

magazin istoric

SERIE NOUĂ - OCTOMBRIE 1997

Director – redactor-șef
CRISTIAN POPIȘTEANU

Secretari generali de redacție:
Ioana Ursu, Dorin Matei

Redactori:
Florentina Dolghin,
Ioan Lăcustă, Doina Pascu,
Marian Ștefan

Secretar de redacție:
Theodor Lianos

Macheta artistică:
arh. Marian Oproiu

Corectura: Georgeta Apreotesei,
Constanța Avram

Dactilo: Floarea Dragne,
Tudora Petre

Consilier onorific:
Radu Ion Popescu

Editor: Fundația Culturală
Magazin Istoric

București, Piața Valter Măărăcineanu, nr. 1-3, sau prin Intrarea Victor Eftimiu, nr. 2 (fostă Dr. Marcovici), etaj III, camerele 281, 285, 287, Sectorul 1, Oficiul poștal nr. 1, Căsuța poștală 1-702, Cod 70711, Telefon: 615.09.91

Tipografia R.A.I. – „CORESI” – București, director general Dumitru Constantinescu; director comercial M. Vlădeanu; director M. Soare

1 La 14 octombrie este prăznuită, an de an, **Sfânta Cuvioasă Paraschiva**, ale cărei moaște se păstrează la Iași. Chipul Sfintei, într-o icoană din sec. XVII-XVIII, zugrăvit de meșterul Toma, din nordul Transilvaniei (p. 5)

2 Paris, arbitrul unuia dintre primele concursuri de frumusețe, îi înmânează Afroditei mărul ce o recompensa pe câștigătoare. Hera și Atena, celelalte două zeițe participante, au jurat să se răzbune. **Legenda Troiei** s-a bucurat de numeroase reprezentări artistice, între care și acest platou, păstrat la Muzeul Condé, din Chantilly, Franța (p. 85)

3 Povestea celor 10 000 legionari romani pedepsiți de împărații Hadrian și Antoniu pe Muntele Ararat pentru că au refuzat să aducă sacrificii idolilor este probabil o creație târzie, din sec. XII. Ea a cunoscut o puternică răspândire mai ales în lumea germană, dovadă și această pictură pe lemn, realizată de Albrecht Dürer (1471 - 1522) și păstrată la Kunsthistorisches Museum, Viena. **Martiriul**, generat de credință a constituit însă o realitate a istoriei omenirii (p. 89)

4 **Cultura Naxi** îi fascinează și astăzi pe cei ce ajung să o cunoască. Iată o stampă înfățișându-i pe zii cerești; creație a pictorilor dongba (p. 83)

Album istoric

Alte fotografii-document din Bucureștii începutului de veac douăzeci, păstrate în colecțiile Cabinetului de stampe ale Bibliotecii Academiei Române

1 **Palatul Casei de Depuneri** (actualul C.E.C., sus) și **Palatul Poștei** (acum sediul Muzeului Național de Istorie a României)

2 **Universitatea** (sus) și strada Lipscani

3 **Calea Victoriei** (sus) și **Teatrul Lyric**, din Piața Valter Măărăcineanu, distrus de bombardamentele din august 1944

4 **Calea Moșilor** (sus); **Cheul Dâmboviței** și biserica **Domnița Bălașa**

SUMAR octombrie 1997

4 Răul din noi
P.P. NEGULESCU

5 Sfânta Vineri
D.V. BĂLTĂT

ÎNCEPUT DE VEAC ÎN ALB ȘI NEGRU

7 1907 – șocol trezirii
I. BULEI

13 Alianța ciudată
I.C. Brătianu hotărăște
politica țării pentru 30 ani
GH. I. BRĂTIANU

18 Moartea se opune
abdicării
Necunoscuta intenție a lui
Carol I
S. CRISTESCU

20 Pentru patrie, cât
mai departe de linia întâi
*Intrăm în război; dezastrul
de la Turtucaia*
O. GOGA

CAMPANIA DIN EST UN RĂU NECESAR?

25 Martorii clipei
Veteranii au cuvântul

28 Liubianka – un bob
zăbavă în iad
*Alte interogatorii luate
mareșalului Antonescu la
Moscova*

A. TUDOR,
Ș. PAVELESCU

36 Frontul invizibil
*Spionaj și contraspionaj,
dincolo de Prut*
C. TRONCOTĂ

ISTORIA ASUMATĂ

47 Aritmetică sinistră
*Soarta evreilor din terito-
riile românești între 1939-
1944*
D.C. GIURESCU

52 Salvarea venea din
cer

*Prizonieri aliați evadează
din România cu ajutorul
parașutiștilor evrei*
Ș. LEIBOVICI-LAIȘ

58 Un jurnal curajos
din anii '60
A. SACERDOȚEANU

ISTORIE CONTROVERSATĂ

60 Nouă luni dintr-un
secol
*Istoriografia rusă reconsi-
deră anul 1917*
F. DOLGHIN

63 Revoluția detur-
nată
*Drumul bolșevicilor spre
putere, din februarie până
în octombrie*
N. WERTH

MEMORIILE SECOLULUI XX

69 Odiseea unui american oarecare

C. POPIȘTEANU

71 Disidența sovietică – actori și intrigi

A. JOLIS

TUNELUL TIMPULUI

75 Întrebând tăcerea izvoarelor

*Cum trăia o familie din
Moldova medievală*

M.M. SZÉKELY

78 Oglinda magică a copilăriei

Oameni din veacul trecut

E. BRĂTIANU

LUMI DISPĂRUTE, LUMI UITATE

83 La poalele Drago- nului de Jad

*Populația naxi trăiește și
astăzi în China la fel ca în
secolul IX î.e.n.*

A.E. BUDURA

85 Elena din Troia – adulteră virtuoasă

*Legendarul personaj a fost
diferit interpretat în timp*

A. VĂDEANU

89 Masacrul din Nad- jran

*Singurul caz de creștini
martirizați de un suveran
evreu*

91 „Mau-Mau“ din Țara Omului Alb

*Revolta populației din
Kenya contra stăpânirii
engleze*

V. CRUCEANU

RUBRICI

6, 94, 95

Cărți sosite; Rebus;
Dialog

33 N.A.T.O. – o expli- cație istorică

E. PREDĂ

42 În București, acum 50 ani

I. LĂCUSTĂ

46 Fundațiile Inter- naționale Constantin Brâncuși

54 Fondul Proprietății de Stat

MAGAZIN ISTORIC – 30 ANI

24 Redactorul-șef al revistei Historia y Vida

JOSÉ TOMÁS CABOT

P.P. NEGULESCU

Oameni și instituții

Instituțiile își exercită acțiunea în două chipuri diferite. Unele, imobilizând pe individ în cadrul vieții colective, îngreuiază sau chiar împiedică libera circulație a energiilor și, prin urmare, libera dezvoltare a popoarelor respective. Exemplu: castele indiene. Altele, dimpotrivă, nu numai că dau individului putința să se miște liber, îndreptându-se în orice direcție și ridicându-se oricât de sus, ci și, prin chiar aceasta, îl stimulează și favorizează astfel dezvoltarea popoarelor respective. Exemplu: democrația...

În mod mai general am putea împărți instituțiile în două mari categorii: unele care caută să împiedice pe oameni să facă acte dăunătoare vieții în comun, altele care caută să-i îndemne să facă acte utile acestei vieți și să le-o înlesnească. Din prima categorie fac parte instituțiile penale sub toate formele lor (magice; tabu; religioase: interdicții, pedepse, expieri; laice: codurile penale și sistemele de pedepse). Din a doua fac parte instituțiile civile, politice, economice etc.

În ambele categorii eficacitatea instituțiilor atâră de structura sufletească a celor ce le aplică. Ea presupune convingerea sinceră că ele sunt bune și voința cinstită de a le aplica, așa încât să corespundă cu scopul lor.

Aceste condiții nu se găsesc realizate deopotrivă la toate popoarele, și de acolo vin deosebirile mari ale efectelor pe care le produc, la ele, instituțiile de același fel.

Să examinăm, din acest punct de vedere, situația noastră. Noi avem, demult, ceea ce ne-ar trebui pentru buna funcționare a vieții noastre sociale. Avem, bunăoară, instituții penale destul de potrivite. Dar nu se aplică...

În ordinea instituțiilor de organizare: avem regimul constituțional. Dar cum s-a aplicat? Falsificarea alegerilor, dependența parlamentelor de guvern (s-a mers până la demisiile în alb, luate înainte de validare ale parlamentarilor aleși). Ultimul exemplu: starea de asediu și cenzura de doi ani întregi, fără nici o nevoie publică, nici măcar aparentă, pentru că așa cer interesele particulare ale celor ce ne conduc.

De ce toate aceste instituții n-au dat rezultatele așteptate?

Fie că cei chemați să le aplice n-au putut sau n-au voit să facă. Mai mult n-au voit, decât n-au putut. În ordinea politică: toleranța reciprocă de teama represaliilor, atâția din oamenii noștri politici fiind vulnerabili.

Iar partidele care au vrut să fie cu orice preț populare, trebuind să-și satisfacă cu orice preț partizanii, au trecut vecinic *alături* de legi pentru satisfacerea intereselor particulare ale celor ce le compun.

În asemenea situație, de unde ar putea veni îndreptarea? De la schimbarea instituțiilor? Nu, desigur. Dacă oamenii rămân aceași, ei vor găsi mijlocul să ocolească și noile legiuri, pentru ca să-și satisfacă mai departe interesele lor particulare.

E doar nevoie de o intensă propagandă, de o efortare susținută și îndelungată spre a convinge pe oameni că răul rezidă din ei înșiși, din egoismul lor, care îi face să nesocotească neconținut drepturile celorlalți, să calce în picioare interesele lor legitime și să aducă neconținut vătămări, mai mult sau mai puțin grave, bunului mers al treburilor țării.

(*Oameni și instituții*, text din 1935, publicat de *Revista de filosofie*, nr. 10/1967; fragmente)

Între Sfinții și bineplăcutii lui Dumnezeu care au odrăslit din neamul nostru românesc sau își au Sfintele lor Moaște în țara noastră, strălucește ca un soare luminos cu raze de aur numele și prăznuirea Sfintei Cuvioasei Maicii noastre Paraschiva, cinstită după cuviință de întreaga ortodoxie în fiecare an la 14 octombrie.

Grecii o numesc „Paraschevi”, neamurile slave o numesc Sfânta Petka iar românii îi spun Sfânta Paraschiva sau Sfânta Vinere, fiind cunoscută în popor și ca Vinerea Mare.

Numeroase biserici de pe cuprinsul țării noastre îi poartă numele având-o de patroană, numai în Transilvania sunt aproape 82 de biserici închinată ei, multe creștine îi poartă cu evlavie numele iar Biserica o cinsteste ca pe „un turn al credinței” și ca pe „Sfânta folositoare celor ce sunt întru nevoi”.

Istoriografia bisericească ne relatează că Sfânta Paraschiva era din spița noastră, nascându-se în localitatea Epivat așezată pe malul Mării Negre (astăzi Capul Caliacra), într-o familie de vlahi înstăriți.

Avea un frate cu numele Eutimie care mai târziu a devenit episcop de Madita în Asia Mică.

Cuvioasa Paraschiva de mică a urmat lui Hristos, îndeletnicindu-se cu rugăciunea, postul și privegherea, făcând în același timp numeroase acte de milostenie față de cei săraci și nevoiași din jurul său.

Mănată de dorul de desăvârșire a plecat la Constantinopol închinându-se la sfintele locuri

din capitala Imperiului Bizantin, apoi s-a îndreptat spre locurile sfinte, stabilindu-se într-o mănăstire de fecioare de pe malul râului Iordan. După o petrecere în sfinte nevoițe, s-a hotărât să revină în locurile sale natale și întorcându-se a viețuit până la moartea ei destul de timpurie într-o mănăstire pe care o întemeiasă în satul său, Epivat.

După trecerea ei la cele cerești, creștinii

SFÂNTA CUVIOASĂ PARASCHIVA

Arhid. DUMITRU VISARION BĂLȚAT

i-au îngropat Sfântul său trup iar după câteva sute de ani au fost descoperite în chip minunat și așezate în loc de cinste, în biserica ridicată chiar în casa unde s-a născut Sfânta. Sfintele ei Moaște au făcut nemărate minuni și au fost alinare multor suflete bătute de boli, necazuri și năluciri diavolești.

Împăratul românilor și bulgarilor, Ioniță Asan, a luat Sfintele Moaște ale Cuvioasei Paraschiva și le-a pus cu mare pompă în biserica mitropoliei din Târnovo. Sfântul Eftimie, episcopul Târnovei, a fost cel care a rostit panegiricul în cinstea Sfintei, panegiric ce se păstrează până astăzi, în care a lăudat curăția și sfințenia vieții ei, virtuțile și mărirea sufletului său. De aici, după câțiva ani, Sfintele Moaște au fost duse la Belgrad pe vremea sultanului Selim II, apoi au peregrinat o vreme prin Țara Românească, pentru ca în cele din urmă să fie duse în Constantinopol și așezate în biserica patriarhală de acolo.

De aici au fost răscumpărate cu preț de 300 de pungi cu aur de către domnitorul Moldovei, Vasile Lupu, care le-a așezat cu mare alai în biserica Sfinții Trei Ierarhi din Iași în vremea păstoririi mitropolitului cărturar Varlaam, iar în anul 1889 au fost depuse în Catedrala mitropolitană din Iași, ctitoria mitropolitului Veniamin Costachi. Cantemir, în lucrarea lui *Descriptio Moldaviae*, ne relatează astfel despre aducerea Sfintelor Moaște în capitala Moldovei, Iași. „Sultanul Murad al IV-lea a dat voie domnului Moldovei, Vasile, să strămute Sfintele Moaște din biserica patriarhicească a Constantinopolului și le-a câștigat acestea pentru cele înalte și multe

binefaceri și slujbe făcute Bisericii celei mari, că a cheltuit peste 300 de pungi la Poarta Otomană ca să ia voie pentru strămutarea Sfintelor Moaște. Iar strămutarea este zugrăvită pe peretele de miază-zi al Bisericii Trei Ierarhi”.

Sfintele Moaște ale Cuvioasei Paraschiva sunt izvor de însănătoșire, atât trupească dar mai ales duhovnicească, de pace sfântă și de binecuvântare pen-

tru toți cei ce-și pleacă genunchii cu credință în fața sicriului său și o cheamă într-ajutor în rugăciune către Dumnezeu, Părintele luminilor.

Cuvioasa Paraschiva este protectoarea orașului Iași și ocrotitoarea Moldovei de dincoace și de dincolo de Prut și solitoarea tuturor românilor aflați în suferințe și încercări.

Ea ocrotește, de asemenea, și Țara Românească, unde au stat o vreme Sfintele ei Moaște, ultima dată în 1944, și deopotrivă și Transilvania, unde zeci de biserici îi poartă numele, unele dintre ele chiar înainte de strămutarea Sfintelor sale Moaște la Iași în anul 1641 (de pildă biserica din Tâlmăcel și cea din Râșinari, ambele din sec. al XIV-lea au hramul „Cuvioasa Paraschiva“).

Numele de Paraschiva în limba greacă înseamnă „pregătire“, iar în grecește numele zilei de Vineri este „Paraschevi“ – de aici a intrat în popor numele de Sfânta Vineri, care este identică cu numele Cuvioasei Paraschiva.

Pentru noi toți Cuvioasa Paraschiva trebuie să ne fie un exemplu de sfințenie și de trăire a credinței în duhul curat al Sfintei Evanghelii, un imbold de a urma pe Hristos luându-ne Crucea fiecare și de a face binele oricărui semen de-al nostru în care strălucește chipul lui Hristos.

Să o lăudăm și noi, astăzi, pe Prea Cinstita Paraschiva care viața cea stricăcioasă lăsând, cea nestricăcioasă a luat și mărirea a aflat și dar de minuni cu dumnezeiasca poruncă. ■

CĂRȚI SOSITE LA REDACȚIE

• Teotist – PE TREPTELE SLUJIRII CREȘTINE. Vol. V.

Editura Institutului biblic și de misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1996, 714 pp.: documente oficiale, cuvântări și studii legate de canonizarea unor Sfinți români în 1992, cât și o cronică a evenimentelor din viața Bisericii noastre.

• Silviu Sanie – DIN ISTORIA CULTURII ȘI RELIGIEI GETO-DACICE.

Editura Universității „A.I. Cuza“, Iași, 1995, 312 pp. + planșe, 7 000 lei: cartea, apărută cu sprijinul Fundației Soros pentru o societate deschisă, sintetizează rezultatele cercetărilor de o viață ale autorului consacrate acestui subiect.

• Mihail Zahariade, Traian Dvorski – THE LOWER MOESIAN ARMY IN NORTHERN WALLACHIA (a.d. 101-118).

Editura Sylvi, București, 1997, 183 pp.: apărută sub egida Fundației „Glykon et Fortuna“, ediția în limba engleză analizează, pe baza rezultatelor săpăturilor arheologice, dislocarea și controlul armătei romane asupra drumurilor de acces dinspre Dunăre spre Transilvania.

• Eugen Stănescu, Iulia Stănescu, Gavriil Preda – CAVALERI AI ORDINULUI

„MIHAI VITEAZUL“ (ediție coordonată de comandor Ilie Manole).

Editura Universal Cartfil, Ploiești, 1996, 496 pp.: lucrarea, apărută cu sprijinul Fundației Hanns Seidel, prezintă istoria ordinului.

• LIMBA ROMÂNĂ ESTE PATRIA MEA (selecție și prefață: Alexandru Bantoș; coordonatori: acad. Silviu Berejan, prof. Anatol Ciobanu, prof. Nicolae Măteș).

Revista Limba Română, Fundația Culturală „Grai și Suflet“, Chișinău, 1996, 344 pp.: studii, comunicări și documente publicate în revista *Limba Română*, între anii 1991-1996.

• Aurel Sasu – GEORGE POMUTZ. THE LEGEND LIVES ON.

Editura Galaxia, 1996, 185 pp.: documente pentru a putea scrie o istorie a românului care a luat parte la războiul civil din Statele Unite (1861-1865).

• EVREII DIN ROMÂNIA ÎNTRE ANII 1940-1944. VOL II. PROBLEMA EVREIASCĂ ÎN STENOGRAMELE CONSILIULUI DE MINISTRI (prefață: acad. prof. dr. Nicolae Cajal; volum alcătuit de Lya Benjamin).

Editura Hasefer, București, 1996, XL + 624 pp., 6 000 lei: documente ale organismelor

superioare de stat, declarațiile unor personalități ale vieții politice, interviuri și corespondență în problema evreiască, într-un volum apărut sub egida Centrului pentru studiul istoriei evreilor din România.

• Constantin Cloșcă – ROMÂNIA ÎN INFERNUL MARII CONFLAGAȚII. FRONTUL IAȘI-CHIȘINĂU (cu un cuvânt de recomandare de I. Saizu).

Iași, 1997, 232 pp.: monografie consacrată unui moment de cumpănă al participării noastre la cel de-al doilea război mondial.

• Ștefan Ciubotaru – MONOGRAFIA ORAȘULUI BOTOȘANI.

Editura Axa, Botoșani, 1997, 397 pp.: pagini de istorie locală despre o veche localitate românească.

• Cristia Maksutovici – UN NUME PE NEDREPT UITAT: DORA D'ISTRIA.

Editura Ararat, București, 1997, 232 pp.: monografie consacrată unei ambasade a culturii românești.

• LA FRANCE QUI DIT NON.

Maisonnewe, Larose, 1997, 156 pp.: dezbaterile colocvului organizat de revista *Le Nouvel Observateur* pe tema resurecției extremei drepte.

Până în 1989, răscala din 1907 era o temă privilegiată și denaturată. Apoi a devenit subiect de campanie electorală, ocolit de istorici. Povestea adevărată a celor întâmplate acum nouă decenii își așteaptă încă autorii.

„SUNTEM CU TOȚII CUPRIȘI DE GRIJA CEA MARE”

ION BULEI

Răscala din 1907 este evenimentul cel mai dureros al statului român modern. Vechiul Regat dovedea la 1907 un echilibru social atât de precar, încât întreaga construcție de stat părea fragilă. Prin maturitatea politică și înțelepciunea elitei sale politice, prin capacitatea de efort constructiv, statul român își câștigase faima de element de ordine, de civilizație și progres în Europa Orientală. „Și deodată, în mijlocul acestei situațiuni, ne găsim în mijlocul unei incurcături interne din cele mai complicate, care zguduie din temelie statul nostru. Suntem cu toții cuprinși de grija cea mare ca edificiul de abia clădit să nu fie desființat”, exclamă plin de îngrijorare, la 13 martie 1907, D.A. Sturdza, șeful politic liberal, care tocmai preluase guvernul și încerca să facă față situației. Și nu era deloc ușor. Cum bine remarcă Emil Costinescu: „Dacă puterea nu a fost de invidiat vreodată, este în aceste dureroase momente; în împrejurările de astăzi, ministerul [guvernarea] este un calvar”.

Răscaloarele izbucnesc pentru că în vechea Românie problema agrară nu fusese rezolvată. Repartiția pământului exprima un mare dezechilibru social (marea proprietate deținea jumătate din suprafața arabilă, iar mijlocia proprietate aproape că nu exista); România era țara cu arendașia cea mai răspândită din Europa și pătura arendașilor, de regulă de altă etnie decât română, accentua tragic exploatarea muncii țăranului; infrastructura la sate nu funcționa sau încă nu exista: condiții de locuit neadecvate, serviciu sanitar total deficitar, subnutriție cronică, administrație abuzivă, camătă foarte răspândită, învățământ slab organizat. Totul pe o stare de incultură și de vechi mentalități, pe o

lipsă cronică de inițiative productive. Toată modernizarea vechii Românie e făcută pe spinarea

țăranimii, care, în fapt, e factorul social sacrificat al acestui proces.

Pe o astfel de stare, răscala, odată izbucnită, se răspândește repede în aproape toată lumea satelor. Și, evident, ei trebuie să i se pună capăt. Guvernul liberal o face repede, folosind toate mijloacele (Imperiul austro-ungar vecin sugera diplomatic un ajutor armat pentru aliatul său, acceptarea acestuia ar fi pus la zid idealul național românesc). Câți au murit în timpul represiunii nu se știe nici astăzi, pentru că s-au pierdut dosare din arhiva Ministerului de interne și din aceea a Ministerului de război (de fapt, ele au fost retrase din arhiva acestor ministere pentru a nu servi ca armă în lupta politică; au intrat în arhiva regală și în timpul primului război mondial; multe s-au pierdut cine știe pe unde, poate chiar pe întinderile stepei rusești, pe lungul drum al calvarului tezaurului român). Cifrele obținute prin coroborarea mai multor surse indică aproximativ 2 000-2 500 de victime.

După restabilirea echilibrului și a ordinii de stat, răscala va determina totuși un proces profund reformativ în agricultură pe care-l încep liberalii în 1913-1914 și care e continuat în 1917 și fixat prin reforma din 1921, cea mai avansată din Europa acelor ani. Omul care condusese represiunea la 1907, generalul A.I. Averescu, va fi și omul care conduce guvernul ce aduce reforma la 1921, făcută cu adăzuirea regelui Ferdinand și a liberalilor lui Ionel Brătianu. Liberalismul și democrația la români trec prin sângele țăranesc care udă glia la 1907.

Diplomați italieni despre 1907

Italianii aveau la 1907, ca ministru la București, un bun diplomat pe marchizul Emil de Beccaria, din vechea aristocrație nordică, italiană, cultă, rafinată, deschisă curentelor de idei moderne (străbunicul său fusese Cesare Beccaria, remarcabil literat și economist, printre colaboratorii cenaclului „Caffè” din Milano la începutul sec. XIX). Venise demult la București (din 11 iunie 1895) și ne cunoștea bine (era prieten bun cu I.I.C. Brătianu, cu Take Ionescu și cu mulți alți oameni politici). Se mișca la București cu dezvoltură și se simțea, cum o și declară, „tout à fait comme chez moi” (într-adevăr, ca la mine acasă). Rapoartele trimise la Roma sunt bazate pe informații de prima mână și din prime surse (când nu putea vorbi cu regele, primul ministru sau unul dintre miniștri, atunci nu scria, motivând cu neputința contactării unuia din ei; informații culese de la persoane mai puțin autorizate nu îi păreau de încredere.

„Devorat de ambiții senile”

Ce scrie el (și cei care îl înconjoară) despre revolta de la 1907? Mai întâi acuză slaba prestație politică a guvernului conservator, condus de Gh. Gr. Cantacuzino, cabinet frământat de convulsii interne, de conflictul dintre adepții lui Take Ionescu și aceia ai lui Gh. Gr. Cantacuzino. „Nu e un mister că activitatea guvernului lasă de dorit din multe puncte de vedere; e prea cheluitor, practic nepotismul și favoritismele [aluzie la Gh. Gr. Cantacuzino care își pune rudele în tot felul de funcții], nu dă exemplu de moralitate politică. Legile aprobate de Parlament nu

sunt toate oportune și nici bine studiate” (Raportul din 14 mai 1906). „Unul din cele două mari partide ale țării [Partidul Conservator] se găsește într-o stare de dezorganizare totală, ceea ce poate determina consecințe politice deloc indifferente” (Raportul din 6 martie 1907). La 31 martie constata că „cine nu cunoaște România a fost șocat de felul în care guvernul [Gh. Gr. Cantacuzino] s-a lăsat surprins de o mișcare evident pregătită din timp și a ignorat aceste pregătiri”.

Avertismentele n-au lipsit. Un funcționar superior de poliție i-a spus că de luni de zile la Direcția Generală a Siguranței Publice se auzeau știri alarmante, care au fost semnalate „à qui de droit” (celor în drept), adică primului ministru și ministrului de interne (în fond aceiași persoane, Gh. Gr. Cantacuzino), care n-a făcut nimic. Ion Lahovari i-a povestit și el, la întâlnirea din 29 martie 1907, că atunci când era ministru, i-a atras atenția lui Gh. Gr. Cantacuzino asupra știrilor alarmante venite din țară, dar el l-a liniștit, vorbindu-i de blândețea și înțelepciunea românului. I.I.C. Brătianu îi povestise că atunci când preluase Ministerul de interne găsisse o mulțime de plângeri, scrisori și rapoarte ale prefecților care erau în plucuri nedesfăcute. „Acest om [Gh. Cantacuzino] era inconștient de teribilele responsabilități care apăsau asupra capului său — scrie Beccaria. Era devorat de o ambiție senilă, preocupat înainte de toate de a-și spori imensele sale averi și influența propriei sale familii, așezându-și un număr cât mai mare de rude în poziții oficiale”. Nu se putea resemna să abandoneze puterea, mai scrie Beccaria, și atunci când

regele îl chemase pe D.A. Sturdza la Palat, pentru formarea guvernului, el nu-și dăduse încă demisia și propunea suveranului o formațiune ministerială condusă tot de el, dar împreună cu junimiștii, deși n-avusesse nici măcar precauția să-i întrebe pe aceștia dacă erau de acord. Regele i-a replicat scurt că era prea târziu și că deja îl însărcinase pe șeful liberal cu formarea unui nou guvern. „Pentru binele țării — scria ministrul italian, pe care Gh. Cantacuzino îl călca pe nervi — e de sperat că după dovada absolutei incapacități de guvernare dovedită în două rânduri de dl. Cantacuzino nu se va mai încerca cu el o a treia experiență!” (Raportul din 31 martie 1907).

„Ca pe vremea legării de glie”

A fost doar incapacitatea guvernului Cantacuzino motivul răscolului? Nu. Revolta s-a datorat, mai scrie Beccaria, influențat de discuțiile cu D.A. Sturdza și cu I.I.C. Brătianu, și „infiltrării ideilor socialiste și comuniste, active propagande a agenților indigeni și străini [Sturdza i-a pomenit de potemkiniști], care au găsit un teren propice la o populație ignorantă și având toate motivele să se plângă de propria-i soartă. Agenții și-au făcut ajutoare prețioase într-un bun număr de învățători și chiar preoți și primari, ei înșiși țărani cu prea puțin mai culti decât ceilalți. Existența acestei propagande, cu toate că guvernul nu are încă în mână toate firele, e dovedită de descoperirea de manifeste socialiste revoluționare răspândite printre țărani” (Raportul din 31 martie). „Propaganda revolu-

ționară și-a vărsat veninul în suflelele nemulțumite" – scrie și consulul italian de la Galați, Paolo Grandi, constatând că guvernul Cantacuzino a fost prea tolerant cu dezertorii ruși (Raportul din 31 martie). Mai mulți agitatori veniți din Basarabia au fost arestați și trimiși peste Prut, comunica ministrul italian la 20 martie. Tulburările din Rusia nu puteau să nu aibă un efect și în România vecină. Dar cauza principală a răscaloalei, revine Beccaria, este „ignoranța crasă, condițiile sanitare ale clasei țărănești, care trăiește ca pe vremea legării de glie; țăranul e obligat să lucreze doar lotul proprietarului și al arendașului, pentru că nu-i mai rămâne timp și pentru lotul lui". „Bucata de pământ dată țăranului e măsurată cu o prăjină mai mică decât aceea care trebuie lucrată pentru proprietar. Țăranul e grevat de dobânda foarte mare. Apoi țăranul e prin natura lui mai indolent și acesta este încă un motiv pentru care nu ajunge să-și lucreze propriul lot" (Raportul din 6 aprilie 1907).

Socialiști și studenți au exploatat prezența masivă a evreilor în Moldova și existența unui curent antisemit și au căutat să dea mișcării un caracter confesional. Beccaria are cuvinte aspre la adresa speculanților

arendași, „care exploatează fără rușine în vreme ce proprietarii își trăiesc viața lor la Paris". El amintește de trustul Fischer din Moldova care avea 237 000 de ha în arendă, din care 159 000 ha teren arabil și care se întindea pe 79 de comune una lângă cealaltă, în așa fel încât țăranul, dacă voia să-și închirieze forța sa de muncă n-o putea face decât pe moștile arendate de trust și la prețel de monopol stabilit de acesta. Arendași închiriază cu 21 de lei ha și cer țăranilor 40-60 de lei. Consulul italian de la Galați scria că evreii, neputând să devină proprietari și fiind ei foarte întreprinzători, au acaparat pământurile de arendat cu lungi termene de arendă și au devenit de fapt „adevărați stăpâni ai pământului". În Moldova erau evrei numeroși „care au în mâinile lor tot comerțul, în așa fel încât țăranul nu poate face nimic, nici să muncească, nici să-și vândă recolta, nici să cumpere nimic din ale vieții, fără a se supune exigențelor israelite".

Dezertări, nesupuneri, fraternizări

În timpul desfășurării răscaloalei, ministrul italian Beccaria laudă majoritatea conservatoare

din Parlament, care, la îndemnul lui Take Ionescu, dar și al lui Ion Lahovari, a răspuns cu „un nobil avânt", dând concurs guvernului D.A. Sturdza. Laudă de asemenea noul cabinet liberal. Între membrii săi vede cu ochi foarte buni prezența lui Al. Averescu, absolventul Școlii de Război din Torino, căsătorit cu o piemonteză și cu simpatii foarte vii pentru Italia, militar care se bucură de aprecierea tuturor atașatilor militari străini la București, fiind considerat „unul din cei mai buni ofițeri ai armatei și care are și avantajul de a fi fost ținut mereu în afara politicii". Beccaria comunică la Roma că au fost mobilizați 100 000 de rezerviști. Cum recrutarea în România se făcea pe criterii regionale, pentru o mai mare siguranță, ministrul de război a ordonat să nu fie folosite pentru reprimare trupe din aceeași regiune. Știe că sunt cazuri de rezerviști care nu s-au supus ordinelor, care, după ce îmbrăcau hainele militare și își luau armele, se insubordonau sau treceau de partea răsculaților. Alții s-au adunat în gări și au refuzat să se urce în trenuri. La Bârlad, trupele de sub comanda maiorului Coliri nu numai că nu s-au supus ordinelor de a trage, dar s-au retras zgomotos și au abandonat comandantul, care abia a putut fi salvat de ofițeri. Sub ferma conducere a lui

Imagini ilustrând absența modernizării în satul românesc la începutul secolului: seceratul și legatul snopilor...

... aratul cu boi (p. 7)

Ayerescu ordinea s-a instaurat pretutindeni în armată.

Despre represiunea propriu-zisă diplomatul italian nu știe multe. Știe doar că „a fost teribilă”, că sate întregi, precum Băilești, au fost bombardate de artilerie, după ce a fost evacuată populația. Scrie de incendii și devastări înfăptuite de țărani, dar și de bande de răufăcători venite din scursura orașelor, din rândurile țișanilor. În Moldova răscoalele nu au produs excese grave și „liniștea a fost repede restabilită, grație și prefectilor numiți de noul guvern. De notat că faimosul trust Fischer a refuzat categoric orice concesiune [cerută de prefecti] în învoielile sale cu țărani”. Diplomatul italian are cuvinte de prețuire pentru noii prefecti, mai ales pentru I.C. Athanasie, la Galați, „om inteligent și energic, care s-a apucat activ să refacă contractele de învoieli”. Acești noi prefecti au impus o nouă măsurătoare a loturilor țărănești, o mărire a suprafeței dată țărănilor, transformarea în bani a învoielilor și a recolte, o verificare a conturilor țărănești ș.a. (Raportul din 6 aprilie 1907). Beccaria constată că răscoale au mai avut loc în 1864, 1866, 1888, dar n-au avut acest caracter anarhic. „Ar trebui modificat regimul proprietății, îmbunătățită condiția țărănilor [o viață mai tolerabilă], o strictă supraveghere a elementelor subversive, o muncă îndelungă și tenace de însănoșire morală. Trebuie să se încerce în toate felurile a se inspira încredere în autoritățile administrative și judiciare, care, e adevărat, au ascultat de regulă cei bogați, dându-le doar lor dreptate. Ar trebui însă, în principal, ca guvernul să se ocupe mai mult de interesele țării și mai puțin de meschinelile lor intrigi cu intenția doar de a-și asigura prevalența partidului sau grupului de care aparțin și de la care trag beneficii” (Raportul din 31 martie 1907).

„Trusturile sunt o plagă pentru țărani”

La cererea lui Tommaso Tittoni (ministru de externe al Italiei între 1906-1909, post pe care-l deținuse și între 1903-1905), care primise de la Universitatea Israelitică di Roma, la 4 și 23 aprilie 1907, două solicitări de sprijinire a evreilor din România, care sunt „supuși la specială persecuție” (Tittoni îl înștiințează și de faptul că solicitări asemănătoare primise și ministrul Italiei în Franța, din partea Alianței Izraelite Universale de la Paris), Beccaria răspunde la 30 iunie 1907. Scrie că răscoala țărănilor pare să aibe pentru unii o culoare antisemită. A avut acest caracter în Moldova, dar „incidental fără excese grave în nici un loc, pentru că, după cum era natural, țărani s-au ridicat împotriva acelor care îi asupreau, deci și împotriva arendașilor evrei”. „De notat că, datorită măsurilor luate de guvern, proprietățile acestora din urmă n-au avut de suferit daune sau, dacă da, atunci insignifiante. Că revolta n-a avut un caracter confesional, ci revoluționar-anarhic, o demonstrează clar extinderea ei în Valahia, unde izraeliții sunt relativ puțini... Aici revolta a avut proporții și mai periculoase și au fost incendii, jefuiri și violențe spre dauna proprietarilor și altor persoane, care erau române”. „E adevărat că în general evreii nu sunt bine văzuți, dar e inexact că ar fi persecutați. O demonstrează toleranța guvernelor, care a permis formarea trusturilor evreiești de închiriere [a pământului], care sunt contrare legii străinilor. Evreii au lucrat în Moldova și prin persoane interpușe și pe care le aveau la mână lor. Trusturile sunt o plagă pentru țărani”. Pe de altă parte, constată diplomatul italian, „dacă, în vremea răscoalei, mulți izraeliți, ca și români, s-au refugiat în orașe, a fost pentru a se

pune la adăpost împotriva posibilelor violențe ale răscoalelor. Acum nu se poate învinui guvernul că nu lasă să se întorcă în sate pe acei care exercită profesiunea de cămătari. Dimpotrivă, ni s-a spus din bună sursă, că nu se pun piedici la întoarcerea celor care erau stabiliți demult și al căror comportament n-a dat motive de plângere. Nu se poate apoi vorbi de expulzări în masă ale evreilor din România. Dacă în timpul anilor a fost expulzat câte un cămătar sau ziarist evreu a fost cu titlul individual și nu pentru că acela era evreu. A fost în virtutea dreptului pe care îl are fiecare guvern de a îndepărta străinii a căror prezență în țară e considerată ca dăunătoare ordinii publice și intereselor statului. E adevărat că de la 1899 încoace există un curent de emigrare a evreilor din România. Dar numai în timpul crizei [1899-1901] au plecat mai mulți, au plecat și români, criza fiind teribilă. E important de spus – adaugă Beccaria – că, dacă altădată în România meșteșugarii erau aproape toți evrei, dar astăzi aceștia au de luptat cu concurența nu numai a unor meșteșugari provenind din exterior, ci și a celor indigeni, care au început să învețe să exercite diferite meșteșuguri [e vorba de meșteșuguri moderne]”.

Mai departe, ministrul italian constată că evreii nenaturalizați nu sunt admiși în funcții publice și nici să exercite anumite profesii. „Dar nu din cauza religiei lor, ci pentru faptul că sunt străini. Același lucru se petrece și cu obligația de a face serviciul militar, care este egal impus la toți fiii de străini născuți în România și care nu sunt în grad să dovedească că aparțin la o altă naționalitate și că sunt în regulă cu legile militare din țările lor. E absolut fals că izraeliții sunt împiedicați să exercite diferite meșteșuguri și profesii libere, cum ar fi aceea de avocat sau comerț. De altfel, cea mai mare parte a comerțului e în mâinile lor; în Capi-

tală și se poate zice că în toată țara majoritatea negustorilor, a agenților comisionari și chiar a meșteșugarilor sunt izraeliți. Ca și bancherii”.

„Marile puteri să se ocupe doar de interesele lor”

Ministrul italian revine apoi asupra acuzei principale pe care evreii o aduc guvernelor române și anume refuzul acestora de a-i naturaliza în bloc și deci privarea lor de drepturi politice. „Românii răspund – scrie Beccaria – că ei [evreii] sunt în realitate străini imigranți în număr din ce în ce mai mare, cea mai mare parte în ultimii 70 de ani, din Polonia rusească și în principal din Galiția și că ei nu încearcă deloc să se asimileze cu localnicii, ci, dimpotrivă, continuă a-i disprețui, formând o populație distinctă, care conservă cu gelozie propria limbă, propriile obiceiuri și tradiții. Trebuie adăugat că, în afară de unele excepții, izraeliții din România aparțin clasei celei mai de jos a rasei lor și, în general, nu sunt de natură să trezească multă simpatie. Așa se explică aversiunea ce o inspiră aici. De asemenea, contrar aserțiunii conținută în scrisoarea adresată Excelenței Voastre de Uniunea israelită, în fiecare an Parlamentul român naturalizează prin lege un oarecare număr de evrei din cei care au binemeritat de la țară”. Și ministrul italian citează ultima legislație, când Al. Bădărua a propus atâtea naturalizări încât a fost învinuit că ar fi fost cumpărat.

Diplomatul italian arată în continuare că și colegii săi de la București englez și francez au primit solicitările din partea Alianței izraelite trimise guvernelor lor în legătură cu problema evreilor din România. Ei au răspuns că e inoportun să se facă în acel moment avansuri pe lângă guvernul român în această chestiune „având în vedere

comportamentul arendașilor evrei în Moldova, care n-a fost deloc străin de izbucnirea răzcoalelor”. Lord Grey, ministrul Angliei, a observat că nu e bine să se intervină într-o chestiune internă în care românii sunt foarte susceptibili. „Italianii, care acum se bucură aici de o mare simpatie, ar putea-o exercita în sprijinul propriilor interese”. Dacă ar da curs solicitării Alianței izraelite, „ar comite o deloc mică eroare”. Ministrul italian amintește că în 1879 marile puteri, uitând interesele lor proprii, au intervenit pentru modificarea art. 7 al Constituției române și noul articol modificat i-a atins apoi pe toți străinii, oprindu-i să aibă averi imobiliare în România, mai înainte o restricție doar pentru necreștini. „E bine, așadar, pentru marile puteri să se ocupe doar de interesele proprii și de conaționalii lor și să nu-și cheltuiască influența lor cu intervenții în chestiuni de ordine internă, care nu ating interesele lor”. Îndemn cinic, dar în concordanță cu regulile dintre state care nu sunt bazate pe sentimentalism.

În termeni asemănători se pronunță și Pedro Grandi, consulul italian de la Galați. „Am impresia că e multă exagerare în presă. În *Corriere de la Sera* citesc telegrame care rezumă știri publicate în ziarele din Viena; și cu privire la aceasta cred că trebuie să fim prudenți, din cauza aderenței acestor ziare la cauza evreilor” (Raportul din 25 martie).

Rapoartele diplomaților italieni aflați la București, cu privire anume la răzcoala din 1907 nu sunt multe. Ele trebuie corelate desigur cu numeroase alte mărturii și încadrate cunoașterii de ansamblu a acestui moment trist al modernității românești (într-un fel prețuit acesteia). Emil de Beccaria și colegii săi știu cât știe în genere un diplomat occidental la

București despre ce se întâmplă în țara care pentru o vreme e țara lui de reședință. Diplomatul italian are însă un avantaj asupra altora: e de multă vreme la București, e prieten cu oameni importanți ai locului, reprezintă o țară cu care românii erau atunci în strânse relații și oficiale și neoficiale, mult mai strânse decât vor fi mai târziu.

În România, în 1907, intraseră 4 219 lucrători sezonieri italieni. Mulți lucrau în Moldova. Un grup important era la tunelul de la Berevoiești pe care-l construia Societatea Bertolero e Giacchetti. În timpul răzcoalei cei mai mulți dintre ei și-au văzut de lucru lor. Nu-i mai puțin adevărat că au fost și unii care au profitat de evenimentele pentru a exagera despăgubirile pe care statul român se declarase gata să le plătească străinilor. Antreprenorul Silvio Zanolin, care ceruse și obținuse o gardă de soldați în vremea revoltei, pentru paza sa și a familiei sale, solicita 2 000 lire zilnic despăgubiri pentru muncitorii săi care nu lucraseră în timpul revoltei și o sumă care rămânea de stabilit pentru „frica resimțită de soția lui” (sic!).

*
*
*

Răzcoala a trecut însă și diplomații s-au întors la preocupările lor. Vine la București Munir Pașa, vizirul, pentru a propune guvernului român o alianță politică: vine la Giurgiu Ferdinand al Bulgariei, care îi conduce pe ducele și ducesa de Mecklenburg-Schwerin, iar Ferdinand al României, cu principesa Maria, cu D.A. Sturdza, cu I.I.C. Brătianu se duc să-i întâmpine. Un eveniment trece, altele îi iau locul.

Răzcoala iese din preocupările diplomaților și intră în preocupările istoricilor, scriitorilor și mai ales ale politicienilor. Istoricii au dat o excelentă analiză (cea a lui Radu Rosetti, *Pentru*

ce s-au răscolat țărani? reeditată în 1987), au dat mai multe volume de documente, o comandată dar utilă monografie în 1977, retipărită și ea zece ani mai târziu, și destul de numeroase articole și studii, mai mult sau mai puțin folositoare. Pentru I.L. Caragiale răscoala a fost un excelent prilej de a se mai răfui o dată cu oligarhia română într-un pamflet violent. Lui Liviu Rebreanu i-a oferit substanța unui roman de anvergură, în care el, ca ardelean, și care nu pricepea mai nimic din specificul relațiilor agrare din Bărăgan, își arată toată repulsa pentru societatea boierească a României vechi și pretinsa ei putreziciune bizantină. Lui Tudor Arghezi i-a dat prilejul de reîntrire în grațiile regimului comunist, iar lui Zaharia Stancu portretul unui Dărie descult și cu botniță (ca să nu mănânce strugurii boierului) și care a purtat, prin traducerea romanului în mai toate limbile Europei, imaginea unei României de coșmar. Răscoala a servit mai cu seamă tuturor celor care au făcut politică de stânga în România, cărora le-a dat iluzia unei legitimări. (Ea a fost discutată și de câțiva istorici străini, unii adoptând categorice poziții incriminatorii de denunțare fie a antisemitismului, fie a nepăsării boierești, fie a pripitei represiuni militare, fie a politicii de clasă.) Cele 11 000 de victime (se folosea evident cifra maximă colportată în epocă de ziazele lui C. Mille) au fost într-un sens stindardul colectivizării forțate din anii '50 și erau menite a „justifica” toate experiențele sociale. Gestul lui I.L.C. Brătianu și al lui N. Filipescu, care au luat deselele de la ministerele pe care le-au condus și le-au dat regelui pentru a nu fi folosite în lupta politică, a fost și el o iluzie. Până la urmă tot în mijlocul acestora s-a ajuns. Și încă în modul cel mai deformant cu putință, lipsa unor dovezi reale lăsând loc oricăror manevre de interesată interpretare. Era inevitabil. ■

CONGRES DE STUDII ROMÂNEȘTI

Al treilea Congres Internațional de Studii Românești – după cele desfășurate la Paris (1986) și Iași (1993) – a avut loc la Cluj, între 1 și 6 iulie 1997, sub egida Societății de Studii Românești (Society for Romanian Studies – SRS) din S.U.A. și a Universității „Babeș-Bolyai”. În organizare s-au implicat cu folos facultățile și departamentele cu profil umanist, precum și Centrul de Studii Transilvane din cadrul Fundației Culturale Române.

Lucrările Congresului s-au desfășurat pe 10 sesiuni și câteva zeci de secțiuni și mese rotunde, care au inclus o tematică variată, cum ar fi: literatura română din perspectivă comparată, literatura română modernă, semiotică, poetică, folclor și cultură populară, voci transilvane, instituții și doctrine politice în România după 1989, Basarabia și destinul său, civilizația medievală, anul 1848, românii din afara României, postcomunismul și problema identității, N.A.T.O. și România, arta plastică, afaceri și economic, România interbelică, opinia publică și procesul de democratizare, relații internaționale, cultura politică în România, istoria și recuperarea memoriei etc.

Congresul a prilejuit o autentică dezbatere, la nivel elevat, în legătură cu trecutul, prezentul și viitorul civilizației și culturii românești și, evident, în legătură cu soarta studiilor de romanistică și a instituțiilor care le patronează și promovează. Discuțiile au fost animate prin verva unor eseuri și teoreticieni de marcă, precum Adrian Marino, Alexandru Duțu, sau Horia Roman Patapievici. Dintre specialiștii în limbă și literatură română și traducători, au fost prezenți la Cluj Mircea Zăciu, Ion Pop, Sorin Păruș, James Augerot (University of Washington), Liana Pop, Michael Impey (University of Kentucky), Mircea Borcilă, Rodica Boțoman (Ohio State University), Liviu Petrescu, Marian Papahagi, Sharon King (University of California), Adam Sorkin (Penn State University). Între istorici, politologi, sociologi și filosofi s-au remarcat Cornelia Bodea, Camil Mureșanu, Pompiliu Teodor, Andrei Marga, Radu Florescu (Boston College), Paul Quinlan (Providence College), Nicolae Boșcan, Ladis K.D. Kristof (Portland State University), Ernest H. Latham Jr. (American-Romanian Academy), Ștefan Csucsua, Anatol Petrencu (Chișinău), Vasile Pușcas, Paul H. Michelson (Huntington College), Vasile Vesa, George Cipăianu, Katherine Verdery (Johns Hopkins University), Maria Bucur (Indiana University), Claude Karnoouh (CNES-Paris), Aurel Codeban și mulți alții.

Congresul s-a bucurat de o atenție deosebită din partea specialiștilor, a publicului, a mijloacelor de difuzare în masă și, mai ales, a studenților. Pe parcursul unei săptămâni, s-au reunit la Cluj cele mai avizate opinii, idei, concluzii referitoare la studiile românești, dar s-au întâlnit mai ales oameni, mulți veniți de departe, au schimbat gânduri și au pregătit viitorul studiilor românești. S-a remarcat, cu o strângere de inimă, reducerea treptată în ultimii ani a lectoratelor de limbă și civilizație românească, a universităților care finanțau programe de studii românești și s-au căutat soluții de îndreptare a situației.

Președintele SRS, profesorul Paul D. Quinlan, secretarul general al SRS, profesorul Paul Michelson și principalii organizatori din România, profesorii Andrei Marga, Vasile Pușcas și Nicolae Boșcan au exprimat aprecieri pentru reușita manifestării și au anunțat începerea pregătirilor pentru viitorul congres de studii românești.

Prof. univ. dr. Ioan-Aurel POP

Dilema politicii externe românești de la sfârșitul secolului trecut a fost: frații din Transilvania și Bucovina sau cei din Basarabia? S-au rostit fraze sforăitoare, s-a strigat vânzare la orice acțiune într-un sens sau în celălalt. Restul l-au făcut Brătienii.

Această constatare ne lămurește și orientarea pe care Ion Brătianu a dat-o politicii noastre externe, după proclamarea Regatului. Izbucnise conflictul cu Austro-Ungaria în chestiunea Dunării. Situația noastră în Comisiunea europeană nu era favorabilă: pentru diferite interese, marile puteri sprijineau punctul de vedere austriac, a cărui izbândă însemna o vădită încălcare a drepturilor și a suveranității României. Se luă atunci o măsură neobișnuită, care din nenorocire pare astăzi și mai stranie după trecerea unei jumătăți de veac: primul ministru propuse unui adversar politic, conservatorului Petre Carp, postul de ministru la Viena, pentru a duce la bun sfârșit tratativele într-o împrejurare atât de delicată, iar Petre Carp primi, fără alt gând decât de a servi pentru un timp un interes al țării, „fără nici o schimbare în ce privește politica internă”,

cum se exprima puțin mai târziu Titu Maiorescu, lămurind atitudinea prietenului său. Desigur un frumos exemplu, la omul de guvern ca și la fruntașul de opoziție, de patriotism și de înțelegere a chestiunilor de interes obșteșc.

Prin legăturile ce i le lăsase educația sa germană, Petre Carp reuși într-adevăr destul de repede să înălțare greutăți ce păreau întâi de neînvinș. Delegatul german în

„Bismarck e stăpân absolut pe situație“. Aceasta a fost concluzia cu care s-a întors, în 1878, de la Berlin Ion C. Brătianu. Contextul în care își făcuse această părere l-am prezentat pe larg în numărul trecut. Vom afla de astă dată în ce măsură a influențat această concluzie acțiunea politică a marelui bărbat de stat român.

Precizăm încă o dată că am preluat textul tipărit în Revista istorică română, V-VI (1935-1936), pp. 86-103. Am păstrat numai o parte din notele autorului, îndeosebi acelea care făceau completări sau precizări bibliografice. Notele noastre sunt indicate prin sigla n.r., iar intervențiile în text prin paranteze drepte.

Comisiunea Dunării, contele Münster, căpătă noi instrucțiuni și luă față de revendicările României o atitudine favorabilă. Carp, în deplină înțelegere cu Dimitrie Sturdza, ministrul de externe, și cu primul ministru, Ion Brătianu, pusese problema pe alte baze.

Apropierea dintre Germania și Austro-Ungaria dădea României un reazim mult mai temeinic împotriva veșnicei amenințări a

BISMARCK

ȘI

ION C. BRĂȚIANU

GHEORGHE I. BRĂȚIANU

expansiunii rusești. Politica de intervenție continuă a Rusiei în Bulgaria, o vie propagandă susținută de importante mijloace bănești în presa și opinia publică a țării îngrijoraseră îndeajuns pe oamenii noștri de stat, pentru a le învedere primejdia de a ajunge „o enclavă între Rusia și provinciile ei bulgărești“. De altă parte, blocul Puterilor Centrale, căruia i se alipea Italia, avea tot interesul să-și

întindă influența mai departe spre Răsărit și cu deosebire până la gurile Dunării. O problemă atât de mare, cu consecințe atât de însemnate, nu trebuia jertfit altor considerațiuni. De asemenea, se atrăgea încă o dată atenția asupra greutăților ce rezultau pentru o apropiere între România și Austro-Ungaria din regimul la care erau supti locuitorii români ai dublei monarhii.

La toate acestea se mai adause în 1883 incidentul inaugurării statuii lui Ștefan cel Mare la Iași. La banchetul oficial, oferit regelui Carol I, deputatul Petre Grădișteanu, într-o înflăcărată cuvântare, pomeni de cele două mărgăritare care lipseau coroanei lui Ștefan Vodă. Întrebările, protestele, lămuririle întreținură câțva timp o vie corespondență între cancelarii Kálnoky înțelesese „Transilvania și Bucovina“. Nu fără greutate, i se lămură că cele două mărgăritare din coroana Voievodului Moldovei erau într-adevăr Bucovina (care nu se putea ascunde) și Basarabia, ceea ce ar fi trebuit să deștepte susceptibilitatea Rusiei. Totuși ministrul țarului nu înmănasă nici o notă de protestare. În sfârșit, se potoli și răsunetul acestei declarații, gafă politică pentru unii, afirmare a conștiinței de unitate națională pentru ceilalți.

Dar de fapt, cheia situației nu era la Viena, ci la Berlin, sau mai degrabă la Friedrichsruhe, unde se afla cancelarul. Acolo se și duse Petre Carp, urmat la un scurt interval de Ion Brătianu. În această învedere cu Bismarck, se stabili un program, care era să fie executat cât de curând. Regele Carol urma să fie invitat la botezul unui fiu al prințului Wilhelm, la Berlin, unde trebuia să sosească însoțit de Petre Carp. Acolo trebuia să arate împăratului dorința sa ca România să se alăture alianței defensive încheiate de Germania cu Austria împotriva Rusiei, iar de acolo să se întoarcă în țară, trecând prin Viena, unde urma să-l vadă și pe împăratul Franz-Ioseph. Într-a-

devăr, în august 1883, regele plecă la Breslau, unde îi ieșiră înaintea Ion Brătianu și Gh. Vărnăv Liteanu, ministrul României la Berlin. După

Tânărul Ion I. C. Brătianu, martor al întâlnirii tatălui său cu marele om politic german, a fost adânc impresionat de sobrietatea delicată a prințului Bismarck

ce avură loc întrevederile din capitala Germaniei și de la Viena, Brătianu plecă la începutul lui septembrie la Gastein, unde se afla acum Bismarck. Aci, în liniștea acestei cunoscute vilegiaturi de munte, se putea vorbi în liniște și se puteau examina în toate amănuntele lor condițiile și consecințele apropierei României de grupul de puteri ce era să devină în curând Tripla Alianță.

Arhivele germane ne-au păstrat însemnările lui Bismarck asupra convorbirilor de la Gastein. Totul în aceste relațiuni precise și complete este interesant și vrednic de luare aminte; mă voi mărgini însă aci să scot în evidență câteva puncte esențiale, caracteristice pentru situația politică și pentru oamenii ce aveau să o judece și să hotărască.

Apare întâi elementul determinant al hotărârii oamenilor de stat

români. Carp, cu tonul de zeflemea ce-i era obișnuit, spusese într-o anumită împrejurare: „Je ne suis pas germanophile, je suis russophobe“ [eu nu sunt germanofil, sunt rusofob]. Fără a-i fi dat această formă paradoxală, teama de expansiunea rusească, după experiențele dureroase din 1878, reappare deosebit de vie și de puternică la Ion Brătianu în cursul convorbirilor de la Gastein.

„Antipatia și îngrijorarea lui față de Rusia, notează cancelarul, mi-au apărut mai puternice decât ași fi socotit că e firesc și vrednic de crezare, și nu fără un amestec sovinit cu privire la folosul unei granițe la Nistru... Am avut impresia, adaugă el mai departe, că în eventualele noastre convențiuni politice, el vedea mai degrabă o alianță ofensivă și defensivă cu o parte de câștig, decât o simplă asigurare de pace și de apărare“. Numai că Bismarck își preciză punctul de vedere: „I-am spus deci, că pentru Austria ca și pentru noi, un război rusec și chiar unul victorios ar trebui totdeauna să rămână o eventualitate, pe care ar trebui s-o evităm pe cât ne-ar fi cu putință, și pe care nu voiam să o provocăm prin extinderea ligii noastre de pace, ci dimpotrivă s-o împiedicăm“. Austria, îl lămură el, caută un sprijin, fie printr-o înțelegere cu Rusia, fie printr-o puternică alianță defensivă care s-o asigure împotriva dușmăniei ei. Numai că, aceste cuvinte deșteptară la Ion Brătianu vechea lui teamă de o înțelegere a împărățiilor vecine în paguba țării, teamă ce o arătase încă din timpul tratativelor sale cu rușii, în 1877, așa cum ni le amintesc memoriile lui Nelidov¹. Iar răspunsul lui Bismarck aduse o precizare interesantă pentru evoluția viitoare a

¹ Contele Alexandr Ivanovici Nelidov, diplomat rus, consilier al generalului Nikolai Ignatiev, influentul ambasador rus la Istanbul; a fost trimis de acesta la București, în noiembrie 1876, pentru a negocia cu autoritățile române problema unei convenții româno-ruse, care s-a și încheiat la 4/16 aprilie 1877 - n.r.

relațiilor româno-germane: „Faptul că i-am pomenit de o înțelegere cu Rusia a pricinuit o izbucnire a îngrijorării românești, de a nu fi victima unui astfel de acord. L-am liniștit în această privință, cu asigurarea că menținerea românilor ne-slavi era în interesul Austriei și acela al regelui din casa de Hohenzollern în al nostru”. Aceasta lămurește desigur și caracterul dinastic al alianței ce urma să se încheie, în ce privește relațiile cu Germania, și faptul că tratatul însuși a rămas, în România, până la 1914, o chestiune a regelui, comunicată numai președinților de consiliu în funcțiune și ferită de orice discuție publică, până ce alte împrejurări mai grave au impus-o.

Convorbirea nu se mărgini însă numai la împrejurări specifice României. De aceea cancelarul aștepta de la tratativele din Viena, ce erau să urmeze, mai multe lămuriri asupra revendicărilor românești. „Că vor răsări dificultăți în examinarea unor probleme, e cu atât mai probabil, cu cât Brătianu... a făcut presupunerea, în ce privește Italia, că această alianță nu va putea dura, dacă nu am pune în vedere italienilor, în cazul unui război victorios, perspectiva unei măiri de teritoriu. Am numit atunci pe cale de întrebări Nizza și Corsica, ceea ce nu păru a satisface aprecierea lui Brătianu în privința ambiției italiene. La întrebarea mea dacă mai are și altceva în minte, el spuse cu oarecare ezitare Savoia, se gândea însă poate la Trient”. Observații deopotrivă de lămuritoare, pentru spiritul pătrunzător al cancelarului german ca și pentru prevederea ministrului român.

Dar Bismarck mai aștepta tratativele de la Viena și pentru altceva. Din mintea lui nu dispăruse ideea unei înțelegeri cu Rusia, înainte de a statornici vreo altă legătură, „câci o înțelegere cu Rusia e totuși mai importantă pentru menținerea păcii decât una cu România”. Situația internă în

Rusia putea suferi însemnate modificări, care n-ar fi rămas fără înfrăurire asupra politicii ei externe. El nu se gândea la „o turburare mai

Unul dintre cei mai redevabili șefi ai opoziției conservatoare Petre P. Carp (în imagine) a găsit țaria să colaboreze perfect cu omul din fruntea guvernului (Ion C. Brătianu)

mare”, dar anumite împrejurări, ca „dezastre financiare mai mari, turburări agrare în unele părți sau intrarea în făgașul unor instituții parlamentare – remarcabilă prevedere a evenimentelor de la 1905! – ar fi fost de ajuns pentru a stăvili puterea de expansiune a imperiului”.

Această rezervă nu rămăsese neobservată de Ion Brătianu. Nu a însemnat-o formal nicăieri, dar ea explică graba cu care s-au desfășurat și s-au încheiat tratativele de la Viena, ce urmau să întregască acordul principal cu Germania și să-i dea în același timp baza necesară a tratatului de alianță.

Grabă ce nu excludea însă o foarte atentă supraveghere și apărare a punctului de vedere românesc, când erau în joc interesele țării sau demnitatea ei. În raportul ambasadorului german, principele de Reusz, către Bis-

marck, ni s-au păstrat o serie de amănunte de un interes deosebit. Și acolo, primul ministru român încercase de a introduce, în textul tratatului, unele dispozițiuni privitoare la urmările unui eventual război cu Rusia. El vorbește chiar deslușit de stăpânirea gurilor Dunării și de granița Nistrului. Ceea ce provoca din partea lui Bismarck următoarea observație, ca urmare a îngrijorării ce îl stăpânea: „Va fi întotdeauna o mare ispită pentru România, dacă i se oferă posibilitatea juridică să-și asigure, pentru năzuințe și revendicări românești până la Nistru sau aiurea, cooperarea a aproape două milioane de soldați germani și austro-ungari”.

Dar Kálnoky¹ era prevenit și ținu la Viena același limbaj pe care îl țineuse cancelarul german la Gastein. Ion Brătianu nu insistă și admise fără greutate, de rândul acesta, că nu era vorba de o alianță ofensivă, ci de o „ligă a păcii”.

El se arată însă mult mai îndărătnic cu privire la două alte chestiuni, a căror însemnătate o pătrunsese din primul moment. Cancelaria de la Ballplatz strecurase în textul provizoriu al tratatului de alianță un articol prin care Austro-Ungaria și România se angajau – desigur reciproc – să nu tolereze mișcări, politice sau altele, îndreptate de pe teritoriul unuia din state împotriva celuilalt. Era un mijloc foarte iscusit de a pune capăt propagandei naționale a românilor din Ardeal și mai ales legăturilor lor economice și culturale cu Regatul. Dar primul ministru român veghia. „D. Brătianu, înseamnă principele de Reusz, a cerut să se șteargă cu tot acest articol. Ar fi aci o lipsă de încredere reciprocă, căreia ar fi mai bine să nu i se dea expresiune în noul tratat”. Era desigur greu de a se opune acestui argument. „Contele Kálnoky, ni se spune, s-a conformat acestei dorințe și întregul articol a fost șters”.

¹ Gustav Kálnoky (1832-1898), conte, om politic ungar, ministru de externe al monarhiei austro-ungare - n.r.

La articolul următor, o nouă piedecă: era vorba de o eventuală convenție militară privitoare la o cooperare a armatelor și la un comandament comun. „Primul ministru român, scrie ambasadorul Germaniei, a cerut ca cuvintele «du commandement supérieur» să fie șterse, pentru că regele său ar putea fi jignit că i s-a pus măcar în discuție dreptul de a comanda el însuși armata lui proprie”.

Ion Brătianu nu putea trece cu vederea că regele său fusese de fapt comandantul superior al armatelor române și rusești sub zidurile Plevnei. Austriicii înțeleseseră însemnătatea problemei și nu stăruiră să mențină o dispoziție ce putea deveni jignitoare. Astfel, Ion Brătianu câștigase două puncte importante: puțința de a păstra contactul cu românii din granițele monarhiei, fără a fi stânjenit de textul tratatului de alianță – rezervă cu însemnate consecințe pentru viitor – și asigurarea că în caz de operații militare, armata țării își păstra independența și prestigiul comandantului ei, această prerogativă ostășească ce a fost de la întemeierea sa misiunea specifică a dinastiei de Hohenzollern în România.

Asupra tuturor celorlalte puncte cei doi miniștri căzuseră repede de acord și își manifestau reciproc satisfacția de a fi negociat într-un spirit de înțelegere atât de desăvârșit.

Era vorba acum de a se obține Eadeziunea Germaniei la textul elaborat la Viena. Pentru regele Carol și guvernul său, aceasta era în definitiv esențialul; tratatul cu Austro-Ungaria nu fusese un scop, ci un mijloc. Se ivi însă o nouă dificultate ce putea zădărnici în ultimul moment întregul rezultat al convorbirilor de până atunci. Împăratul Wilhelm se opunea categoric ca numele Rusiei să fie menționat în tratat, nevoind cu nici un chip să-i dea aspectul unui act de ostilitate, care ar fi pus capăt vechilor legături între casa domitoare a Prusiei și St. Petersburg.

Ar trebui să deschidem aci o paranteză mai lungă, pentru a lămurii aceste sentimente și această atitudine a bătrânului suveran. Îmi va ajunge însă să amintesc că întreaga chestiune avea un prolog, ce se desfășurase în octombrie 1879. De atunci se înfruntaseră cele două teze: a cancelarului, exprimată foarte categoric într-un raport al său către împărat: „Gândul că un tratat de alianță defensivă cu Austria ar putea înlocui garanțiile, pe care mai înainte le dădea Confederația germană și ar putea încheia politica germană a Majestății Voastre, nu e pentru mine ceva nou. Încă de la tratativele de pace de la Nikolsburg¹ în 1866, am avut sentimentul, față de comunitatea de o mie de ani a istoriei germane de pretutindeni, că va fi nevoie să găsim, mai curând sau mai târziu, ceva care să înlocuiască legătura care atunci trebuia distrusă, pentru a permite reforma Constituției germane”. Sentimentul de comunitate germană, adăuga mai târziu flăcătorul unității Reichului, se află „la Dunăre, în Steiermark și în Tirol, nu la Petersburg și la Moscova”.

La această concepție a omului de stat se opunea aceea a suveranului. Nu i se pot contesta serioase rațiuni, cel puțin de moment: „Sunt împotriva ratificării aceluiași tratat, scria el atunci, pentru că nici nu s-a ivit obiectul, un război de agresiune împotriva Germaniei și Austriei. De altfel e îndeobște cunoscut că tratate care ne leagă fără un motiv urgent sunt săbii cu două tăișuri!”. Se adăugau la aceasta considerațiuni de un ordin mai personal, legăturile de prietenie cu țarul Alexandru, amintirile din tinerețea lui depărtată, tovarășia de arme din războaiele de libertate împotriva lui Napoleon I. Pentru acest Nestor al

monarhilor Europei, problema ajunsese un caz de conștiință.

Același lucru se poate spune despre cancelar. La un moment dat, acesta vorbea fără înconjur de sănătatea sa zdruncinată, de neputința, pentru el, de a duce o politică ce nu ar fi răspuns convingerilor sale, de necesitatea unei demisii. Iar împăratul, după spusele lui Otto von Bülow, arăta că, fiind obligat de a ratifica tratatul cu Austria, „această împrejurare ar deveni totuși pentru el o chestiune de existență, adică ar duce la abdicarea sa, dacă rezervele ce le formulase pentru liniștea conștiinței sale, nu ar fi ținute în seamă”. Aceste împrejurări din 1879 sunt ca un fel de prefață a tratatelor din 1883 și a ultimei lor faze; ele ne lămuresc rezervele lui Bismarck, ezitarea lui Wilhelm I. Cum era însă să semneze România un tratat cu un înțeles prea general, care putea s-o angajeze la operațiuni de asistență militară pe alte fronturi decât acele ale sferei ei proprii de interese? Bismarck înțelesese foarte lămurit dificultatea. Până în cele din urmă ingeniozitatea diplomaților nu dădu greș și se găsi redactarea finală care înlătura ultimele greutăți: „Si la Roumanie, sans provocation aucune de sa part venait à être attaquée, l'Autriche-Hongrie est tenue à lui porter en temps utile secours et assistance contre l'agresseur. Si l'Autriche-Hongrie était attaquée dans les mêmes circonstances dans une partie de ses états limitrophe à la Roumanie, le casus foederis se présentera aussitôt pour cette dernière”². Părțile limitrofe erau

² Este interesant de constatat că la 1890, Bismarck era acela care nu voia „să rupă toate punțile cu Rusia”, iar împăratul Wilhelm al II-lea era de altă părere.

³ „Dacă se va întâmpla ca România să fie atacată, fără vreo provocare din partea sa, Austro-Ungaria e obligată să-i acorde, în timp util, ajutor și asistență împotriva agresorului. Dacă Austro-Ungaria va fi atacată în aceleași condiții, într-o zonă limitrofă cu România, s-ar crea imediat un casus foederis pentru aceasta din urmă” – n.r.

¹ Orașel în Moravia, unde la 26 iulie 1866 s-a încheiat armistițiul între Prusia și Austria și au început tratativele de pace; tratatul semnat la Praga, în 23 august 1866, lichida Confederația germană în care Austria avusese rolul conducător și punea bazele Confederației germane de nord, sub egida Prusiei – n.r.

Serbia și Rusia. Vor fi întrevăzute oare semnături din 1883 că dubla monarhie putea fi într-o zi în ofensivă la una din marginile limitrofe României și în defensivă la cealaltă?

Astfel noi, în textul ieșit din compromisul părerilor contradictorii, putem afla germele însuși al conflictului ce era să pună capăt legăturilor dintre Austro-Ungaria și România, în zilele turburi din 1914.

Oricum însă, se statornicise, prin adeziunea Germaniei la 30 octombrie 1883, politica României pe treizeci de ani. Și se statornicise, căpătând pentru această orientare a ei, adeziunea hotărâtă și sinceră a omului a cărui situație o lămurise pe temeiul informațiilor sale, principele de Reusz în scrisoarea sa către Bismarck, încă înainte de convorbirile de la Gastein. Regele României, scria el, e prea slab, ministrul de externe, Dimitrie Sturdza, n-are nici o influență asupra poporului. „Numai d. Brătianu se poate mândri cu aceasta. Pe acest bărbat de stat trebuie să-l câștigăm pentru cauza aceasta. Căci el singur ar putea să ofere poate oarecare cheazășie pentru întărirea legăturii ce se dorește“. Era o logică a evenimentelor: omul care determinase intrarea României în războiul Independenței, cu toate riscurile și toate răspunderile, era desigur cel mai chemat să-și consolideze opera, prin legătura care putea asigura țării sale o dezvoltare pașnică, ferită de primejdii, pentru mai bine de un sfert de veac.

Am socotit folositor de a lăsa să vorbească, pe cât mi-a fost cu putință, mai mult faptele și actele diplomatice înșeși. Desigur din textul lor, prea adesea uscat și concis, lipsește factorul de curiozitate și de contact omenesc. Lipsește de pildă emoția resimțită de tânărul Ion Brătianu, pe care tatăl meu nu o tăgăduia la bătrânețe, când marele Bismarck, în hallul de la Gastein, însoțind pe primul-ministru român și pe fiul său, îl ajutase cu mâna lui

viguroasă și prietenească să-și îmbrace paltonul¹. Lipsește poate ecoul direct al îngrijorărilor care frământau de la un text la altul, de la o convorbire la alta, pe oamenii care deschideau, în istoria țării lor, drumuri și perspective hotărâtoare. Nu-mi aparține de a defini ce contribuție aduc aceste tratative la înțelegerea figurii lui Bismarck care domină parcă tot mai mult, cu trecerea vremii, destinele Europei. Dai în ce privește pe Ion Brătianu, să-mi fie iertat dacă nu pot încheia fără a desprinde din firul acestor fapte îndoitul învățământ de realism politic și de înalt patriotisme pe care îl cuprind. Republican prin convingeri, el ajunsese să recunoască în țara lui utilitatea unei monarhii ereditare și constituționale. Nu a pregetat să lucreze la întemeierea și la întărirea ei. Crescut în ideologia revoluționară a Parisului, a întrevăzut la vârsta maturității necesitatea apropierei țării sale de imperiile care reprezentau în politica lumii de atunci principiul stabilității și al conservării. A lucrat din toate puterile sale să o statornicească și să o

¹ Vezi în această privință Sabina Cantacuzino, *Din viața familiei I.C. Brătianu*, pp. 257-258: „Cei doi călători se opriră la Gastein unde tata trebuia să se întâlnească cu Bismarck. De acolo a primit mama o lungă scrisoare de la Ionel, povestindu-i cum faimosul cancelar, pofind pe tata la prânz și aflând de Ionel, l-a invitat și pe dânsul. Nu erau la masă decât ei doi, p-tul și p-sa Bismarck. Meniul din cele mai simple. Ochiul obișnuit cu belșugul românesc, a observat că nu era decât o potârnice de fiecare comesean, și pe lângă această friptură numai o supă și un modest desert. La plecare, d-na Bismarck a luat sfârșitul de le-a luminat intrarea și Bismarck a ținut paltonul tatei ca să se îmbrace; feciorul nu s-a văzut. Din nenorocire, această scrisoare lipsește din arhiva familiei, fie pierdută de vre-un prieten căruia fusese împrumutată, fie rămasă în biroul mamei din salonul de la București, devastat de ocupația din 1917!“.

Pierderea acestei scrisori este desigur regretabilă. Ea ar fi pus și mai bine în evidență modestia condițiilor de viață ale oamenilor de stat din acea vreme și grija lor de-a nu risipi banul public.

închege în tratatul de alianță din 1883, fără a părăsi sau a compromite nimic din ceea ce socotea el necesar pentru a asigura securitatea, demnitatea și aspirațiunile viitoare ale României.

A încerca să așezăm aceste împrejurări în lumina unor evenimente mai actuale ar fi desigur cutezător. Atunci Imperiul german vedea în alianța cu micul regat de la gurile Dunării o chestiune de un interes mai mult dinastic. Astăzi, independent de existența caselor domnitoare, problema relațiilor între Germania și România privește națiunile în întregimea lor. Ea trebuie să ție seamă, mai mult decât în trecut, de factorii permanenți și naționali ai dezvoltării lor politice. Unul din acești factori și-a păstrat însă însemnătatea, cu toate prefacerile adânci pe care vremurile i le-au impus. Acesta este Rusia.

Desigur, astăzi România și-a îndeplinit revendicările ei naționale spre Răsărit; ea nu mai privește dincolo de hotarul pe care dreptatea istoriei i l-a redat. Ea are aci, mai mult decât acum cincizeci de ani, atitudinea conservatoare și defensivă, pe care Bismarck o definea în raportul său către împăratul Wilhelm, prin aceste cuvinte: „Consider un război cu Rusia ca cea mai mare calamitate ce ni se poate întâmpla în această direcție, fie numai pentru faptul că nu ar avea pentru noi alt scop decât de a respinge o năvălire barbară“.

Cu atât mai mult, ea simte însă nevoia de a veghea la apărarea intereselor ei și a misiunii pe care istoria și geografia par a o fi determinat deopotrivă: cea de păzitoare statornică a libertății Dunării la țarmul Mării Negre, cea a unui zăgaz de apărare împotriva revărsării asupra Europei – revărsare de atâtea ori încercată, pe calea războiului sau prin uneltrile păcii – a unor doctrine politice și sociale, străine și de ființa națională a românismului și de întregul spirit al civilizației de care au legat-o destinele și menirea ei. ■

Un proiect al regelui Carol I devine public după 83 de ani

Românii.

Un puternic avânt național cere ca
 să intre în România cu Austro -
 Ungaria spre îndeplinirea idealului visat
 de întregul neam românesc.
 Ne putând a ne împotrivii acestui curent
 ni care ved o prinojdie mare
 România, am 'mi rămâne d
 incredinta destinelor mult
 Patriei 'mei lozakerentă R
 'O vieta întreaga înclina
 radicală și mărirea țării
 Na fi pentru el o chesărie
 n'a succedat și nu va înecă
 pașii bineli lui. Păz din
 rog pe a țării puterice
 și să 'i scotească.

10 lis.
 -1-

DESTINUL SE OPUNE ABDICĂRII

Consiliul de Coroană de la Sinaia din 21 iulie/3 august 1914 a fost un moment de grea încercare pentru bătrânul rege Carol I. Dintre toți fruntașii politici români nu s-a aflat ferm alături de el decât Petre P. Carp. Regele nu a putut impune aplicarea tratatului de alianță cu Puterile Centrale și ceea ce i-a transformat ultimele zile de viață într-un adevărat coșmar a fost deplasarea rapidă a opțiunilor cercurilor politice și ale opiniei

SORIN CRISTESCU

publice românești în favoarea Antantei, gruparea de puteri care garanta realizarea idealului

național. Paginile din jurnalul monarhului român publicate de *Magazin istoric*, nr. 8/1997, precum și cele despre desfășurarea Consiliului de Coroană (*Magazin istoric*, nr. 1/1976 și 12/1983) sunt grăitoare în această privință. În mai puțin de o lună de zile de la declanșarea conflagrației, evenimentele politico-militare au evoluat de

asemenea natură încât – sub presiunea opiniei publice și a unor importante cercuri politice – se profila tot mai amenințătoare intrarea țării în război alături de adversarii Puterilor Centrale.

Un război al României împotriva Austro-Ungariei însemna, automat, un război contra Germaniei. Un fapt de neconceput pentru regele Carol. El nu putea să ridice sabia împotriva țării sale de origine, „singura patrie a sufletului său“, cum scria I.G. Duca, dar nici nu avea puterea și dorința să se opună voinței poporului său. Contradicție profundă ce i-a măcinat ultimele zile de viață și i-a grăbit sfârșitul.

În acele momente dramatice, cu acea înțelegere superioară a datoriei, recunoscută de toată lumea, el a încercat să găsească o soluție care să-l împace pe omul Carol cu regele Carol, fără să renunțe la onoare și la demnitate. Hotărârea a împărțit-o și unora dintre apropiați; se gândise la o eventuală abdicare.

Cercetări recente în fondurile Casei Regale ne-au dat posibilitatea să studiem câteva mărturii documentare certe provenind chiar de la fostul suveran și care aduc, credem noi, un spor de cunoaștere. În primul rând, am avut posibilitatea să consult *textul german* al Jurnalului lui Carol I pe care C. Diamandi l-a rezumat și tradus în limba franceză. Prin comparația celor două versiuni am constatat că *textul german* conține referiri directe și precise la problema care ne interesează. Iată câteva pasaje:

„Miercuri, 16 septembrie... Agitațiile în țară sunt nemaiauzite, mulți oameni cumpărați de Rusia. Basset [vezi *Magazin istoric*, nr. 9/1997] la mine; i-am spus să pregătească totul [pentru] o eventuală abdicare. Pregătiri...

Joi, 17 sept. ... Czernin [ministru Austro-Ungariei la București] speră ca eu să nu abdic; eu îi recomand drepturi pentru românii [din Transilvania]...

Luni, 21 sept. ... Toată ziua în pat, foarte rău. Basset a pregătit cuvântarea pentru abdicare...

Vineri, 25 sept. ... Sunt hotărât să plec dacă se vrea război împotriva Austriei...

Luni, 28 sept. Plouă. Ziarele afirmă că eu vreau să mă duc în Elveția; totul s-a reglementat...

Mărti, 29 sept. ... Întunecat. [Emil] Costinescu [fruntaș liberal, ministru de finanțe] spune că vreau să pedepsesc România prin abdicarea mea...

Duminică, 3 oct. ... [Constantin] Dissescu scrie prostii în ziarul *La Roumanie* că eu ca rege constituțional nu pot să abdic...“ (sublinierile din text îmi aparțin).

Din acest moment, jurnalul consemnează mai ales agravarea stării de sănătate a regelui, care a și murit în ziua de 10 octombrie, rezolvându-se în acest fel și tragica dilemă în care se afla.

Am avut însă norocul să găsesc, în aceleași fonduri de arhivă, și *textul* a ceea ce „cuvântări pentru abdicare“, redactată după cât se pare în ziua de 21 septembrie. A fost scrisă în românește de către secretarul particular al regelui, L. Basset și o vom reproduce întocmai. *Textul* a așteptat 83 de ani pentru a vedea lumina tiparului:

„Români!

Un puternic avânt național cere ca România să intre în resboiu cu Austro-Ungaria spre îndeplinirea idealului visat de întregul neam românesc.

Neputând a mă împotrivi acestui curent, în care văd o primejdie pentru țară, nu-mi rămâne decât a încredința destinele mult iubitei noastre patrii unei locotenente regale.

O viață întreagă, închinată ridicării și măririi scumpului nostru popor, va fi pentru el cea mai sigură cheazășie că inima mea n-a încetat și nu va înceta niciodată de a bate pentru binele lui. Din tot sufletul rog pe Atotputernicul să-l păzească și să-l ocrotească“.

Acestea au fost noile informații pe care am dorit să le pun la dispoziția cititorilor. Nu putem să știm cu certitudine ce anume s-ar fi întâmplat dacă Cel de Sus n-ar fi curmat zilele bătrânului rege. În orice caz, citind cu atenție documentul, observăm că regele Carol concepea abdicarea nu ca pe un act personal, de renunțare la tron în favoarea nepotului și moștenitorului său legal Ferdinand, ci ca pe o renunțare la prerogativele regale a întregii sale familii, urmând a „încredința destinele mult iubitei noastre țări unei locotenente regale“.

Istoria a făcut ca urmașul său, Ferdinand I, depășind cu mare demnitate propria-i dramă sufletească (vezi *Magazin istoric*, nr. 9/1997), deloc mai mică decât aceea a înaintașului său, să pecetluiască prin hotărârea sa cel mai glorios moment din istoria dinastiei de Hohenzollern în România: realizarea Marii Uniri. ■

Octavian Goga inedit

Am prezentat în numărul trecut al revistei un prim fragment din însemnările inedite, din câte cunoaștem până acum, ale lui Octavian Goga (1881-1938) din zilele de la mijlocul lui august 1916, când România se pregătea să intre în luptă pentru realizarea idealului național.

Iată acum continuarea notațiilor sale, începând cu 14 august 1916. Este ziua când Consiliul de coroană întrunit la Cotroceni decretează mobilizarea și declararea stării de război. Cele discutate în Consiliu sunt consemnate de Goga după relatările lui N. Filipescu. Avem astfel o nouă mărturie, pe

lângă aceea publicată în nr. 6/1973 și datorată lui Take Ionescu, despre atitudinea participanților la Consiliul de la Cotroceni, în acele momente grave pentru destinele românilor.

Textul lui Goga, intitulat Însemnări din zilele războiului nostru, se află în colecțiile Arhivelor Naționale ale României, din București. În transcrierea sa am adoptat normele ortografice actuale, păstrând însă particularitățile stilistice ale autorului. Notele de subsol și intervențiile explicative din paranteze drepte ne aparțin.

Elena ISTRĂȚESCU

14 august. Duminică. Ziua mobilizării. În ziare apare că Consiliul are loc numai după-masă la ora 3. La ora 11 1/2 mă întâlnesc pe stradă cu Brâncoveanu care-mi spune că acest aviz s-a dat numai pentru inducerea în eroare a publicului care staționa pe străzi. La Filipescu acasă așteptam mai mulți: Brâncoveanu, M.

Cantacuzino, Hiotu, Deșliu etc. La 1 1/4 sosește Filipescu, intră palid, cadaveric între noi: totul e bine, am declarat război Austriei... Regele a fost admirabil...

Din cuvintele lui Filipescu reconstituiesc astfel felul cum a decurs Consiliul de coroană:

Regele a deschis, spunând cam următoarele: V-am chemat ca să vă

comunic hotărârea mea care e rezultatul unei îndelungi reflecțiuni și a unei biruințe care s-a săvârșit asupra mea însumi.

Carp: Constat, Majestate, că ne-ai chemat să ne faci un comunicat, nu să ne ceri avizul. Eu nu pot spune nimic până nu aud lămuririle prim-ministrului.

Brătianu: expune situația și conchide că trebuie să declarăm război Austriei.

Carp: Majestatea Ta primejduești țara și Coroaia; în caz când veți fi învins, pe tron va fi în viitor un Brătianu, un Știrbey, nu un Hohenzollern; eu nu vă pot da pentru acest război decât o gazetă care n-o să mai apară — (Moldova), trei fii pe câmpul de luptă și urările mele ca pentru scăparea României să fiți învinși.

Brătianu: Dacă și fiii d-tale au aceleași sentimente, țara n-are nevoie de ei.

Maiorescu: crede că e numai o ipoteză înfrângerea Germaniei și e de părerea că românii ardeleni vor numai o autonomie, nu însă să fie guvernați de România. Spune că are scrisori de la ei.

Brătianu: răspunde că știe sentimentele românilor de dincolo pe care i-a sfătuit el însuși să vorbească în acest chip cu Maiorescu.

Marghiloman: spune că vorbește în numele Partidului Conservator și protestează împotriva unui război alături de Rusia pe care a o instala la Constantinopol e o nenorocire pentru noi. Zice că prin venirea lui Hindenburg în fruntea armatei austro-germane din Galizia, riscăm să fim bătuti.

Regele întrerupe: Cum vreți mai bucuras să-i aveți pe ruși la Constantinopol — ca amici ori ca inamici? Eu, am învins în mine pe un Hohenzollern, n-am teamă de un Hindenburg...

Filipescu: vorbește în numele Partidului Conservator și își exprimă mirarea că Marghiloman — care după declararea războiului când avea cunoștință de tratatul încheiat de Brătianu cu Rusia și-l lauda pentru

asta — mai e capabil și în asemenea momente grave de astfel de palinodii.

T. Ionescu: a susținut ideea intrării în război.

Costinescu: spune că am fi disprețuiți de toată lumea dacă nu ne-am mișca.

Ferechide: susține și el.

Robescu: În numele Senatului nu pot decât să dau sprijinul meu guvernului.

T. Rosetti: spune că suntem țară mică și nu ne putem amesteca în „trebile celor mari”.

Consiliul s-a terminat la ora 1. Regele le-a întins mâna tuturor. Când a ajuns la Filipescu i-a pus mâna pe umăr: „N-ai crezut în mine”... Amândurora le-au dat lacrimile. Brătianu i-a exprimat recunoștința regelui, al cărui sacrificiu îl va aprecia țara. Regele a plâns...

În câteva cuvinte, astfel s-a petrecut acest act istoric, din care se remarcă atitudinea regelui. Acest om a înțeles că pentru el e mai util să se atașeze țării și a făcut o figură frumoasă. Istoria îl va face mare. Pentru noi e o mare mângâiere că vreme de 40 de ani am putut asimila un Hohenzollern, care prin purtarea lui e chemat în fața Europei de mâine să reabiliteze o familie compromisă. Atitudinea lui a fost determinată în mare parte și de regină, ale cărei

sentimente anglo-ruse concordau cu credința țării de care ea se legase printr-un fel de apropiere cu temperamentul nostru.

Ieșind de la Filipescu am mers cu Brâncoveanu să luăm masa la Capșa. Aici mișcare — ziariști străini emoționați. Colonelul Thomsón, atașatul militar englez, îmi strânge mâna cu căldură; Tavernier, corespondentul de la *Le Temps*, mă sărută plângând. Printre mese e o conversație generală, barierele partidelor nu mai sunt... Pe toți îi mișcă atitudinea regelui. Pavlică Brătășanu intră cu Titulescu strigând în gura mare:

— La bătrânețe am ajuns și eu monarhic.

Pe stradă aglomerație. Până pe la ora 4, publicul se ține într-o oarecare rezervă. Pe fețe e însuflețire dar și o linie de seriozitate. Pe la ora 5 atmosfera e mai caldă. Regelui și reginei care trec în automobile, li se fac ovatii călduroase. Filipescu e de asemenea aclamat de mulțime. Trecând pe lângă clubul liberal sunt aclamat și eu de oamenii dimprejur. În fața Palatului multă lume. I. Th. Florescu ridicat pe umeri ține cuvântare și nu mai isprăvește. Într-o mână ține batista, într-alta, pălăria. Ștofă ordinară de demagog. Pe lângă cafeneaua „Imperial”, S. Mândrescu face aceeași operație

ieftină. Găsesc o trăsură, mă arunc în ea, și-o iau spre șoseaua goală de lume să respir și să-mi potolească tensiunea grozavă a nervilor... Mă întorc seara la ora 10 în oraș, în societatea lui Tăslăuanu și când intru la restaurantul Continental, publicul se ridică în picioare aplaudând frenetic... În vremea asta se sting toate feli-narele, Capitala

Birou de mobilizare în București

se cufundă în întuneric, pe la miezul nopții sună goarele vestind mobilizarea, lumea aleargă pe străzi, smulge din mâna agenților afișele cu ordinul de mobilizare, pălcuri cântă *La Arme*, e o generală beție a simțurilor... Rupt de oboseală trec spre casă de-a lungul bulevardului Pake, simt plutind deasupra mea o undă de tristețe vagă și nelămurită. Mă întind în pat și tot bucuriul de doi ani mă copleșește în clipa asta:

— Va să zică s-a sfârșit, avem și noi război...

Zilele de la 15 august până vineri la 19 au trecut în delirul primelor succese. A doua zi după mobilizare, publicul nervos de la București a lansat zvonul că Brașovul și Sibiuul au căzut... Oarecuvă înfrângere a provocat vestea că monitoarele austriace au bombardat Severinul și Giurgiu. Luni seara s-a ivit primul Zeppelin însoțit de aeroplane, orașul s-a stins, clopotele bisericilor au sunat, vardiștii au fluierat trei ceasuri neconținut, tunurile au buibuit. Publicul se uita spre cer de pe străzi...

Marti i-am înmănat o petiție de-a mea și una de a lui Geni¹ lui I. Brătianu; eu ceream să fiu înscris la școala pregătitoare de ofițeri. Geni cerea să fie trimis pe front ca ofițer, ori ca simplu soldat. Petițiile le-am însoțit de o scrisoare în care îi spuneam lui Brătianu că nu găsesc mijloacele prin care să-mi exprim sentimentele acum când se scrie cea mai glorioasă pagină a istoriei noastre și când armata românească se apropie de Sibiuul unde a vibrat sufletul meu o viață întreagă...

Joi întâlnesc în stradă pe Albert Honigman, redactor de la *Adevărul*, care mergea la ministrul Constantinescu. Eu eram cu Geni. Mergem împreună până în strada Rotari și ne despărțim la ușa lui Constantinescu de ovrei. Imediat

un servitor ne cheamă înlăuntru și pe noi. Am stat două ceasuri la „Porcu”, care ne-a primit cu multă efuziune. În fața lui ieșeau perfect la iveală toate însușirile animalului după care l-a poreclit lumea: avea și rapacitatea și îndrăzneala și buonomia porcului. Primele cuvinte după ce mi-a strâns mâna:

— Ei, ce zici de guvernul ăsta trădător?... Îi răspund că acum nu e potrivit să facem apel la memorie; deocămdată să nu ne aducem aminte, nici el de înjurăturile mele, nici eu de-ale lor... Porcu, radios, îmi arată cum șiretlicul românesc a avut o biruință strălucită. El însuși, spune, a iscalit sămbătă înainte de mobilizare un contract pentru vindere de orzoaică încheiat cu nemții. Nemții n-au bănuit nimic până în momentul ultim. Ordinul de mobilizare era semnat de sămbătă la ora 3 și regele a chemat la el, la ora 6, pe Maiorescu ca să-i spună că nu-i nimic hotărât încă și ca să le deie cercurilor germane astfel ultima rază de nădejde... Porcu îmi citește mesajul regelui pentru deschiderea Camerei — în care se spune că tricolorul nostru fâlăie pe Brașov și Sibiu... Îmi arată nota către statele neutre în care guvernul anunță sechestrarea bunurilor austro-germane și ne spune că din această operație noi ieșim în câștig cu cel puțin un miliard și jumătate. Pe la sfârșitul conversației îmi dă să înțeleg că Bulgaria nedeclarându-ne război, Brătianu tratează cu bulgarii și Porcu — făcându-mi cu ochiul —, mă lasă să cred că ne putem aștepta la un nou triumf al diplomației lui Brătianu... (Imorali, cum sunt ei, reflectă imoralitatea lor și asupra adversarului, atribuindu-i o trădare și clădind pe această presupunere...)

Ies din cabinetul lui cu o senzație neplăcută. Niciodată n-am crezut în viață în biruința definitivă a șiretlicurilor de culise și totdeauna am avut impresia că pentru marile adevăruri linia dreaptă e singura cale ce trebuie

aleasă... Morala Porcului n-a avut cătușă de puțin darul să mă înșenineze... Mi se părea oarecum că ceasul epocal al istoriei noastre nu e secondat de-o cinste superioară și că oamenii care îl girează cu numele lor nu sunt o garanție... În aceeași zi, spre seară, întâlnesc pe generalul Cuttescu care venea de la Brașov și care mi-a spus că a stat o zi la Brașov fără să vadă un singur om. Îmi spune că cucerirea a mers relativ ușor, singura bătălie mai serioasă a fost la Dârste, de unde austriacii au fugit bătuți. Brașovul a fost stăpânit vreme de o zi de un singur batalion. A fost numit de colonelul care opera acolo primar al orașului doctorul Baiulescu...

Vineri, 19 august. Chemat la Ministerul de război, mă prezint cu Geni la ora 9 dimineața. Ne primește noul ministru de război, Vintilă Brătianu, și secretarul general Iancovescu. Vintilă B[rătianu] cu obișnuita-i mutră antipatică îmi spune că școala de război va ține 6 luni. Risc deci să învăț carte fără a mai intra în război, nu crede însă că în viața de mai târziu voi mai utiliza cunoștințele militare. Îmi spune că fiind sedentar trebuie să aștept să-mi vie rândul, iar la întrebarea mea dacă nu pot să fiu utilizat în nici un chip îmi vorbește de „temperamente nesususe”... Îl mai rog să-mi deie voie să mă duc până la Sibiu să văd de mama și-mi răspunde că nu se poate admite, fiindcă au luat această hotărâre și ieri au refuzat pe un fost ministru... Îi spun că astfel nu-mi rămâne altceva de făcut decât să plec cu vreun regiment și-mi zice că n-am voie nici eu, nici Geni...

Am plecat amărât din fața acestui om care a găsit acum momentul oportun ca să se răzbuine pe mine, pentru că am refuzat de la început să mă bag slugă la partidul lui. Vintilă B. cu sectarismul lui îngust, fire de salohor sec și rău, răspândește împrejur o atmosferă penibilă de antipatic și din toată ființa lui radiază ura împotriva personalităților supe-

¹ Eugen Goga (1889-1935), fratele poetului, scriitor și ziarist; a publicat volumele *Două Siberii* și *Cartea facerii* (vol. I — 1930, vol. II — 1931).

rioare, fiindcă purcezând din sine însuși, el nu vede altă apoteoză decât a mediocrității. Îl cred muncitor, fiindcă e obișnuită calitatea asta la temperamentele vulgare, dar mic și urât, el mi se pare o pată neagră pe câmpul de lumină al însofletirii noastre de astăzi. Nu știu nici dacă munca lui va putea fi utilă, căci îl văd pierzându-se în forme, fără a avea mintea luminoasă a unui organizator... Politica de partid, politica de familie, oligarhia păcătoasă primejdioasă România...

Nu mai găseam altă ieșire decât să mă înrolez voluntar la vreun regiment și să plec cu el. Altfel riscam să mă plimb fără nici o treabă pe Calea Victoriei, întreg și sănătos, câtă vreme altă lume care n-a cerut războiul ca mine, e dusă pe câmpul de luptă. Ieșind deci din cabinetul lui Vintilă, am plecat cu Geni, direct la cazarma Regimentului 80 inf[anterie], al cărui comandant Vlădescu, îmi scrisese imediat după mobilizare, invitându-mă să merg cu el – spunându-mi că merge în Ardeal. Colonelul Vlădescu, un temperament viu, inegal ca stare sufletească – extrem de sever și excesiv de bun – ne-a primit cu multă dragoste ca voluntari, a dat ordin să ne completăm echipamentul și ne-a spus că dimineată plecăm cu regimentul spre nord – pe jos, la ora 5. Am trecut repede prin

prăvălii să ne cumpărăm ce aveam lipsă și în dreapta, în stânga să ne luăm rămas bun...

Sâmbătă, 20 august. Dimineata la ora 5 sosește automobilul lui Brâncoveanu să mă ducă la cazarma din Dealul Spirii. Ajungem acolo cu Geni – însoțiți de Tani și fratele ei și Bufnea... Regimentul întreg forfotea în ajunul plecării. Sosește colonelul, foarte gentil, stăm de vorbă. Îmi lămură situația – eu voi fi un fel de aghiotant al lui și-l voi însoți în tot locul, iar Geni trece ca soldat la Compania 9, rămânând mai târziu să-i facă o situație. Se formează companiile și pleacă pe locul viran din spatele cazarmii, – lume împrejur, plânsete de femei, flori... În regiment sunt 1 500 de bucureșteni – între care și catolici și evrei... Se începe slujba celor trei rituri în fața regimentului... La un cap trei hahami cu bărbi sure enorme se roagă lui Iehova în strigăte nearticulate bălăbănindu-se din tot trupul. La zece pași un preot ortodox slujește apa sfântului botez cu vocea târăgănată și nazală a troparelor bizantine, – iar la alți zece pași un pater italian spune o rugăciune scurtă și citește dintr-o carte, șoptind abia cuvintele unei implorări discrete... (Se desfac impresiile unei evoluții religioase de trei mii de ani din acest triptic de popi).

La ora 7 plecăm tot regimentul spre Calea Griviței, de-acolo la Șosea... Geni cu ranița în spate la Compania 9, eu, urmând vorba colonelului care-mi spune că nu vrea să mă „martirizeze“, urc pe capra unei trăsuri de ambulanță. În drum aclămații și destule flori, soldații răspund cu veselie... Mă recunoaște mulțimea, pe la răspântii se aude des: Trăiască Goga...

Drumul s-a făcut cu scurte întreruperi până la ora 7 seara când am ajuns la comuna Tâncăbești – vreo 35 de kilometri la nord de București. Masa mare a soldaților suportă drumul destul de bine, dar sunt destui slabi și extenuați care cad în drum sub povara raniței. Vreo 200 au fost adunați de ambulanțe... De altfel sunt senini și cântă în marș, – la unele companii e cor în toată legea. Ofițerii mi se par devotați cei mai mulți, am văzut locotenențiducând ranițele și puștile soldaților obosiți...

La Tâncăbești am dormit noaptea și ne-am așezat prin casele țărănești. Eu dormeam în aceeași cameră cu colonelul cu care mă împrietinisem. (Fost atașat militar la Roma 10 ani, Vlădescu a copiat o mulțime de

Trecerea Dunării la Flămânda (1916)

documente privitoare la istoria noastră din Arhivele de la Vatican.) A doua seară, după ce ne-am culcat, pe la ora 11 1/2 sosește un automobil trimis să ducă pe colonel la Cartierul general de la Cocioc. Colonelul pleacă cam îngrijorat și se întoarce la ora 2, cu vestea că trebuie să ne întoarcem înapoi, fiind nevoie de o manevră spre sud... Cheamă maiorii și sună alarma la ora 3 – fixând pentru 5 plecarea... Împachetare repede și la 5 pleacă regimentul...

Marș greu, lung, pe căldură vreo 25 kilometri până la comuna Afumați, unde ajungem la 12. Luăm masa la arendașul moșiei boierești cu colonelul căruia îi cer voie să plec cu o trăsură la București care cad la vreo 20 kilometri împreună cu Geni, căruia îi trebuie niște bocanci noi. Colonelul admite și ne dăm întâlnire pentru a doua zi la comuna Budești.

Întorși acasă murdari – înspăimântăm pe cei dimprejur, luăm baia suverană, dormim și marți dimineață plecăm cu trăsura regimentului la Budești. Aici, după câteva scene neplăcute pe care le am în urma situației mele de soldat fără grad, din partea celor care nu mă cunosc, mi se spune că regimentul nostru va fi dus cu automobilele la Oltenița. Luăm deci drumul Olteniței pe la ora 1 și plecăm înainte.

Marți, 23 august. Pe drum la vreo 10 kilometri de Oltenița ne ajunge în urmă automobilul colonelului care ne ia cu el. Ajungem la Oltenița și mergem direct în port. Aici mai mulți ofițeri, soldați, marinari. O atmosferă cam tristă. Fețe îngrijite, oameni cam zăpăciți, activitate puțină, cei dimprejur au mai mult o atitudine de contemplație și privesc îngrijorați spre malul celălalt de la Turtucaia. Ni se spune că ieri s-au dat 10 atacuri bulgărești, care au fost respinse, că situația e gravă și că înainte de amezai a fost o panică între soldații noștri. În vremea asta e o canonadă puternică, artileria grea germană trage și răspund bateriile noastre. Pe la ora 4 vedem grupuri de soldați coborând de pe creastă spre Dunăre. O scenă de panică. Îi spun colonelului Vlădescu să trecem dincolo cu o salupă și să potolim spieretura. Colonelul admite, ne îmbarcăm încă cu vreo doi-trei și trecem. Lovim în dreapta și în stânga, strigăm și soldații se opresc. Erau vreo două companii din Reg. 76. Când i-am oprit și le spunem că trebuie să se întoarcă înapoi, apare de după o dălmă locot-colonelul regimentului – unul cu numele Marinescu – căruia Vlădescu îi zice cu răceală:

– Domnule ofițer adună-ți oamenii și du-te la atac... Locot-colonelul, un individ scurt și

îndesat, cam jenat, pleacă înapoi cu trupa. Sunt convinși că a fugit...

Ne întoarcem înapoi. M-a deprimat scena... Mi-au fulgerat multe prin minte... M-am gândit o clipă, nu cumva virtuțile militare pe care le atribuim noi soldaților noștri erau o iluzie?... În acest timp observăm cu Vlădescu un ofițer de la Reg. 76 umblând razna prin port. Era un sublocotenent. Colonelul Vlădescu îl cheamă la el:

– Ce umbli pe-aici? Subl. (era de rezervă) se zăpăcește. Colonelul îl ia de spate, îi rupe tresele și cheamă un sergent de la o companie din Reg. 80: Sergent, ia-l pe ticălosul ăsta, pune-i raniți în spate, să meargă înaintea ta și dacă vezi că dă un pas înapoi, împușcă-l din ordinul meu...

Pe la ora [lipsă în text] sosește colonelul Anghelescu, adiutantul regelui. Enervat, palid, îmi spune că Turtucaia poate cădea în două ceasuri. Vorbește la telefon cu generalul Teodorescu din Turtucaia și pe urmă mai liniștit puțin ne spune că trebuie să sosească o divizie de-a noastră de la Silistra să-i flancheze pe bulgari.

Cu singurul șlep care era la îndemână (se poate închipui deci cu ce încetineală penibilă se făcea transportul), se mai îmbarcă două batalioane din Reg. 2 de grăniceri. Trec Dunărea cântând. Ajunși dincolo sunt imediat pormiți la atac, auzim în amurg goarneau și strigătul lor: Ura... ■

**JOSÉ
TOMÁS
CABOT,**
directorul
revistei *Historia
y Vida* (care
apare în Spania
tot de 30 de ani)

„Este pentru noi un motiv de satisfacție să știm că excelenta dumneavoastră revistă *Magazin istoric* a putut să-și sărbătorească cea de-a 30-a aniversare. Din propria noastră experiență știm cât de greu este să menții vie timp de atâția ani o revistă de popularizare a istoriei. De aceea vă trimitem cele mai sincere felicitări și dorința fierbinte ca atât dumneavoastră, în România, cât și noi, în Spania, să putem

continua muncind în acest domeniu cultural în beneficiul noilor generații, căci de multe ori – deși nu întotdeauna – *Historia magistra vitae*. Publicațiile noastre ajută ca acest adagiul să fie acceptat de tinerii cu spirit constructiv și o fermă speranță în viitor.

Încă o dată, felicitări și calde salutări din partea tuturor redactorilor și colaboratorilor noștri“.

POVESTESC

VETERANII

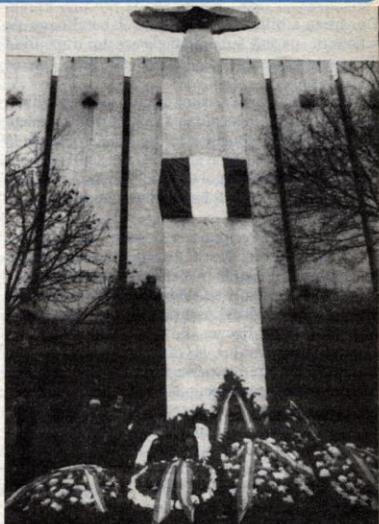
La 25 octombrie 1944, armata română, în cooperare cu mari unități militare sovietice, a dezrobât și ultimul colț de pământ al țării. Victorie plătită cu greu tribut de jefte umane.

În lunile care au urmat, ostașii țării au continuat să lupte pentru victoria finală, participând la eliberarea Ungariei, Cehoslovaciei și a unor localități din Austria.

De mulți ani, deschizându-și și aceste pagini la dispoziția veteranilor, Magazin istoric omagiază memoria eroilor căzuți pe câmpurile de luptă, faptele de arme ale tuturor participanților la cea mai mare conflagrație cunoscută de omenire, publicând evocări ale celor ce au supraviețuit, despre camarazii lor și despre bătăliile la care au participat.

Iată și în actuala ediție a rubricii noastre câteva consemnări primite de la veterani – cititorii noștri. Astfel, dl. C. Nosievici, din București, ne scrie despre generalul Nicolae Pătrășcoiu, despre care am publicat un articol în nr. 8/1995. În timpul războiului, dl. C. Nosievici a fost în apropierea colonelului, pe atunci, N. Pătrășcoiu, ca sergent t.r., fiindu-i translator. Dl. Valeriu Chișiu, din Oradea, ne relatează despre dezvelirea, la 30 noiembrie 1996, la Oradea, a Monumentului ostașilor francezi căzuți pe pământ românesc în primul război mondial (în imagine). La festivitate a participat și dl. Jean Jacques Delmas, deputat în Parlamentul francez.

Dl. locotenent (r) Stan A. Stoica, din București, evocă participarea d-sale la luptele din Est. Dl. Gheorghe M. Bișog, din com. Lumina, jud. Constanța, relatează despre retragerea din Crimeea, din mai 1944, iar dl. Mircea Pietreanu, din Pitești, ne semnalează unele documente din

Arhivele militare „General-academician Radu Rosetti” din Pitești.

Dl. Simion Gârlea, din com. Vitănești, jud. Teleorman, ne scrie despre cele 2 117 zile petrecute sub drapel, dintre care 1 048 zile pe front. „Sunt – spune d-sa – de două ori voluntar în armata română, în momente de grea cumpănă pentru țară. Prima dată, după 28 iunie 1940, a doua oară, după 14 noiembrie 1944”. Însemnări din vremea când s-a aflat pe frontul din Est ne trimite și dl. colonel (r) Nicolae P. Bălțeanu, din Craiova și dl. Gheorghe Țuțui, din București.

Mulțumim tuturor corespondenților noștri – veterani de război, care ne-au scris, și așteptăm noi corespondențe pe adresa acestei rubrici.

Iată acum două relatări primite de la veterani. Mai întâi una din neuitatul an al Marii Uniri.

Veteranul voluntar

La cei 91 ani ai săi, domnul Petre Manolache din București n-a pregetat să ne facă o vizită la redacție. Cu două scopuri, ne-a mărturisit d-sa: să vă spun prin viu grai că sunt un cititor fidel al revistei dumneavoastră și să vă rog să-mi găzduiți câteva rânduri de amintiri la care țin foarte mult. Citindu-le, veți înțelege. Iată mărturia pe care ne-a încredințat-o:

Era prin luna martie 1918. Copil fiind, aveam 14 ani, mă aflu în comuna mea natală, C.A.

Rosetti, din apropierea orașului dobrogean Sulina. Așteptam cu înfrigurare sfârșitul războiului, dar anul 1918 era greu și plin de suferințe: o lipsă acută de alimente și tifosul care făcea ravagii. O veste bună ne-a mai îndulcit suferințele: fruntașii basarabeni, întruniți în adunare, au hotărât unirea cu patria mamă și au cerut armatei române să curețe acest teritoriu de bandele bolșevice. Cererea lor a fost acceptată și, astfel, s-a deschis un nou front și în Dobrogea. În satul Periprava, de pe brațul

Dunărean Chilia, au fost aduse 2 batalioane de infanterie marină, subunități ale acestor trupe fiind cantonate și în alte stați învecinate, între care și C.A. Rosetti.

Muniția necesară acestor trupe a fost depozitată, pentru moment, în localitatea C.A. Rosetti, urmând ca de aici să fie transportată pe linia frontului, la Periprava. Împreună cu alți tineri din satul meu am cerut să transportăm noi cu carele această muniție, ceea ce s-a aprobat și, într-o zi și o noapte, totul a fost terminat.

Frontul de la Periprava era condus de un maior, care îmi fusese învățător câțiva ani la școala primară din comuna noastră. În perioada premergătoare războiului, în școli se dădea o atenție specială problemelor de educație patriotică. Îmi aduc aminte, bunăoară, că în fiecare dimineață, înainte de începerea programului, se cânta mai întâi marșul *Treceți batalioane române Carpații*. De educația noastră patriotică se ocupau și biserica și armata. Școala, biserica și armata erau pilonii pe care s-a dezvoltat flacăra vie a iubirii de neam și țară.

Deși nu-mi plăcea războiul, izvor de lacrimi și suferințe, mi-am luat inima în dinți și m-am prezentat maiorului comandant. I-am spus că îmi fusese dascăl. A fost emoționat, ceea ce mi-a dat curaj. L-am rugat să-mi permită să particip și eu câteva zile la lupte alături de soldați. A zămbit trist și m-a încredințat unui plutonier, rugându-l să mă învețe să trag cu arma și să mă doteze cu echipamentul necesar. Eram în culmea fericirii...

Frontul era la circa 4 km de satul nostru. La început, totul s-a limitat la câteva dueluri de artilerie. Ai noștri se pregăteau însă intens pentru asaltul final. În ziua hotărâtă, trebuia să trecem Dunărea cu bărcile și să-i alungăm pe bolșevici din Vâlcov. Și a venit și ziua aceea. Mai întâi, ai noștri au executat trageri cu artileria asupra localității Vâlcov. În spatele pozițiilor noastre, două monitoare ale marinei române militare, adăpostite pe gârla Sulimanca, au intrat și ele în acțiune, efectuând trageri asupra pozițiilor inamice. În noaptea care a urmat, somnul nu s-a mai lipit de gene, așteptând cu înfrigurare zorile, când urma să trecem Dunărea în bărci.

Ne așteptam ca inamicul să ne întâmpine pe foc, dar nu s-a întâmplat așa. În timpul nopții, bolșevicii se retrăseseră pe malul Mării Negre, la câțiva kilometri de Vâlcov. Am debarcat deci fără incidente. Ne așteptam să găsim un Vâlcov pustiu, dar n-a fost așa. În afara unui număr mic de locuitori care părăsiseră orașul odată cu inamicul, restul vâlcovenilor rămăseseră pe loc, întâmpinându-ne cu bucurie.

La intrarea noastră în oraș s-a întâmplat însă un lucru cu totul neașteptat: în graba în care se retrăseseră, bolșevicii lăseseră în Vâlcov aproape 6 000 de... cai! Erau costelivi și înfomețați. Era un spectacol teribil: înnebunite de foame, biete animale roșeseră scândurile gardurilor și parii de care fuseseră legați! Comandantul și-a pus

întrebarea: ce să facă cu acești „prizonieri” neașteptați? Și a decis ca un număr oarecare de soldați să se ocupe de cai, iar grosul forțelor să continue urmărirea inamicului.

Printre cei rămași în Vâlcov mă aflam și eu. Comandantul ne-a dat ordin să mergem prin satele vecine și să dăm gratuit câte o pereche de cai celor care doreau, iar cei care rămăneau să fie trimiși la o unitate de cavalerie din orașul Ismail.

Odată cu aceasta, misiunea mea s-a încheiat. Am predat echipamentul și arma și m-am întors acasă, fericit că îmi făcusem și eu datoria... La cei 14 ani mi se părea mult. Și la rugăciunea de seară, am adăugat: „Mulțumescu-ți tie Doamne că m-ai ajutat. Trăiască România Mare!”

Însemnările d-lui doctor Mircea Alboiu, din București, pornesc de la două scrisori ale unor soldați români de pe frontul Stalingradului, publicate în nr. 11/1996 al revistei și exprimă un alt punct de vedere.

Hrana soldatului pe front

Cei care am făcut războiul pe linia întâi a frontului înțelegem mai bine deznădejdea și zbuciumul sufletească al celor doi țărani în haine militare, trimiși să lupte în îndepărtata Rusie a anului 1942. Totuși accentele lor de revoltă sufletească nu întotdeauna au un suport real. Este greu de admis că familiile lor i-ar fi dat uitării și că nimeni din cei rămași acasă nu ar fi avut milă de odrasla trimisă să lupte în înghețatele câmpii rusești.

La fel de exagerate sunt și afirmațiile asupra hranei care, chipurile, s-ar fi redus doar la o „masă de ciorbă – cafea amară” etc. Cei neavizați ar putea trage concluzii greșite în privința asigurării hranei pentru ostașii aflați pe fronturile de luptă. Din fericire pentru noi cei care am luptat atunci, lucrurile nu au stat așa cum în mod nejustificat se tănuiesc cei doi artileriști. Atât pe frontul de Est cât și pe cel din Vest, armata a fost asigurată cu cantități suficiente de hrană de bună calitate. Unitățile militare aflate în țară nu erau așa de bine aprovizionate, cantitativ și calitativ, în comparație cu cele de pe front.

Potrivit situației economice de atunci a țării noastre și a gradului nostru de civilizație din acea vreme, mâncarea de bază a ostașilor aflați pe fronturile de luptă era cea gătită pe loc, în bucătăriile de campanie. Produsele alimentare rafinate și concentrate – cu putere mare calorică – dețineau o pondere scăzută în rația zilnică a soldatului, în comparație cu armata germană. Pentru a-și potoli senzația dezagreabilă de foame, soldatul-țăran român, deprins cu o alimentație predominant vegetariană, avea nevoie de cantități mari de hrană. În 1942, la Cotul Donului, cei 150 soldați ai Bateriei A.A. comandați de sublocotenent Păslaru Tiberiu, aflați în subsistență germană, primeau 250 rații

alimentare germane. Foamea soldatului țăran român nu era satisfăcută cu cantitățile mici de unt, brânzeturi topite, conserve autoclavate, bomboane, ciocolată etc., cu valoare calorică mare, care intrau în rația zilnică a soldatului german, indiferent unde se afla el, pe Coasta Atlanticului sau la Stalingrad.

Rația alimentară zilnică a soldaților aflați pe front era repartizată în trei mese. Dimineața se servea circa un litru de ceai sau surogat de cafea – ambele îndulcite cu zahăr –, la care adăoga o cantitate apreciabilă de marmeladă, unt, salam, cârnați, costiță afumată, sau slănină sărată. La masa de prânz felul întâi consta dintr-o gamelă (circa 1,5 litri) cu ciorbă din carne de porc sau vită cu paste făinoase și zarzavaturi, iar felul doi era o mâncare de cartofi, pilaf, varză acră, fasole uscată, prune afumate etc. și cu o bucată de carne de porc sau vită. Pentru masa de seară, ostașii aflați pe linia întâi de luptă primeau o bucată de friptură de porc sau vită, 30-40 grame de unt sau marmeladă și circa un litru de ceai sau surogat de cafea îndulcite cu zahăr. Fiecare ostaș primea zilnic o pâine de un kilogram, astfel că aportul caloric depășea 3 500-4 500 calorii/zi. Ofițerii își plăteau masa zilnică.

Pentru trupele de infanterie și cele de cavalerie aflate în prima linie de luptă, masa se servea o

singură dată pe zi, de obicei seara la adăpostul întinericului, când situația pe front era mai calmă. Soldații consumau în primul rând mâncarea gătită, serveau ciorba și felul doi, iar restul rămânea pentru masa de dimineață și pentru prânzul de a doua zi, rație pe care o păstrau în sacii individuali de merinde. Pe frontul de Est, ostașii aveau dreptul să primească pachete cu alimente de acasă așa cum reiese și din cele două scrisori. Pe linia întâi a frontului mâncarea se servea întotdeauna rece. Preparată fiind la trenul regimentar, aflat la cel puțin 6-7 km în spatele frontului, ea ajungea rece pe linia frontului, mai ales iarna. De cele mai multe ori și masa trupei nu ajungea la timp pe linia frontului, de regulă atunci când aveau loc atacurile, sau convoaiele cu hrană erau bombardate de artileria inamică. Chiar în aceste situații limită, comandanții depuneau eforturi mari pentru ca masa să ajungă în bune condiții, la fel ca și aprovizionarea cu muniții. Sigur că simțul gospodăresc și grija oricărui comandant în parte au influențat în mod direct buna desfășurare a asigurării hranei trupelor aflate pe front în subordine. Din acest punct de vedere unitățile de artilerie erau favorizate față de infanteriști și cavaleriști, ele aflându-se mult în spatele liniei întâi de luptă.

2 206 PUBLICAȚII LITERARE ROMÂNEȘTI

Două secole de publicistică literară românească. 2 206 publicații periodice sau neperiodice. Peste trei decenii și jumătate de cercetări închinete de autor, dl. I. Hangiu, întocmirii acestei lucrări de referință: *Dicționarul presei literare românești (1790-1990)*.

Prima ediție a dicționarului a apărut la Editura Științifică și Enciclopedică în 1987 și a primit, în 1990, premiul „Bogdan Petriceicu Hasdeu” al Academiei Române.

Ediția a doua, revăzută și completată, a fost tipărită anul trecut la Editura Fundației Culturale Române. Prin strădaniile d-lui I. Hangiu avem, acum, o imagine de ansamblu a publicisticii literare și culturale din țara noastră, de la *Courier de Moldavie*, apărut la Iași, la 18 februarie 1790, și până la presa anului 1990, când, descătușarea produsului de Revoluția din decembrie 1989 a fost benefică și pentru gazetărie (numai în 1990 au apărut peste 1 200 de ziare și reviste, „în majoritate politice, cele literare situân-

du-se pe al doilea plan”, notează autorul).

Deosebita valoare științifică a dicționarului este conferită de faptul că, pentru prima dată, sunt prezentate publicațiile apărute atât în țara noastră, cât și dincolo de granițele actuale. Cititorul poate constata astfel cât de vastă este aria pe care cei ce au scris și simțit românește și-au afirmat credința în puterea cuvântului tipărit și în valorile culturii naționale. Un spațiu vast, în care nu numai marile orașe își aveau presa lor, ci și mici localități cunoșteau temerare experiențe gazetărești, cum ar fi: Balaci (Teleorman), Balota (Dolj), Băneasa (Teleorman), Cavadeștii (Covurlui), Dragoslavele (Bucșor), Pucști (Tutova), Satulung (Mascov), Siret (Rădăuți), Zădăriciu (Vlașca) ș.a.

Din afara granițelor sunt consemnate publicații tipărite la Bălți, Bitolia, Berlin, Budapesta, Buenos Aires, Cernăuți, Chicago, Chișinău, Cleveland, Freiburg, Honolulu, Kiev, Köln, Londra, Madrid, Mi-

lano, New York, Paris, Salonic, Tel Aviv, Viena. Și enumerarea poate continua.

Sunt prezentate, de asemenea pentru prima dată sistematizat, publicațiile exilului românesc de după 1944, în paginile cărora semnav personalități precum Mircea Eliade, George Uscătescu, Al. Buzoiocanu, Emil Turdeanu, Eugenio Coșeriu, Al. Ciorănescu, Ionel Jianu, Eugen Ionescu, Emil Cioran ș.a.

În fine, mai consemnăm încă o reușită a dicționarului: fiecare publicație are indicat locul unde poate fi consultată: Biblioteca Academiei, bibliotecile unor institute de cercetare sau... colecția autorului.

Deschizător de drum, *Dicționarul* după mărturisirea autorului se cere continuat: „La capătul acestui drum de peste trei decenii și jumătate, închinat studiului presei literare românești, las în seama tinerilor cercetători să realizeze, cu mijloace moderne, ceea ce Ioan Bianu preconiza acum un secol: «indicarea sistematică» a articolelor, «literare și științifice care s-au publicat în revistele și ziarele române»”.

Moscova -
închisoarea
Liubianka

MAREȘALUL ION ANTONESCU: ALTE INTEROGATORII

ALINA TUDOR, ȘERBAN PAVELESCU

Marii Trădări Naționale", asupra celor reținuți au fost exerci-

Biografia celui care a fost conducătorul statului român în anii 1940-1944, mareșalul Ion Antonescu, este încă, cu toate eforturile istoriografiei românești din ultimii șapte ani, departe de a fi complet cunoscută. Cea mai importantă pată albă o constituie, prin puținătatea surselor de informare, perioada celor 20 de luni în care mareșalul a fost în prizonierat sovietic. Primul document oficial referitor la ancheta la care a fost supus Antonescu la Moscova a fost publicat, de către domnul prof. univ. dr. Ioan Scurtu în numărul 8/1997 al revistei Magazin istoric. Vă propunem acum noi mărturii referitoare la detenția mareșalului provenind din aceeași sursă. Astfel, ceea ce reprezenta o necunoscută în biografia mareșalului începe să capete relief.

După ce a fost arestat la 23 august 1944, mareșalul Ion Antonescu, împreună cu o parte a colaboratorilor săi (Mihai Antonescu, col. Mircea Elefterescu, generalii Constantin Piky Vasiliu și Constantin Pantazi) a fost preluat, după cum se știe, de o gardă înarmată aparținând partidului comunist și deținut într-o casă conspirativă a P.C.R. De aici, la 31 august 1944, ei au fost preluați, prin forță și intimidare, de către comandaamentul trupelor sovietice de ocupație și transportați în mod abuziv și cu totală ignorare a suveranității României, pe teritoriul U.R.S.S. (documentul respectiv - raportul generalilor sovietici R. Malinovski și I. Susaikov, adresat de la București către Stalin - a fost prima oară publicat în România în revista Magazin istoric, nr. 8/1990, fiind semnalat și tradus de doamna Florentina Dolghin).

Perioada de detenție pe care au petrecut-o mareșalul și colaboratorii săi pe teritoriul U.R.S.S. poate fi împărțită în două etape. Prima (septembrie 1944 - 10 mai 1945) este caracterizată de respectarea de către sovietici a tuturor prevederilor Convenției de la Haga. Prizonierii au fost cazați într-o vilă de stat în împrejurimile Moscovei, beneficiind de un regim de viață decent, chiar luxos (vezi Ion Pantazi, Am trecut prin iad, ediția a II-a). Cu toate acestea, după cum îi mărturisea mareșalul avocatului său Titus Stoika, apărător în „Procesul

tate puternice presiuni psihologice pentru intimidarea și obținerea unor declarații conforme cu interesele politice externe sovietice, în special în ceea ce privea problema Basarabiei și Bucovinei de Nord și raptul acestora de către sovietici din vara anului 1940. De altfel, în acest context, la 8 noiembrie 1944, Ion Antonescu a avut o încercare nereușită de sinucidere ce a determinat desemnarea de către sovietici a unor ofițeri cu rol de gardă de corp pe lângă toți membrii lotului Antonescu.

La 10 mai 1945, odată cu încheierea Războiului, deținuții au fost mutați în închisoarea Liubianka din Moscova, bine cunoscutul sediu al securității sovietice, unde regimul de detenție s-a schimbat radical. Fiecare dintre ei a fost închis într-o celulă cu alți 100-150 deținuți, fără a mai avea vreo posibilitate de comunicare cu ceilalți. În aceste condiții de extremă presiune au fost luate și interogatoriile ce vă sunt prezentate în cele ce urmează, de către ofițeri sovietici prin traducători ale căror cunoștințe de limbă română erau, așa cum se poate vedea din documente, cel puțin aproximative.

Documentele prezentate în continuare provin din arhivele moscovite. Ele sunt reproduse cu construcțiile gramaticale originale, cu excepția procesului-verbal de interogatoriu din 4 aprilie 1946, care a fost tradus în cadrul Arhivelor Naționale din București de către doamna Margareta Stan după varianta în limba rusă. Încredințăm de asemenea Magazinului istoric procesele verbale încheiate la revenirea mareșalului Antonescu din detenția sovietică. Cel ce a preluat lotul Antonescu nu este altul decât viitorul general de securitate Al. Nicolșchi. Alte documente despre momentul revenirii în țară au fost comunicate în Magazin istoric de dr. Tatiana Pokivailova (nr. 8/1995).

Cu cât cercetătorii noștri vor dispune de mai multe piese până acum inaccesibile din noianul de documente aflate în afara țării, cu atât mai amplă și profundă va fi cunoașterea de către publicul românesc a scenei și culiselor istoriei noastre contemporane.

4 aprilie 1946: Proces-verbal al interogatoriului mareșalului Antonescu Ion

Întrebare: Pe ce bază s-au constituit relațiile economice dintre Germania și România în perioada războiului împotriva Uniunii Sovietice?

Răspuns: În perioada războiului Germaniei și României împotriva Uniunii Sovietice, petrolul extras în România era transportat în principal în Germania și parțial în Italia, Turcia și Bulgaria.

În total în România în această perioadă se extrăgeau anual 4 400 000 tone de petrol, din care se trimiteau în Germania 3 000 000 tone. Întreaga industrie petrolieră a României se afla în mâinile societăților petroliere engleze, americane, olandeze, belgiene și franceze.

În acest fel s-a întâmplat că producătorii englezi și americani de petrol îi asigurau Germaniei petrolul.

Trebuie să spun că România, neținând seama de insistența nemților de a confisca proprietatea societăților petroliere engleze și americane, a lăsat această proprietate neatinsă, păstrându-i pe vechii directori generali numiți încă înainte de război și a renunțat la dreptul său de a-i numi pe proprii săi comisari pentru controlul activității firmelor.

Livrările de petrol românească în Germania s-au efectuat în conformitate cu convenția economică încă înainte de venirea mea la putere.

În noiembrie 1940, la prima mea întâlnire cu Hitler, între noi a fost încheiată o nouă convenție

economică, conform căreia nemții livrau României avioane marca „Messerschmitt-109”, tancuri, tractoare, artilerie anti-aeriană și antitanc, automate și alt armament, primind din România – petrol, benzină și pâine.

În afară de aceasta, în primăvara anului 1941 la întâlnirea de la Viena cu Goering am convenit verbal cu el că România să se străduiască să mărească livrările de petrol și în locul acestuia va primi de la nemți echipament petrolier.

Această convenție purta un caracter general și ulterior a fost dezvoltată și concretizată prin tratative între ministrul român al industriei petroliere Dimitriuc și reprezentanța nemților în România, Fischer și Neubacher. Nu știu dacă în această convenție au fost întocmite ceva documente.

În decursul anilor 1942-1944, nemții au adus în România prăjini de săpă și burlane de tubaj și alt echipament petrolier, utilizat la lucrările de exploatare în industria petrolieră, de asemenea, au livrat echipament pentru conductele (magistralele) Ploiești-București, Transilvania-București. Echipamentul petrolier german a fost distribuit între firmele petroliere aflate în România, conform unui plan

special, care a fost elaborat de către Ministerul industriei petroliere al României cu participarea reprezentanților acestor firme și a reprezentat o parte din convențiile economice anuale germano-române.

Totodată în anul 1943 nemții au adus la Galați echipamentul unei uzine de prelucrare a petrolului, care la început a fost dusă în Caucazul de Nord, iar apoi odată cu retragerea a fost evacuată în România.

În afară de aceasta, în schimbul petrolului, nemții livrau în România minereu de fier, extras de ei la Krivoi Rog.

În același timp, Hitler personal, Ribbentrop și ambasadorul german în România, Killinger, în cursul întâlnirilor cu reprezentanții guvernului român au subliniat de multe ori că livrările de petrol către Germania sunt plătite prin eforturile trupelor germane pe frontul sovieto-german.

Astfel în ianuarie 1942, Hitler, primindu-mă la Cartierul său general din Prusia Orientală și având în vedere spusele românilor cu privire la faptul că nu primesc o compensație suficientă pentru petrolul lor, mi-a făcut o observație și mi-a recomandat în problema petrolului să țin seama de faptul că Germania plătește petrolul românesc prin soldații săi care luptă pentru interesele României.

Procesul-verbal a fost scris conform spuselor mele, a fost citit de mine¹.

ss. Antonescu

A interogat: Ofițerul de contrainformații
lt-colonel Sokolov
Translator militar
lt. Znamerovski

Adăugat la sfârșit: Originalul procesului-verbal al interogatoriului a fost trimis la Ministerul Afacerilor Externe al U.R.S.S.

7 ianuarie 1946² Proces-verbal. Arestatul Antonescu Ion

Întrebare: Precizați când a fost făcută înțelegerea între Germania și România despre năvălirea militară asupra U.R.S.S.?

Răspuns: Cum am arătat la cercetarea de la 26 iunie 1945 [*Magazin istoric*, nr. 8/1997] năvălirea comună a Germaniei și României în contra Uniunii Sovietice a fost hotărâtă în mai 1941 în timpul întâlnirii personale cu Hitler.

Atunci împreună cu Hitler am hotărât, la cererea lui Hitler, să atac împreună cu Germania Uniunea Sovietică.

Întrebare: Cine a fost de față la înțelegerea d-vastră cu Hitler?

Răspuns: Înțelegerea cu Hitler a fost încheiată de mine de față fiind ministrul de externe a Germaniei Ribbentrop și interpretul personal a lui Hitler Smidt [*Schmidt*].

Întrebare: Ungaria a luat parte la încheierea acordului cu Germania după năvălirea asupra Uniunii Sovietice?

Răspuns: Da, a luat parte. În convorbirea cu Hitler când s-a luat hotărârea de năvălirea militară a Germaniei și României asupra U.R.S.S. de noi (de mine și Hitler) l-am întrebat dacă este hotărâtă participarea Ungariei în război.

Hitler mi-a răspuns că Ungaria a convenit să participe în alianță cu Germania la războiul în contra Uniunii Sovietice.

Când germanii s-au înțeles cu ungurii în această privință Hitler nu mi-a spus.

Întrebare: Cu guvernul ungar d-voastră ați avut legături directe în timpul pregătirii de război în contra U.R.S.S.?

Răspuns: Nu. Relațiile dintre România și Ungaria în timpul acela au fost rele și din această cauză nu au fost între noi nici un fel de tratative.

Întrebare: Până la întâlnirea cu Hitler d-vastră evident ați avut știri despre pregătirile Germaniei de a ataca U.R.S.S.?

Răspuns: Știri despre pregătirile militare ale Germaniei pentru atacarea U.R.S.S. până la întâlnirea cu Hitler nu am avut.

Întrebare: D-voastră v-ați întâlnit cu Hitler până la mai 1941?

Răspuns: Da, m-am întâlnit.

Întrebare: În timpul acestor întâlniri Hitler nu v-a informat pe d-vastră despre pregătirile germane de război în contra U.R.S.S.?

Răspuns: În noiembrie 1940 am avut întâlnire cu Hitler la Berlin și în prezența lui Ribbentrop și a interpretului Smidt [*Schmidt*] am confirmat tratatul încheiat mai înainte relativ la adeziunea României la „Pactul tripartid” și am dat voie să vină în România misiunea militară germană pentru instruirea armatei române. Acest act făcut

¹ Credem că în arhivele foste sovietice s-a păstrat și versiunea românească a acestui interogatoriu; altfel, cum ar fi putut „citi” marelui Antonescu un text în limba rusă?

² Interogatoriul luat lui Ion Antonescu cu o zi înainte la 6 ianuarie 1946 a fost publicat în documentele procesului de la Nürnberg și prezentat de domnul profesor universitar dr. Titu Georgescu în *Magazin istoric*, nr. 9/1970.

din parte se poate considera ca începutul înțelegerii mele cu germanii în dezlegarea războiului contra Uniunii Sovietice. La a doua întâlnire cu Hitler la München, în ianuarie 1941, Hitler mi-a comunicat direct că Germania și U.R.S.S. nu se pot înțelege relativ la România, fiindcă Uniunea Sovietică pretinde la grilele Dunării și alte puncte strategice în Balcani, cereri cu care Germania nu este de acord, apărând interesele României. Se poate că cu această afirmare Hitler pregătea românii de război contra U.R.S.S.

Ancheta este întreruptă.

Procesul-verbal este scris din cuvintele mele drept, citit de mine.

ss. Ml. I. Antonescu

A interogat: șeful biroului de instrucție al Direcțiunii Generale „Smers”

locotenent-colonelul ss Socolov

A tradus: Împuțernicitul operator al Direcțiunii Generale „Smers”

căpitanul ss Calinin

Proces-verbal

Făcut astăzi 9 aprilie 1946, la București

Noi, Reprezentantul Comandamentului Armatei Roșii, locotenent-col. Rodin, pe de altă parte Șeful Corpului Detectivilor Inspectorul Alexandru Nicolschi, primul am predat și secundul am primit, pe deținută: Antonescu Ion, Antonescu Mihai, Pantazi Constantin, Vasiliu Pichi, de asemeni am primit și obiectele personale consemnate în procesele-verbale anexate.

Drept pentru care am încheiat prezentul proces-verbal spre cele legale în patru exemplare, din care unul s-a predat domnului colonel Rodin, reprezentantul Comandamentului Armatei Roșii.

Proces-verbal

Făcut astăzi 9 aprilie anul 1946

Mareșalul Antonescu într-o vizită pe front, în luna aprilie 1942

În p. 29: împreună cu Adolf Hitler

Noi, Curelea Aureliu, Șef de Poliție în Direcțiunea Generală a Poliției, Corpul Detectivilor.

Având în vedere delegațiunea verbală dată de Dl. Inspector Șef al Corpului Detectivilor, de pe lângă Direcțiunea Generală a Poliției de a inventa [sic]¹ obiectele de îmbrăcăminte proprietatea Ex-Mareșalului Ion Antonescu, de care este însoțit.

¹ Probabil a vrut să scrie „inventaria” – nota noastră.

În vederea acestora, procedând la inventarierea lor, am găsit următoarele obiecte de îmbrăcăminte menționate mai jos:

Un costum uniformă militară de culoare kakie cu epuleți de Mareșal, una haină și o vestă de culoare bleu-marină cu fire albe, una pereche pantaloni bleu-marini, una haină cu pantaloni

culoare cărămizie cu căptușeală roșie, una haină de culoare portocalie, una pereche pantaloni gris, un halat de culoare cărămizie căptușit un sfert cu materie roșie, una cravată de culoare kaki tip militar, două perechi ciorapi rupți, patru gulere tari scrobite cu dungi și un guler moale cu vârgi roșii, una pereche cizme roșii cu șirete (bilgh), una pereche papuci de casă, o pereche pantofi antilopă

cărămizii, o pereche pantofi negri cu șanuri, patru titluri de împrumut de înzestrare a țării 4, 1/2% fiecare în valoare de 20 000 și cu cupoanele tăiate până la cuponul nr. 19 plătitibil la 1 iunie 1944, două titluri de împrumut de înzestrare a țării: fiecare în valoare de 10 000 și tăiate, cupoanele până la nr. 19 plătitibil la 1 iunie 1944, cinci titluri împrumutul Reîntregirii din 1941, în valoare fiecare de 20 000 lei, fiecare de câte

20 000 dintre care două având lipsă patru cupoane, două titluri împrumutului Reîntregirei din anul 1941 în valoare fiecare de câte 50 000, un titlu de împrumut de Reîntregire din 1941, în valoare de lei 100 000, având patru cupoane lipsă, un titlu împrumut de Reîntregire în valoare de 10 000 lei, având patru cupoane lipsă, un ceas de aur brățară marca „Movedo” cu curea de piele, având geamul spart, în stare de nefuncționare, una pereche butoane manchete cu câte una piatră diamant, un buton de cămașe pentru spate galben.

Una cruciuliță neagră cu două iconițe mici cu Maria Magdalena cu lăntșor subțire mic de aur, toate aflate într-un geamantan de piele galben.

De asemenea se mai găsesc următoarele obiecte, în al doilea geamantan de piele de culoare galbenă:

Un palton negru, un chipiu de Mareșal, opt piese pentru trusă-toaletă, nouă batiste, șapte perechi ciorapi bărbătești rupți și cârpiți, patru cravate, una pereche mănuși galbene de piele, patru gulere, trei gulere, un șervet de față mic, un cordon pentru

pijama, un săculeț mic, cinci cămăși, una pereche piteni, un borcanel cu alifie, patru pijamale complete de mătase, cinci perechi chiloți de mătase, una pereche chiloți de bae, una cămașe pentru piele de mătase, una vestă de piele de căprioară, un poullover fără mâneci cârpit, trei perechi ismene flanelă, una cămașă flanelă, una pereche ciorapi lână cârpiți, una flanelă pentru piele albă, o periniță cu o iconiță catolică, două medalioane iconiță cu moaște de ale lui Sf. Nicolae, una iconiță din carton, una perie de dinți. ■

AL. ROSETTI

Perle dintr-un colier...

În această lună, a lui brumărel, la 20 ale ei, profesorul Alexandru Rosetti (m. 20 februarie 1990) ar fi împlinit 102 ani...

În urmă cu doi ani, centenarul nașterii sale a prilejuit calde manifestări omagiale: o sesiune academică, o altă de comunicări la Institutul ce-i poartă numele, un volum de evocări, articole în presa culturală și de mare tiraj, emisiuni Radio-TV. *Magazin istoric*, nr. 9 și 10/1995, a prezentat o amplă selecție din corespondența *inedită* purtată de savant cu personalități de prim plan ale științelor limbii din întreaga lume.

Iată că ne parvine acum o altă lucrare, tipărită în Franța, tot la centenarul din 1995: un elegant volum, *Dialogue culturel Paris-Bucarest. Lettres d'A. Rosetti adressées à T. Papahagi*, publicat sub îngrijirea lui Valeriu Rusu, universitar român stabilit la Aix-en-Provence. Sunt zece scrisori din anii 1922-1925 adresate de Al. Rosetti, aflat la studii la Paris, colegului său Tache Papahagi (1892-1977), lingvist și etnograf, cu cercetări de pionierat privind istoria și cultura aromânilor.

Scrisorile – reproduse în facsimil, în limba română, și în traducere franceză (versiune: Roland Dufлот) – dau prețioase știri, atât despre preocupările științifice ale lui Al. Rosetti în capitala Franței la vârsta afirmării, cât și despre interesul său permanent pentru mersul cercetărilor lingvistice în România. Sunt alte mărturii ale patosului omenesc și intelectual cu care profesorul Rosetti a traversat veacul.

În anexele documentare ale volumului, întâlnim în manuscris și o succintă autobiografie a savantului din 1988, precum și această mărturisire, din 3 iulie același an: „Sănătatea mea: precară. Dar citesc și scriu! Sufăr de o boală fără leac: *bătrânețea*! În curând, două cărți vor ieși de sub tipar”.

Evocând începuturile unei strălucite cariere științifice și ale unui destin uman în slujba culturii naționale, cele zece scrisori făcute publice în acest volum sunt, așa cum însuși îngrijitorul ediției ni le prezintă, „precum perlele dintr-un colier”.

Album istoric

N.A.T.O.

Scurtă

istorie

RUPEREA MARII COALIȚII

Este semnificativ că Stalin și-a respectat angajamentele sale militare în timpul războiului. El a căzut de acord să atace în est după ce noi vom fi debarcați în Normandia în iunie 1944. Oamenii uită că, în acel moment, erau aproximativ 200 de divizii naziste și aproximativ 50 de divizii satelit pe frontul de răsărit. Planurile noastre se întemeiau pe premisa că nu vom putea să debarcăm cu succes în Normandia dacă ar fi existat mai mult de aproximativ 30 de divizii germane mobile în vestul Europei. De aceea transferul unui număr relativ mic de divizii de pe frontul de Est în vest ar fi putut deveni dezastruos.

Una din rațiunile pentru care generalul Marshall și generalul Eisenhower au crezut, o anumită perioadă după război, că vom putea să ne împăcăm cu rușii și pentru care le-a venit atât de greu să creadă, până la urmă, că nu se poate, a fost aceea că Stalin și-a îndeplinit angajamentele militare. Armata roșie, după cum vă amintiți, a atacat în forță, scurt timp după ce am debarcat [în Normandia - n.n.] și a străpuns liniile germane.

Abia la conferința miniștrilor de externe de la Moscova, în martie 1947, generalul Marshall, pe atunci secretar de stat, a tras, în cele din urmă, concluzia potrivit căreia cooperarea pe care o avea în vedere cu sovieticii era imposibilă. Dar chiar și atunci el a inclus Uniunea Sovietică și Europa răsăriteană în oferta sa, cunoscută ca Planul Marshall, pentru refacerea Europei.

Serial publicat cu sprijinul și asistența Biroului pentru informații și presă al N.A.T.O.

Dr. EUGEN PREDĂ

În această perioadă a existat o neînțelegere între Uniunea Sovietică și noi cu privire la semnificația unor termeni. Puteți să ne condamnați pe toți pentru că nu ne-am dat seama pe deplin de aceasta. Dar este ușor să privești înapoi azi și să înțelegi că pentru noi «un vecin prieten» însemna o țară cu care nu aveam necazuri deosebite, în timp ce pentru Stalin «un vecin prieten» însemna o țară pe care o domina și controla.

Obișnuim să discut acestea și alte probleme cu locțiitorul meu, George Kennan, pentru cunoștințele și experiența căruia aveam mare respect. A fost nevoie de ajutorul lui Hopkins [Harry Hopkins, consilierul cel mai apropiat și influent de politică externă al președintelui Roosevelt] și de nouă luni de strădanii din partea mea pentru a-l rupe pe Kennan de alte îndatoriri și a-l numi la Moscova.

În telegramele către Washington m-am referit de mai multe ori la problema înțelesului cuvintelor; de exemplu la 20 septembrie 1944 arătam: Rușii au în minte ceva cu totul diferit de ceea ce înțelegem noi atunci când ei insistă să aibă «guverne prietene» în țările vecine... Pentru ca să mă exprim în termeni pe care îi putem înțelege, cred că intenția lor este de a avea o sferă de influență pozitivă asupra vecinilor lor occidentali și asupra țărilor balcanice... S-ar putea susține că treburile acestei zone nu trebuie să constituie o preocupare pentru interesele americane. Totuși, ceea ce mă sperie pe mine este următorul lucru: când o țară prin metode de mână forte, dar sub acoperirea intereselor securității,

începe să-și extindă influența dincolo de hotarele ei, este greu de văzut cum se poate trage o linie. O dată acceptată politica potrivit căreia U.R.S.S. are dreptul să pătrundă în țările din imediata sa vecinătate pentru rațiuni de securitate, pătrunderea în țările vecine imediat următoare devine la un moment dat la fel de logică.

S-a dezvoltat un mit despre lăta potrivit căruia, într-un fel sau altul, Roosevelt și Churchill au cedat Europa de răsărit lui Stalin. Nu este deloc adevărat. Nu îmi pot închipui de ce Stalin a mers până la asemenea extreme pentru a călca acordurile de la lăta dacă ar fi fost adevărat că ele îi erau atât de avantajoase. S-a convenit că popoarele din aceste țări vor putea să decidă asupra propriilor lor guverne prin alegeri libere. Dar Stalin nu a permis aceasta. Stalin considera că armata roșie va fi acceptată ca o armată eliberatoare. De fapt, el mi-a și spus-o direct. Din acest punct de vedere, poate că reprezentanții comuniști au prezentat rapoarte prea optimiste la Moscova. În orice caz, cred că frunzașii de la Kremlin au fost foarte afectați când au descoperit că armata roșie este privită de polonezi, români și de alții ca o nouă forță de invazie.

Cred că Stalin spera să ajungă până la Atlantic și aceasta a fost rațiunea pentru care nu a îndeplinit acordurile de la lăta. Perspectivele unor cuceriri comuniste apăreau pur și simplu prea bune.

Sunt întrebac când și de ce am devenit convins că vom avea dificultăți cu sovieticii. Această apreciere s-a format de-a lungul timpului.

De pildă, într-o telegramă din 9 septembrie 1944 am raportat lui Hopkins pentru a-i aduce la cu-

Averell Harriman (în centru) într-o imagine din 1943, cu W. Churchill și I.V. Stalin, elocventă pentru spiritul marii coaliții

noștință și președintelui: Relațiile noastre cu sovieticii, acum când se întrevede sfârșitul războiului, au luat o turnură surprinzătoare evidentă în ultimele două luni. Sovieticii au tergiversat cererile noastre cu o totală indiferență față de interesele noastre și au manifestat lipsa de dorință în a discuta chiar ei probleme presante...

De la începutul anului, am devenit conștient că au apărut diferențe de păreri între consilierii lui Stalin în chestiunea colaborării cu noi. Acum am sentimentul că acei care se opun tipului de cooperare la care ne așteptam au căpătat mână liberă și se pare că se cristalizează o politică care are drept scop să ne fortzeze pe noi și pe britanici să acceptăm toate orientările sovietice sprijinite de forța și prestigiul armatei roșii...

Noi putem, sunt convins, să abatem această tendință, dar numai dacă ne schimbăm substanțial politica față de guvernul sovietic. Am dovezi că ei au interpretat greșit atitudinea noastră generală față de ei, ca o acceptare a politicii lor și ca un semn de slăbiciune.

A sosit vremea când trebuie să arătăm clar ceea ce așteptăm de la sovietici drept preț al bunăvoinței noastre. Avem toate indicațiile că, dacă nu ne vom împotrivi politicii sale actuale, Uniunea Sovietică va deveni un bătaș mondial oriunde interesele sale ar fi implicate...

O conversație pe care am avut-o cu Stalin la Potsdam în iulie 1945 este edificatoare. Când l-am revăzut pentru prima dată la conferință, m-am dus la el și i-am spus că pentru el trebuie să fie o mare satisfacție să se afle la Berlin după

atâtea lupte și tragedii. El a ezitat un moment și apoi a replicat: «Tarul Alexandru a ajuns la Paris». Nu trebuia să fii un prezicător pentru a deduce ce era în mintea sa.

Nu cred că există vreo îndoială că, având în vedere puternicele partide comuniste din Franța și Italia, el și-ar fi extins dominația până la Atlantic, dacă nu am fi acționat să-l împiedicăm. După toate probabilitățile, liderii comuniști din aceste țări au raportat la Moscova că ei ar putea prelua puterea și cred că ei ar fi reușit dacă noi nu am fi ajutat Europa occidentală să se refacă. Unele din țările Europei de apus ar fi avut guverne comuniste sub controlul Moscovei. Nu se știe cum ar fi arătat restul Europei, dar probabil unele țări ar fi fost într-o situație mai puțin independentă ca Finlanda, fiindu-le permisă o neutralitate prudentă prin grația Moscovei.

Dar aceasta nu s-a întâmplat. Știu că unii tineri cred că tot ce s-a făcut înaintea lor nu a fost just, dar noi am avut o perioadă cu adevărat glorioasă, poate cea mai creatoare perioadă în politica externă americană, imediat după război. Ea s-a datorat conducerii președintelui Truman și cooperării efective a senatorului Vandenberg, senatorul republican din Michigan, care era președintele Comitetului pentru relații externe. Acțiunile întreprinse au inclus ajutorul pentru Grecia, care era supusă atacului comunist, și Turcia, care era amenințată în acea perioadă; planul Marshall, care a fost o acțiune de cooperare extraordinară de ambițioasă și reușită; și aceasta a dus la N.A.T.O. S-au dezvoltat una din cealaltă.

Am crezut necesar să reproduc Aprecierile fostului ambasador american la Moscova în anii războiului, Averell Harriman¹, una dintre personalitățile cele mai autorizate pentru politica externă americană și occidentală postbelică, deoarece găsim aici o panoramă a percepției evoluțiilor internaționale de la cel mai înalt nivel din Statele Unite care au condus la nașterea Organizației Tratatului Atlanticului de Nord (N.A.T.O.). De ce era nevoie de o asemenea retrospectivă? Foarte simplu. Deși în țara noastră opiniunile factorilor de decizie pentru integrarea în structurile euro-atlantice sunt clare și evidente, deși, potrivit tuturor sondajelor, populația se anunță favorabilă într-o copleșitoare majoritate aderării la N.A.T.O. (între 90-98%) iar eforturile de a demonstra viabilitatea dorinței noastre de a deveni parteneri cu drepturi și obligații depline ai Alianței au atins apogeul în acest an 1997, cunoștințele opiniei publice despre ce este N.A.T.O. și mai ales cum s-a ajuns la această organizație, istoria și rolul ei, ca și evoluția ei dintre 1949-1997, sunt extrem de puțin știute la noi. Cu atât mai mult după Conferința la nivel înalt N.A.T.O. de la Madrid, care a mutat centrul de greutate al invitații țării noastre la aderare în viitor, probabil în 1999. Atunci se va discuta din nou, înglobându-se și experiența cu cele trei nou venite, Cehia, Polonia, Ungaria, fundamentala și controversata lărgire a alianței, *Magazin istoric* a luat deci inițiativa de a familiariza publicul din România cu trecutul și rosturile N.A.T.O. În perspectiva celei de a 50-a aniversări de la semnarea Tratatului, deschidem acest serial în realizarea căruia am beneficiat și de sprijinul Oficiului de informații și presă al N.A.T.O., de la Bruxelles.

Să ne întoarcem la avangarda N.A.T.O.

La 8 și 9 mai 1945 (pentru unele unități, între care și cele românești din Austria și Cehoslovacia, abia la 12 mai) războiul al doilea mondial lua sfârșit în Europa prin

¹ 1891-1986. A servit în diferite posturi diplomatice încă din 1940. A fost negociatorul șef al S.U.A. la încheierea tratatului de interzicere a experiențelor nucleare din 1965. A fost guvernatorul statului Newberk 1955-1958.

victoria Marii Coaliții: S.U.A., U.R.S.S., Anglia și Națiunile Unite împotriva puterilor Axei (actul de capitulare a celui de al treilea Reich număra între semnatori și Franța de partea învingătorilor). În Pacific și regiunile Asiei, marea conflagrație se încheia la 2 septembrie prin victoria S.U.A., Chinei, Angliei, U.R.S.S. Declarațiile liderilor puterilor învingătoare promiteau împlinirea speranțelor popoarelor de pace, securitate, cooperare așa cum proclama și preambulul Cartei Națiunilor Unite.

Telurile nobile ale zdrobirii agresorilor uniseră marile puteri care alcătuiseră o exotica alianță (în cadrul căreia democrațiile occidentale luptaseră alături de o mare putere cu regim totalitar comunist), dar nu-i puteau asigura continuitatea. Încă înainte de finalul războiului antihitlerist, grave divergențe și disensiuni pe care le semnalează în cronica noastră trimisul special al președintelui F.D. Roosevelt la Moscova, ambasadorul Harriman, începuseră să opună Occidentul Uniunii Sovietice. Pe nesimțite lumea intra într-o periculoasă tranziție politică de la războiul mondial la războiul rece. Analiza acestui fenomen mondial nu s-a încheiat încă, deși toată lumea acceptă că războiul nu a dispărut odată cu cauzele ce l-au provocat. Protagonistele acestei înfruntări internaționale extrem de complexe, ideologice, politice, economice, spirituale,

ajunsă în câteva rânduri chiar în fază de confruntare militară, s-au numit Uniunea Sovietică și Statele Unite. Ele au devenit cele două superputeri timp de câteva decenii, datorită arsenalului lor racheto-nuclear. Cei mai mulți analiști indică drept geneză a începutului înfruntării și implicit a necesității apariției N.A.T.O. exact ceea ce Averell Harriman numește aici „diferita înțelegere a cuvintelor de către sovietici și americani”. Respectiv manifestele tendințe expansioniste ale politicii sovietice chiar antepostbelice. O serie de istorici și comentatori ruși, ca și conducerea U.R.S.S. și apoi cea a Federației Ruse au supus unei analize, pe care o putem boțea, în argou politic, „tragica revizuire”, acea politică expansionistă regională și globală sub diferitele ei forme și formule. Autori ruși ca și oameni de stat au reevaluat începuturile acestei orientări, recunoscând implicit cât a fost ea de pernicioasă. Destrămarea U.R.S.S., prăbușirea regimurilor comuniste din țările europene intrate sub dominația și controlul Uniunii Sovietice la sfârșitul războiului, recunoașterea actelor formale ce consacrau expansionismul U.R.S.S., protocolul secret al pactului de neagresiune sovieto-german din 23 august 1939, înțelegerea procentajului Stalin-Churchill din noaptea de 9 spre 10 octombrie 1944 de la Moscova, repudiarea oficială de către conducătorii ruși a crimelor de la Katyn, a intervenției din Ungaria

în 1956 și a celei de la Praga din 1968 sunt tot atâtea ilustrări a ceea ce a însemnat acea orientare în relațiile internaționale. Și totodată a bazelor noi pe care sunt menite a fi construite raporturile Federației Ruse cu S.U.A., Germania, Japonia, cu celelalte puteri occidentale, ca și cu țările învecinate sau apropiate. În acest context, punctul de vedere rus potrivit largirii N.A.T.O. reprezintă o expresie a propriilor interese naționale ale marii puteri care este Federația Rusă și el a fost examinat în raporturile Rusia-N.A.T.O., al cărui ultim document este Actul Fondator de la Paris, din iunie 1997.

Să ne mai întoarcem pentru o clipă la primii ani postbelici. După finalul războiului puterile occidentale au trecut de îndată la demobilizarea forțelor lor armate și a industriei de armament. Dacă în mai 1945 forțele aliate de sub comanda generalului Eisenhower erau de peste 5 000 000 oameni, un an mai târziu ele erau doar de 880 000 de militari (391 000 americani și 488 000 britanici, la care trebuiau adăugate contingentele armatei franceze din Germania). În același moment, armata roșie era, în continuare, peste 6 000 000 de oameni.

Cum a reverberat o asemenea situație în relațiile dintre foștii aliați din timpul războiului? ■

(Va urma)

Bucuria încheierii unui război (în imagine, populația Londrei în Trafalgar Square) avea să fie prea repede umbrită de începerea altei confruntări, cea a războiului rece

România. Din istoria S.S.I.

• În momentele dificile, am fost mereu nepregătiți • Cui i-a aparținut ideea creării Eșalonului Mobil? • Nu sunt destule pistoale • Antonescu refuză să gazeze catacombele Odessei • Parașutiști întâmpinați cu tunurile antiaeriene • La Cotul Donului am fost mai bine informați decât germanii • Semnal de alarmă pentru cei de la conducere • Vom ști vreodată adevărul?

Cuvintele citate aparțin colonelului Ioan Lissievici, cel care conducea în acea vreme Secția I informații externe din S.S.I. În Memoriile sale – din care fragmente au fost publicate recent și în Arhiva, suplimentul istoric al ziarului Cotidianul, de domnul Șerban Pavelescu – colonelul Lissievici se referă și la alte deficiențe: lipsa armamentului portativ, insuficiența mijloacelor de transport și a celor de transmisiuni. Citind acest

„În ceea ce privește biroul agenturii Est, am constatat că posibilitățile sale actuale și de viitor erau sub orice așteptare... În atari condițiuni, întreaga activitate de căutare și procurare a informațiunilor se limita la acțiunea Centrelor informative Suceava, Iași, Galați și Tulcea. Or, posibilitățile lor se reduceau la legături sporadice cu persoane domiciliat pe teritoriul U.R.S.S.-ului, în apropierea frontierei și fără legături prin intermediul cărora să procure date informative de oarecare interes. Aceste constatări le-am adus la cunoștința șefului S.S.I. către jumătatea lunii mai 1941. Cu aceea ocazie i-am demonstrat că față de iminenta intrare în război a României contra U.R.S.S.-ului, singura posibilitate a S.S.I. ca să procure informațiuni pentru Marele Cartier General constă în a organiza din timp elemente necesare care să se deplaseze odată cu frontul marilor unități operative. Față de această stare de fapt, șeful S.S.I. a convocat o comisie compusă din șefii de secție și șefii birourilor cifru, radio și auto, care, sub președinția sa, să dispună de urmare. În baza discuțiilor purtate, s-a hotărât să se ia măsuri imediate pentru urgenta organizare, încadrare și dotare a unui «Eșalon Mobil S.S.I.»... Acesta, în caz de război, urma să funcționeze în imediata apropiere a M.C.G., pentru a-i satisface nevoile informative, contrainformative și de contraspionaj, iar centrala S.S.I. rămasă în București să continue activitatea din timp de pace a serviciului».

CONSPIRATIV –
„VULTURUL“

CRISTIAN TRONCOTĂ

jurnal, capeti, încă o dată, convingerea că în istoria noastră aproape fiecare moment dificil ne-a găsit nepregătiți, inclusiv din punctul de vedere al serviciilor de informații.

Colonelul Lissievici a fost cel care a condus, practic, până la sfârșitul anului 1943, Eșalonul Mobil al S.S.I. pe frontul de Est. Se cuvine deci ca, înainte de a prezenta istoria acestei unități, să schițăm o scurtă fișă biografică a colonelului Lissievici.

Paternitate disputată

S-a născut la Iași, la 29 ianuarie 1898. Tatăl, Ion, era căpitan de intențentă; mama, Amelia, casnică.

Au fost în total cinci copii; încă doi frați: Mihai, tot ofițer, și Emilian, consilier la Curtea administrativă locală din București, care în 1949 lucra la secția administrativă a M.A.I., și două surori: Cornelia-Elena și Adela. Lissievici a urmat liceul, școala de ofițeri de artilerie, o școală specială pentru aceeași armă și Școala superioară de război.

La 1 iulie 1916, a terminat școala de ofițeri, cu gradul de sublocotenent. A urmat apoi treptele carierei militare, îndeplinind diferite funcții pe linie de comandă. La 1 noiembrie 1930 a trecut la Secția II a Marelui Stat Major, îndeplinind funcția de șef al Centrului de informații din Cernăuți, până la 1 noiembrie 1932. La 1 aprilie 1935 a revenit în cadrul Secției II, ca șef al Biroului 2 (informații și contrainformații), până în noiembrie 1937, când a trecut în fruntea Biroului 1 (recrutare, organizare, mobilizare). Din octombrie 1937 era locotenent-colonel. În noiembrie 1939 a trecut din nou pe linie de comandă. La S.S.I. a fost numit la 1 mai 1941 și a rămas până la 31 decembrie 1943. La 10 mai 1941 a fost avansat colonel. Aici a fost șef al Secției I informații externe și a condus și Eșalonul Mobil detașat pe lângă Marele Cartier General pe timpul operațiunilor din Est. A îndeplinit și funcția de subdirector.

La 31 decembrie 1943 a fost numit comandantul Regimentului 104 artilerie grea, funcție pe care a exercitat-o până în septembrie 1944. Din 11 septembrie 1944 și până la 24 decembrie 1944 a fost director general al S.S.I. Apoi, până la 28 martie 1945 a fost șef al Serviciului de restituiri din Ministerul de război. La acea dată a fost îndepărtat din cadrele armatei.

Locuitorii unui sat din Bucovina întâmpină cu pâine și sare, în iulie 1941, trupele române

La 27 mai 1949 a fost arestat pentru activitate intensă contra clasei muncitoare și apartenența sa anterioară la S.S.I. Prin sentința nr. 102/20.04.1957 – deci după opt ani – a Tribunalului Militar București a fost condamnat la 15 ani detenție grea și confiscarea totală a averii. A trecut prin penitenciarele Pitești, Jilava, Făgăraș, Ghencea și Gherla. Din ultimul a fost eliberat la 25 august 1963, la expirarea pedepsei. A primit domiciliu obligatoriu în comuna Lătești, raionul Fetești. A revenit în București, în 1965. Scria atunci: „Am trecut prin suferințe grele de tot, pe care nu le meritam, dar sunt mulțumit că ele s-au terminat și că mă pot considera oarecum sănătos... Nu mai am casă și am fost adăpostit cum s-a putut până în momentul de față, iar acum mă lupt din răspuțeri să-mi

găsesc o locuință proprie. Mai grea este problema existenței. Nu am pensie și-mi vine pur și simplu penibil să fiu întreținut de alții, dar aceasta fiind situația trebuie să mă resemnez”. În 1969 s-a înscris în Asociația luptătorilor veterani din războiul antifascist. La 29 ianuarie 1970 s-a soluționat favorabil de către Tribunalul Militar al Capitalei cererea de anulare a condamnării. Hotărârea a fost dată

în lipsa lui, pentru că la termenul de judecată era bolnav. A murit peste patru ani, în februarie 1974. Primise, în decursul carierei, numeroase decorații.

Ca avere, actele au înregistrat doar o casă în str. Grigore Alexandrescu,

cumpărată în 1939, cu 600 000 lei, o treime din sumă fiind acoperită cu bani luați de la Creditul urban, București. N-a fost încadrat în vreun partid politic. În perioada 1944-1947 a manifestat simpatii pentru Partidul Național Popular.

Îndată după numirea sa, colonelul Lissievici a trecut la elaborarea unui plan de organizare și mobilizare. Principalul obiectiv îl constituia realizarea unui eșalon mobil, care să cuprindă un duplicat al principalelor secții ale Serviciului și care să însoțească Marele Cartier General pe front. Șeful Secției I a realizat și faptul că în caz de război nu s-ar mai fi putut apela, la fel ca în timp de pace, la rezidenții externi și agenții informatori din Europa, mai ales din statele cu care urma să ne aflăm în conflict. De asemenea, „pentru cazul de război

trebuie ca din timp de pace să se organizeze, încadreze, doteze, instruiască și antreneze agenți informatori, parașuțiști, putând executa misiuni variabile în timp și spațiu, în spatele frontului inamic; personal special instruit pentru interogarea prizonierilor de război; un serviciu pentru strângerea documentelor inamicului rămase pe câmpul de luptă, identificarea și punerea în siguranță a întreprinderilor industriale și depozitelor de tot felul, interesând armata și economia generală a țării; eventual și alte servicii cu caracter special". Împreună cu specialiștii din Marele Stat Major, planul de mobilizare a fost realizat în intervalul 20 mai-21 iunie 1941.

În privința Eșalonului Mobil, Eugen Cristescu susține o altă idee decât Lissievici în privința paternității: „către sfârșitul lunii mai 1941, conducerea statului și a Marelui Stat Major, prevăzând o campanie în Est, au dat dispoziții precise S.S.I. să organizeze o grupă care să contribuie la acțiunea informativă a Marelui Cartier General". Dincolo de această dispută, în fond fără prea mare importanță, fapt este că unitatea respectivă s-a constituit. Pentru culegerea de date și informații din adâncimea frontului inamic, care în proporție de 90% aveau caracter militar, Eșalonul Mobil dispunea de o grupă specială numită conspirativ „Vulturul”, condusă de locotenent-colonelul Vasile Palius, ajutat de Nicolae Trohani.

Agentură mică, după buget

Potrivit celor afirmate de Lissievici, tentativelor de a lansa spioni în spatele liniilor sovietice li s-au opus forurile superioare sau, pur și simplu, lipsa condițiilor tehnice. Astfel, în perioada în care Armata 4 întâmpina dificultăți în înaintarea spre Odessa, șefii centrelor informative de la Chișinău și Cernăuți au încercat să

infiltreze agenți peste linia frontului. Conducerea S.S.I. le-a cerut însă să se limiteze la anchetarea prizonierilor „față cu posibilitățile noastre”, explicându-li-se că se riscă prea mult interesele românești în cazul în care agenții erau capturați!

„Tot pentru a face față nevoilor de procurare a informațiilor pe frontul de Est, în urma aprobării șefului S.S.I. – povestește colonelul Lissievici – m-am prezentat generalului Ioanițu, șeful Marelui Stat Major, solicitându-i să-mi facă cunoscut care sunt posibilitățile forțelor noastre armate să utilizeze parașuțiști care, acționând în spatele frontului inamic, să execute misiunile încredințate de către S.S.I., primind un răspuns total negativ în legătură cu aceste posibilități prezente și viitoare”. Cu toate acestea, nu a renunțat, luând legătura cu o unitate de aviație dislocată în zona Iași. Centrul informativ Iași a primit aprobarea ca la începerea operațiunilor militare să parașuteze doi agenți în regiunea Râbnita. „În acest scop – spunea Ion Lissievici – Centrul informativ Iași s-a ocupat intens cu instruirea și antrenarea agenților respectivi și deplasarea în teren pe timpul nopții, radiotransmisie, utilizarea armamentului cu care erau dotați, modul de comportare pe teritoriul U.R.S.S.-ului, obținând rezultate satisfăcătoare”. Asemenea acțiuni au rămas cu totul izolate.

La jumătatea lunii noiembrie 1941, odată cu demobilizarea Armatei 4 și chemarea în țară a unor unități din Armata 3, Eșalonul Mobil a revenit la București. Acest episod întărește ideea că în acel moment Antonescu nu intenționa să meargă mai departe. Peste două luni, în ianuarie 1942, Marele Stat Major a solicitat S.S.I. să organizeze un nou Eșalon Mobil. Din cauza lipsei de efective, conducerea Serviciului a trebuit să recurgă la noi recrutări. Ulterior, în urma dispozițiilor date de generalul von Schobert, comandantul Armatei 11 germane, ofi-

țerii Eșalonului Mobil urmau să se ocupe în exclusivitate de interogarea prizonierilor sovietici aflați în lagărele germane din Crimeea. Restul personalului a fost redistribuit în centre informative pe lângă fiecare divizie.

Nu dispunem de prea multe documente despre activitatea concretă desfășurată de S.S.I. pe frontul de Est. Foarte multe documente de sinteză au fost preluate de autoritățile sovietice după 23 august 1944, după cum ne arată cercetările întreprinse de domnul Gheorghe Buzatu în arhivele de la Moscova. În cursul anchetelor, cei ce au lucrat în acest domeniu au susținut că S.S.I. nu a dispus de o agență prea puternică, principala sursă de informare fiind anchetarea prizonierilor. Ni s-au păstrat însă o serie de aprecieri și mulțumiri venite pe adresa Serviciului din partea beneficiarilor de atunci ai informațiilor puse la dispoziție. Astfel, Subsecretariatul de stat al Aerului, prin adresa nr. 1 147, din 15 iulie 1941, mulțumea pentru că „i s-a pus la dispoziție material informativ militar de o reală valoare”. La sfârșitul lunii iunie și la începutul lui iulie, datorită înrăutățirii condițiilor atmosferice, nu s-au mai putut efectua zboruri normale de recunoaștere, singura sursă de informare rămânând agentura S.S.I. La 19 februarie 1942, prin adresa nr. 3 540, Subsecretariatul de stat al Marinei mulțumea și el pentru informațiile primite.

Mișcarea de partizani

Sunt o serie de documente care ne prezintă unele dintre acțiunile întreprinse de Eșalonul Mobil pe frontul de Est. Cele mai multe se referă la mișcarea de partizani. Cazul cel mai cunoscut îl reprezintă Odessa. Despre aruncarea în aer a clădirii comandamentului român din acel oraș, revista *Magazin istoric* (nr. 3/1995) a publicat un document amplu.

Începând din a treia decadă a lunii decembrie 1941, Centrul informativ Odessa a raportat despre arestarea primilor partizani în zona catacombelor. Prin anchetarea lor s-a stabilit că în catacombe se aflau mai multe grupe de partizani, aflate sub comanda colonelului Kuznețov, șeful Secției a III-a din centrul N.K.V.D. de la Moscova. Ofițerii S.S.I. au reușit să identifice 82 guri de acces în catacombe și să obțină numeroase planuri ale păienjenisului de galerii. Detașamente militare

ale Comandamentului Militar, beneficiind de asemenea informații, au angajat lupte cu grupele de partizani în interiorul catacombelor. Totuși, datorită numărului mare de trasee, adâncimii și întinderii galeriilor, a numeroaselor ieșiri

în cele mai diverse locuri (clădiri publice și private, canalizarea orașului, în centrul sau la periferia acestuia), catacombele rămăneau un excelent adăpost pentru partizani, implicit, o permanentă amenințare. Locotenent-colonelul Schmidel, șeful Abwehr-ului din Odessa, a intervenit în repetate rânduri pentru a convinge autoritățile militare să arunce în catacombe gaze. Pe baza unui raport al S.S.I. și a altuia alcătuit de Secția Operații a Marelui Stat Major – care recomandau să nu se folosească gaze de luptă, procedeu contrar legilor războiului, mareșalul Ion Antonescu a pus rezoluția: „Nu se întrebuițează gaze toxice. Sunt destule în catacombe”. Cea mai eficientă metodă s-a dovedit recrutarea unor agenți din rândul partizanilor. Prin telegrama nr. 727, din 15 ianuarie

1942, directorul general al S.S.I., Eugen Cristescu, îl informa pe mareșal că sursa principală a fost Dimitrie Alekseevici, fost ofițer N.K.V.D., „care a ajutat la descoperirea unor partizani dintre cei aproximativ 300 existenți. Partizanii sovietici identificați au fost judecați și executați”.

Într-o sinteză realizată de Biroul contrainformații din Secția a II-a a Marelui Cartier General, la 24 iulie 1941, se arăta că deși armata roșie se afla printre primele din lume care căutase să valorifice

Din documentele informative ale S.S.I. rezultă că recrutarea, organizarea, dotarea, instruirea și conducerea mișcării de partizani fuseseră încredințate „conducerii superioare a propagandei politice în armata roșie”, luând ființă „Administrația politică a armatei, Diviziunea a X-a, denumită și Secția Superioară nr. 10”. N.K.V.D.-ul pregătise și „batalioane de curățire”, care aveau ca principală misiune neutralizarea unităților inamice de parașutiști, dar se puteau transforma, în anu-

mite condiții, în unități de partizani.

Un document S.S.I. atrăgea atenția asupra unui aspect important: „Fără o înțelegere a realităților și o transpunere din partea noastră în mentalitatea populațiilor sovietice, ac-

Ofițeri români interoghează un prizonier sovietic

posibilitățile militare ale saltului cu parașuta, „unitățile de parașutiști n-au fost deloc întrebuințate”. „În schimb – se arăta în document – U.R.S.S. a hotărât să întrebuințeze posibilitățile parașutiștilor pentru lansarea în spatele liniilor a unor mici grupuri de agenți diversioniști cu misiunea de spionaj, sabotaj și terorism și de care s-a făcut uz mai ales în ultimul timp”. Până în acel moment – deci într-o lună de război – autoritățile române capturaseră cinci echipe cu un total de 36 oameni. Concluziile documentului subliniau că „în ultimul timp s-au semnalat frecvent asemenea lansări de agenți cu parașuta, nu numai pe teritoriul nostru, ci și în Bulgaria, Ungaria și la nord, în Galiția” și că „acești agenți nu au nimic comun cu unitățile de parașutiști”.

țiunile noastre operative precum și acțiunea noastră constructivă de organizare a teritoriului în spatele frontului va întâmpina mari greutăți și va pretinde timp îndelungat”. Soluția propusă prevedea ca măsurile de contracurare a mișcării de partizani să fie gândite nu numai prin latura represivă, ci și prin cea constructivă, vizând organizarea unei vieți normale în spatele frontului.

Documentele informative ale S.S.I. arată că în primăvara anului 1943 mișcarea de partizani evoluase rapid pe frontul de Est spre forme instituționalizate. Fuseseră identificate două școli pentru pregătirea partizanilor. Una se afla la Moscova și pregătea cadrele care urmau să încadreze unitățile, alta la Saratov, unde erau instruiți cei lansați în zona de responsabilitate a trupelor române.

Avertismente neluate în seamă

În noaptea de 28-29 iulie 1943 de pe aerodromul Storobelsk a decolat un avion cu 8 parașutiști din „Grupul Basarabia”. „Fiind înștiințați la timp – se spunea într-un document al S.S.I., ceea ce ne arată, totuși eficiența activității Eșalonului Mobil și nivelul până la care acesta reușise să își infiltreze proprii agenți – bateriile românești din sistemul de apărare antiaeriană au reacționat cu foc, fapt pentru care «Grupul Basarabia» nu și-a îndeplinit misiunea, fiind lansat undeva în Ucraina, departe de obiectiv”.

O evaluare făcută de S.S.I. arăta: „Pe cât de reușită a fost mișcarea partizanilor în Ucraina și Bielorusia, pe atât de nereușită este în prezent în România, exceptând teritoriul Basarabiei, unde o parte a populației acordă sprijin partizanilor, mai ales în regiunea Chișinău și în regiunea Cernăuți. În celelalte județe ocupate temporar (Moldova și Bucovina), mișcarea are un alt aspect. Aici partizanii sunt prinși foarte ușor de către organele de urmărire pentru că nu cunosc limba română, iar populația îi trădează imediat. Comandamentul sovietic este convins că după trei săptămâni de la lansare nici un partizan nu mai rămâne liber... Cu toate acestea, Comandamentul partizanilor va continua să trimită grupe considerate de sacrificiu pentru comiterea actelor de diversiune”.

La 12 iulie 1944, S.S.I. realizează o captură importantă, în persoana colonelului Kotlearov, arestat în ținută militară, cu grade și centură. La anchetă, el a confirmat că până în luna iulie 1944, activitatea partizanilor pe teritoriul românesc „era ca și inexistentă”. După vizita mareșalului Timošenko la Cernăuți, cu scopul de a pregăti viitoarele operații militare în sectorul românesc, Co-

mandamentul partizanilor din Kiev a hotărât să trimită grupe de partizani cu misiuni de diversiune contra căii ferate Câmpulung-Bistrița, obiectivul principal fiind distrugerea tunelului de la Valea Putnei.

Să amintim și alte reușite ale Eșalonului Mobil. Astfel, la sfârșitul lunii februarie 1942, structura contrainformativă dislocată în Peninsula Kerci a reușit să captureze mai multe formațiuni de cercetare-diversiune ale sovieticilor. La anchetă s-au obținut informații care au permis trupelor române și germane să cunoască intențiile de debarcare în peninsula ale sovieticilor, reușind să le respingă în final.

Un succes, pe plan informativ, a obținut S.S.I. și la Cotel Donului. Potrivit generalului Jukov, înaltul Comandament sovietic luase decizia declanșării contraofensivei încă de la 12 septembrie. La 20 septembrie S.S.I. înainta Marelui Cartier General un document în care se spunea: „Armata sovietică se pregătește pentru o puternică ofensivă în Cotel Donului. În acest scop, sunt în curs de concentrare mari unități cu efective proaspete, aduse din Siberia, bine echipate și instruite. Ofensiva va dispune de o masă de circa 600-700 tancuri. Ea urmează să înceapă la data de 25 octombrie 1943, cu efort probabil pe direcția Klekkaia-Rostov”. După cum își amintea colonelul Lissievici, comandamentul german al Grupului de Armate „Sud” a apreciat primele informații obținute de S.S.I. drept „netemeinice” și „alarmiste”. Ulterior, germanii au acceptat ca „posibile” datele furnizate de români. La 7 octombrie, Eșalonul Mobil întocmea o notă informativă intitulată *Considerațiuni asupra potențialului industriei militare a U.R.S.S.*, ale cărui concluzii sunau astfel: „industria de război sovietică nu este atât de profund zdruncinată cât se crede, nu i s-a dat lovitură

decisivă și dispune de suficiente materii prime, combustibil, instalațiuni de prelucrare, iar greutățile ce le întâmpină în prezent și care au fost enumerate mai sus sunt în măsură a fi remediate în spatele îndepărtat al frontului”.

Între 25 și 30 noiembrie 1942, Eșalonul Mobil informa Marele Cartier General că ofensiva sovietică în Cotel Donului a fost amânată pentru prima dată la luna noiembrie. La 2 noiembrie, Eșalonul revenea cu o nouă notă informativă: „din declarațiile prizonierilor de război rezultă că trupele ce sunt trecute la vest de Volga ar fi destinate ofensivei sovietice ce ar începe la 7 noiembrie, ziua aniversării revoluției”. Arătând că și această dată a fost amânată, nota din 15 noiembrie sublinia că „rolul principal îl vor avea aviația și unitățile blindate, care au și fost pregătite în vederea ofensivei... dispozitivul ofensiv sovietic este aproape realizat, declanșarea acțiunii fiind în funcție de condițiile atmosferice favorabile...; completarea informațiilor asupra dispozitivelor forțelor române și a posibilităților de reacție”.

Oglinzi și umbre

În vreme ce Eșalonul Mobil informa despre puternicele concentrări de trupe sovietice, serviciul de informații al armatei germane afirma că în Stepa Calmuacă era cu neputință să se adune rezerve într-o măsură importantă.

Rapoartele informative ale Eșalonului Mobil făceau referiri și la starea de spirit a trupelor române din Cotel Donului, care, prin conținutul lor, veneau în contradicție cu rapoartele comandamentelor militare. Eugen Cristescu spunea că „astfel de rapoarte nu au fost luate în considerație”.

După declanșarea ofensivei sovietice, Eșalonul Mobil făcea

o evaluare a consecințelor, la 18 decembrie 1942. „O primă concluzie ce se impune este aceea că operațiunile de pe frontul de Est din cursul anului 1942 constituie în fond un eșec al planului strategic german“. În dreptul acestei fraze, pe marginea documentului, mareșalul Ion Antonescu a notat cu creionul roșu: „Mai mult“. O altă concluzie era: „rezervele rusești nu sunt epuizate și trebuie să ne așteptăm la atacuri noi din partea lor și la o prelungire a eforturilor ruse pe tot timpul iernii“. Și aici Antonescu a notat: „Da“.

La începutul anului 1943 s-au luat măsuri deosebite de conspirare a activității Eșalonului Mobil, care nu mai vizau doar inamicul, ci și pe aliatul german. S-a schimbat denumirea unității în Detașamentul „Vulturul“.

Rapoartele informative erau trimise în plicuri sigilate direct la centrală. Tot în ianuarie, după retragerea Marelui Cartier General la București, efectivele au fost reduse. Deja colonelul Vasile Palius, șeful Agenției frontului de Est, începuse, din proprie inițiativă, să întocmească rapoarte despre mișcările trupelor germane, moralul ostașilor germani, dezacordurile dintre elementele operative ale Wehrmachtului și cele ale Partidului Național Socialist. Colonelul Palius luase „măsuri pentru trimiterea unor organe ale S.S.I. și în alte regiuni decât în acelea în care se aflau dislocate trupe române. S-a recurs în acest scop la diferite mijloace de acoperire și la o adevărată echilibristică pentru derutarea organelor germane, care supravegheau

de aproape activitatea S.S.I.“. Astfel, s-au trimis agenți deghizați în jandarmi care ar fi urmărit dezertorii, dar aveau sarcina de a culege date din zona controlată de germani.

După bătălia de la Kursk (*Magazin istoric*, nr. 7/1988), într-o analiză elaborată de S.S.I. se arăta: „În caz dacă forțarea Niprului în regiunea Kiev nu va fi oprită și înaintarea trupelor sovietice către Nistru va fi realizată, atunci trupele româno-germane din Crimeea, din spațiul între Nipru și Marea de

1943) a organizat și condus întreaga activitate informativă și contrainformativă“. În plus, „având în vedere că actuala situație de ordin internațional impune ca acest serviciu să aibă un cât mai mare randament, în special în domeniul procurării informațiilor, cu onoare propun și rog să binevoiți a aproba în mod excepțional rămânerea mai departe în cadrele S.S.I. a colonelului Lissievici Ioan“. Fără succes însă, așa că șeful Secției I informații externe a trecut, la sfârșitul anului,

la comanda Regimentului 104 artilerie.

Colonelul Ioan Lissievici a revenit puțin timp în cadrul S.S.I. la 11 septembrie ca șef al Serviciului, cu sarcina să restructureze instituția trecută între timp în subordinea Ministerului de război.

Este greu să tragem o con-

cluzie definitivă privind eficiența activității Eșalonului Mobil – sau cu atât mai puțin a Secției I informații externe – ținând cont de baza documentară precară care este accesibilă în clipa de față cercetătorului. Arhiva frontului de Est a fost arsă imediat după 23 august 1944. Cei implicați au susținut că nu au dispus de surse importante în U.R.S.S. Și totuși, maiorul american Bishop, șeful contrainformațiilor în cadrul misiunii O.S.S. sosite după 23 august 1944 la București afirma că după serviciul german de informații, S.S.I. dispunea de cele mai bune date despre U.R.S.S., pe care le-a oferit americanilor și britanicilor. De aici însă, cel puțin deocamdată, pătrundem în teritoriul umbrelor. ■

Infanteriști români la Stalingrad

Azov, cum și cele din regiunea între Nipru și Nistru vor fi presate de către ofensiva sovietică din direcția nord-sud, nu vor putea face față acestei presiuni și deci vor fi silit să execute o retragere spre Nistru, de-a lungul frontului sovietic, cu urmări catastrofice“.

În acest context, colonelul Lissievici a trebuit să părăsească S.S.I. Potrivit regulamentelor militare, el trebuia să îndeplinească un stagiul pe front. La 19 noiembrie 1943, directorul general al S.S.I., Eugen Cristescu, încerca să îl păstreze pe Lissievici în cadrul Serviciului, argumentând că ofiterul făcuse practic stagiul pe front „unde timp de 11 luni și jumătate (22 iunie-30 noiembrie 1941 și 26 iulie 1942-31 ianuarie

OCTOMBRIE
1947

MICROARHIVA MAGAZIN ISTORIC

ÎN BUCUREȘTI,

ACUM 50 ANI

Cronică mărunță

- Se desfășoară „Săptămâna curățeniei” în Capitală. Sunt utilizate 100 autocamioane și cca 300 oameni zilnic.

- Primăria Generală a Municipiului – scrie Liberalul din 3 octombrie – a dat cea dintâi exemplul cel bun, începând curățenia pereților și gardurilor Capitalei de toate inscripțiile pornografice, scatologice sau politice, care o împodobeau din timpuri imemorabile și mai ales din prețuia alegerilor electorale. Au dispărut de pe ziduri chestiile cu sus și jos și pereții au o săptămână de răgaz în vederea grelelor misiuni care îi așteaptă începând de săptămâna viitoare. Au dispărut chiar și zierele de perete, cu chenarele lor frumos împodobite cu roșu și continuând caricaturi idioate și poezii idem și agramate”.

- Subcomisia petrolului de pe lângă Comisiunea ministerială pentru redresarea economiei și stabilizarea monetară estimează producția petrolieră a anului 1948 la 4,5 milioane tone țifci.

- „Aprovizionarea este problema nr. 1 a cetățeanului, scrie Libertatea. Întâmpinăm încă greutăți mari pentru procurarea alimentelor din pricina acaparatorilor și speculei executate de intermediari. Blocurile centrale sunt vizitate de speculanți, care

Vom începe cronică luni octombrie din urmă cu cinci decenii cu un document de arhivă (publicat în volumul *România. Viața politică în documente. 1947*, coordonator Ioan Scurtu, Arhivele Naționale ale României, București, 1994): memoriul generalului Nicolae Rădescu privind organizarea mișcării de rezistență din România, trimis, la 30 octombrie 1947, Departamentului de Stat al S.U.A. de către ambasadorul american la Lisabona.

„Actuala dictatură – arată N. Rădescu – exercitată de o mână de comuniști instruiți la Moscova, care au pătruns în România odată cu trupele rusești și cărora li s-a alăturat o minoritate de aventurieri și oportuniști aparținând fostei clase a politicienilor de profesie, a fost instituită prin intervenția directă a Rusiei, facilitată de prezența în țară a armatei sovietice. Este o dictatură ce se sprijină în totalitate pe metode polițienesti și este menținută în exclusivitate prin teroare, fiind lipsită de orice suport popular.

De fapt – continuă N. Rădescu – dintre toate națiunile din sud-estul Europei, națiunea română este, poate, cea mai puțin sensibilă la influența comunistă”. (Având în față acest memoriu, înțelegem mai bine aprecierile serviciilor secrete americane de peste un deceniu; vezi *Magazin istoric*, nr. 5-10/1996.)

Între „factorii principali ce au contribuit la sentimentul de respingere cu care marea masă a românilor privește și apreciază comunismul ca ideologie sau ca formă practică de guvernare” este amintit și faptul că „românul este foarte individualist și această caracteristică este întărită de existența în țară a unei numeroase clase țărănești care, fiind constituită din mici proprietari de pământ individuali, este inerent ostilă unui program economic sau politic comunist”.

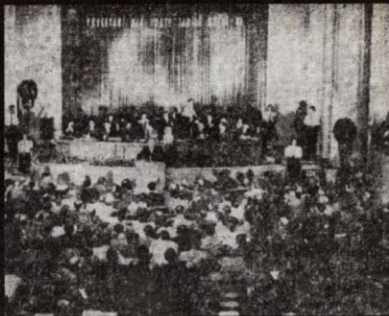
În lunile octombrie-noiembrie 1947 se judecă procesul conducătorilor Partidului Național-Tărănesc, arestați în urma înscenării de la Tămădău din 14 iulie același an.

Iată un fragment din interogatoriul luat lui Iuliu Maniu, în ședința din 31 octombrie 1947, în care liderul P.N.Ț. prezintă motivul real al încercării de plecare în străinătate a unui grup de frunțași țărăniști.

„Ideea de a pleca dl. Mihalache și câțiva prieteni în străinătate – arată I. Maniu – era mai veche și într-un moment dat mă hotărâsem să plec și eu, dacă dl. Mihalache nu admitea să plece el. Această discuție între noi a durat mai mult timp și ne gândeam cum vom putea găsi modalitatea de locomoție. Când era această chestiune în discuție, între

Pagină din
Scnteia
în sprijinul
campaniei
agricole
de toamnă

La lucrările
celui
de-al 18-lea
Congres
al P.S.D.R.

noi doi nimeni altul neștiind de ea, a venit la mine dl. dr. Emil Hațieganu. D-sa mi-a spus: D-le aud că d-ta vrei să trimiți câțiva prieteni în străinătate și eu aș avea o bună ocazie să vă ofer. I-am răspuns: Da, ai dreptate, eu vreau să trimit câțiva oameni dacă nu mă pot duce eu. Atunci el mi-a spus: Am doi aviatori care au avion la dispoziție și care mi-au comunicat că ei sunt gata să stea la dispoziție cu 3-4 locuri, fiindcă ei au să plece în misiune oficială militară spre Istanbul. Eu am spus că-mi pare bine de această ofertă și am să desemnez 3-4 persoane care să plece. D. Hațieganu mi-a spus: Aviatorii mi-au comunicat că tot ceea ce m-ar ruga ar fi ca eu, dacă ar pleca, să le fac posibilă întoarcerea cu avionul, adică să nu fie opriți prin stare prin care trec. I-am spus că acest serviciu îl pot face, adică mă pot pune în contact cu guvernele statelor pe unde trec și sper să am rezultate. El mi-a spus că este bine așa și o să se mulțumească. Peste 2 zile a revenit d. dr. Hațieganu și mi-a comunicat că chestia este aranjată, aviatorii gata să plece în cutare zi și cutare oră de unde și cum. Am spus că-mi pare bine, dar rămâne cum am spus eu. Nu le procur nici benzină, nici bani. Atunci am vorbit cu d. Mihalache, l-am rugat expre să plece să se folosească de această ocazie și el a consimțit. Într-adevăr răspunderea morală și politică pentru această plecare a d-lui Mihalache și a prietenilor noștri este a mea”.

La întrebarea „Cu ce scop plecau acești prieteni cum ziceți dvs.?” Iuliu Maniu răspunde: „Scopul desemnat de mine era ca mergând în străinătate să informeze străinătatea despre situația din România”.

Stenograma interogatoriului a apărut în *România liberă* și *Scnteia* din 3 noiembrie.

Duminică 5 octombrie în aula Facultății de drept se deschide al 18-lea Congres General al Partidului Social-Democrat (Rădăceanu). Acest partid rezultate din scindarea Partidului Social-Democrat, la congresul din 10 martie 1946, când o grupare condusă de Lotar Rădăceanu și Ștefan Voitec s-a desprins de P.S.D., condus până atunci de Constantin Titel-Petrescu. Acesta, la 11 martie 1946, a pus bazele Partidului Social-Democrat Independent (*Magazin istoric*, nr. 9/1993).

„Încă din primele ore ale dimineții – scrie *Libertatea* din 9 octombrie – grupuri masive de muncitori și cetățeni au ocupat pe o mare distanță trotuarele din fața Facultății de drept, pentru a saluta cu prezența lor lucrările inaugurale ale acestui covârșitor eveniment din viața politică a țării noastre”.

La orele 10.00, în sala Congresului intră dr. Petru Groza, președintele Consiliului de Miniștri. „Chipul robust al președintelui – scrie ziarul citat – este numai zâmbet și voce bună”.

Cronică mărunță

oferă celor cu stare unt, ulei, făină albă și carne tăiată clandestin, la prețuri care întrec posibilitățile unui simplu salariat. O clasă privilegiată se înfruptă din toate bunătățile interzise muncitorilor de rând care abia găsesc pe piață legumele necesare hranei cotidiane.

Negustori hrăpăreți au organizat transporturi de pasageri cu mașini în centrele rurale unde se găsește făină neagră la 90 lei kg și unt țărănesc la preț exorbitant (marfa călătorind pe riscul cumpărătorului).

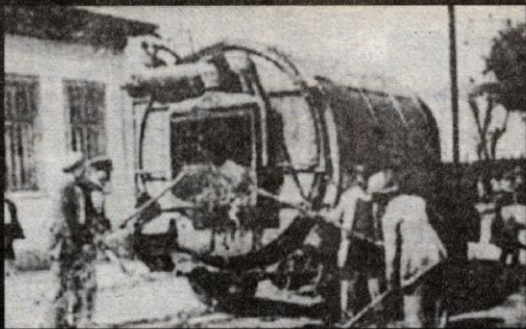
Sub diferite chipuri, sabotarea alimentării piețelor continuă, în timp ce lumea nevoiașă suferă de pe urma lipsurilor”.

• Studenți admiși în facultățile Universității București: teologie – 250; drept – 1 500; litere și filosofie – 850; fizică-chimie – 80; matematici – 300; științe naturale – 100; geografie – 100; medicină – 200; farmacie – 100.

• Prin decizie a Ministerului educației naționale sunt „compromiși sau raționalizați” (citește îndepărtați) 1.500 cadre didactice din învățământul superior. Printre aceștia, la Facultatea de litere și filosofie din București: Gh. Brătianu, Gh. Nandriș, Dragoș Protodopescu, Gh. Nariș, I. Hudiță, I. Șiadbei, Gh. Cantacuzino.

OCTOMBRIE 1947

Activitate
intensă
în „Săptămâna
curăteniei“

Cronică mărunță

• Raze polițienească în noaptea de 1 octombrie. Sub conducerea chestorului Vale-riu Ruscescu, 17 echipe de polițiști și jandarmi arestează 240 infractori și prostituate și sunt închise 97 restaurante și cârciumi găsite în neregulă cu autorizațiile de funcționare.

• Puternic incendiu la Opera de Stat de pe Splai (clădirea fostului Teatru de Operă, demolată din ordinul lui Nicolae Ceaușescu în anii '80). Aproape jumătate din garderoba și recuzita Operei au fost arse.

• „În ziarul Națiunea, d. prof. Ilarion Cocișiu – scrie Poporul – ne furnizează interesante amănunte în legătură cu târgul de fete de la Găina. I-am fi recunoscători dacă ar lăsa fetele în pace și ne-ar indica mai bine sursa... găinilor“.

• Prin Decret regal sunt decorați cu Ordinul „Steaua României“ în gradul de mare ofițer David Oistrach și Lev Oborin, profesori la Conservatorul din Moscova, laureați ai Premiului Stalin.

• La 20 octombrie, Adu-narea Generală a O.N.U. aprobă drapelul Organizației: pe fond albastru se află emblema Națiunilor Unite împo-dobită cu ramuri de mlașin.

• Premiere la Operă: Fidelio, de Beethoven, Răpirea din serai, de Mozart, Mireasa vândută, de Smetana, Simfonia

Printre cele dezbătute la Congres se află un raport privind activitatea P.S.D.R. între 1936 și 1947, un altul administrativ, rapoarte privind activitatea Uniunii Femeilor Muncitoare, a Grupării parlamentare so-cial-democrate, despre presa partidului ș.a.

La 31 iulie 1947, P.S.D.R. avea 753 212 membri.

„Problema centrală a Congresului, scrie Ștefan Tita în *Libertatea* din 10 octombrie – rămâne aceea a realizării unității efective a clasei muncitoare, care trebuie să-și găsească o soluție practică“.

Secretari generali ai P.S.D.R. sunt aleși Lotar Rădăceanu și Ștefan Voitec. Într-o rezoluție adoptată se stipulează găsirea mijloacelor „pentru realizarea unității politice, organizatorice și ideologice a mișcării noastre muncitorești și pe baza acordului ce se va stabili [cu P.C.R.] să facă toate lucrările și formele pentru desăvârșirea unității, în cadrul unui singur partid al clasei muncitoare“.

La 29 octombrie 1947, este dată publicității *Platforma Partidului Unic Muncitoresc*, dintre P.C.R. și P.S.D.R., partid care, se arată în docu-ment, „va fi făuritor pe baza unei temeinice munci de lămurire ideologică“.

În prezența regelui, își începe lucrările, la 15 octombrie, cea de-a doua sesiune a Parlamentului constituit în urma alegerilor din noiembrie 1946.

În Mesajul regal de deschidere a sesiunii, citit de suveran, se spune: „Cu adâncă mulțumire sufletească mă găsesc din nou în mijlocul reprezentanților țării, întruniți astăzi în a doua sesiune ordinară a actualei legislaturi. Lucrările domniilor voastre, în prima sesiune ordinară și extraordinară, au fost rodnice.

Guvernul meu a găsit la domniile voastre tot sprijinul necesar și spiritul de colaborare fructuosă în opera de redresare și stabilizare economică și de reorganizare a activității producției și a ridicării standardului de viață a celor care prin munca lor creează bogățiile țării“.

În secțiunea din Mesaj referitoare la politica externă se arată: „Ratificarea Tratatului de Pace și politica de afirmare a independenței și suveranității noastre naționale așază România în rândul țărilor care merg pe drumul păcii și colaborării sincere între popoare.

Astfel, în domeniul politicii externe, România va avea un rol activ în consolidarea păcii prin colaborarea strânsă și sinceră cu națiunile care respectă independența, suveranitatea și libertatea popoarelor.

În cadrul acestei politici, România va continua să desăvârșască colaborarea strânsă și sinceră cu Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste, a cărei armată și-a dat sângele pentru eliberarea pământului

Regele Mihai I
citind
Mesajul
de deschidere
a Parlamentului

nostru și a cărei susținere s-a manifestat încontinuu în atâtea ceasuri grele pe care le-am străbătut de la terminarea războiului și până azi.

Prietenia și colaborarea în toate domeniile cu Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste, apărarea constantă a păcii, a democrației și independenței popoarelor, rămân baza însăși a politicii noastre externe“.

Ziarul *Poporul*, „cotidian independent de atitudine democratică“, împlinește 500 de apariții la 4 octombrie. Reținem din editorialul numărului din această zi: „Susținători ai luptei împotriva agitatorilor la război, adepți fermi ai păcii între popoare, pe plan internațional, luptători pentru democrație populară prin consolidarea ei temeinică în granițele țării noastre; căutând să ne păstrăm nealterați în convingerile noastre sociale, prezentând în aceste coloane aspectele multilaterale ale vieții sociale și politice cât mai onest, noi, cei de la *Poporul*, socotim că ne-am făcut datoria“.

Să consemnăm câteva titluri din acest număr 500: *Cum se vor plăti impozitele datorate de chiriași; Conferința inspectorilor administrativi și a prefecților; Transformări fundamentale la Ministerul educației; Politica duplicatorie și antinațională a lui Maniu; Moțiuni în favoarea realizării partidului unic muncitoresc; Ungaria nu a fost admisă în O.N.U.* (Nici România nu fusese admisă.)

În *Liberalul* din 17 octombrie, C. Bărbulescu scrie despre... *Filosofia lcozilor*. Reținem și noi câteva paragrafe: „Coadă aceasta uneori lungă, alteori în zig-zag, în care doi câte doi așteaptă un kilogram de struguri sau o bucată de carne extraordinar de bună prin raritatea ei, are virtuți magice de educație. Așteptând ore întregi, omul își dă seama că nu conștiința e aceea care determină modul de producție. Trebuie să adori Rațiunea care planifică economia și să crezi în virtuțile supraumane ale Planificatorului. Dacă n-ai cartelă, dreptul de a trăi sucombă; dacă nu cunoști itinerariul coadei, nu știi ce-i acela socialism. Prin sistemul cozilor, oamenii se cunosc mult mai bine, se apropie sufletește, își împrumută broșurile doctrinare, citesc Evangheliile celulare și-și comunică lozincile salvatoare, ca pe un leac de sănătate.

Așteptând și înaintând câte un pas, cetățenii simt că progresul e unitar, că roata istoriei merge numai înainte, că nu trebuie să existe nici o deosebire între oameni, din moment ce toți mănâncă. Asta e cea mai mare descoperire în filosofie.

Metoda de a face coadă - încheie autorul citat - e o introducere în filosofia universitară-populară a democrației de tip nou, în care stomacul e creierul omului“.

Rubrică de Ioan LĂCUSTĂ

Cronică mărunță

fantastică, balet pe muzică de Berlioz și, de asemenea, baletul Soția căpitanului, de L. Profeta, pe un libret de Oleg Danovski.

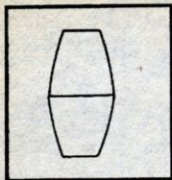
• Din numărul numărului 51 al revistei Mondial Magazin, „gazeta familiei“: Educația sexuală în școli este necesară? Am aterizat pe Lună; Atmosfera la Paris în 1947; Noua tentativă a profesorului Picard de a coborî 5 km sub apă și de a se înălța 16 km în aer; Ce am văzut în Cehoslovacia; La Haifa cu J. Flavius; Presa mondială în rezumat; Misterul inteligenței.

• „Frontul plugarilor - notează *Liberalul* - are o rubrică specială, în care descrie în culori vii și în limbaj pitoresc necazurile și nemulțumirile plugarilor de pe tot cuprinsul țării.

Calapodul acestor plângeri este același. Țăranii sunt exploatați de chiaburi, maltratați de moșieri, înșelați de toată lumea, până și de Eforia Spitalelor Civile, dar în schimb sunt mulțumiți până peste cap de guvern și de măsurile luate de el.

Zămbetul larg și viril al primului ministru este singura rază de lumină în viața lor necăjită“.

• Oficial economic al Municipiului București anunță că produsele alimentare raționalizate vor fi distribuite populației exclusiv prin centrele Oficialului. Sunt 3 categorii de centre: pentru carne, pentru pește și pentru produse de băcănie (zahăr, marmeladă etc.).

SPRE A FI SALVATĂ, COLOANA FĂRĂ SFÂRȘIT TREBUIA DEZASAMBLATĂ

Journal de Genève, în amplul său comentariu din septembrie 1996 despre începerea lucrărilor de restaurare a *Coloanei fără Sfârșit* de Constantin Brâncuși, releva colaborarea dintre cercetătorii și oamenii de știință români cu specialiștii străini ca pe o manifestare de relief a reintegrării țării noastre în contextul european și internațional. Această apreciere întărea declarațiile făcute Televiziunii Române de dr. David Scott, șeful cercetării științifice la Getty Conservation Institute din Los Angeles: „Este un fapt relevant că Fundațiile Internaționale Constantin Brâncuși au favorizat colaborarea comunității științifice internaționale cu specialiștii români la salvarea capodoperei sculptorului Constantin Brâncuși, *Coloana fără Sfârșit*.”

În colaborare cu Getty Conservation Institute, primul raport al lui Swedish Corrosion Institute din Stockholm stabilește la 25 noiembrie 1994 orizontul și metodele de cercetare pe care le impune situația actuală a *Coloanei*. Cu aceeași ocazie, în colaborare cu specialiștii români, specialiștii suedezi instalau pe acoperișul unei clădiri din vecinătatea *Coloanei* un rastez cu probe de metal de compoziții diverse, pentru a identifica agen-

ții corozivi din atmosferă, astfel ca viitoarea metalizare să le poată face față pe termen lung. Experții constată în același raport: 1. zgârieturile în suprafața *Coloanei*; nume și litere; 2. figuri desenate cu spray negru pe modulele interioare; 3. exfolierea suprafețelor-exterioare ale modulelor, mai ales la încheieturi; 4. alterarea culorii; 5. evidența coroziunii pe suprafețele exterioare ale modulelor; 6. dezlipirea totală a metalizării în diverse locuri, și mai ales la modulele 8 și 9; 7. coroziunea modulelor de fontă; 8. coroziunea stâlpului central de susținere, constată prin observarea cu ochiul liber și prin examinarea endoscopică.

Recomandările pe care le conține raportul țin seama de îngrijorarea pe care o suscită starea structurii de rezistență pentru stabilitatea în timp a *Coloanei* și de coroziunea generală. Concluzia raportului este fără echivoc: „Dat fiind că nu există nici o altă posibilitate de a determina gradul real de deteriorare, evidentă, a structurii interne, *Coloana* trebuie dezasamblată pentru a permite inginerilor români să înlăture, prin grija Fundațiilor Internaționale Constantin Brâncuși, cauzele pericolului pe care-l prezintă starea actuală pentru siguranța și stabilitatea monumentului”.

Dr. Vladimir Kucera, de la Swedish Corrosion Institute din Stockholm, președintele Comisiei Europene a Națiunilor Unite, pentru Coroziune examinează prin endoscop structura Coloanei

Asumarea istoriei înseamnă să afli că acele fapte s-au petrecut, să accepți că a fost posibil și să încerci să nu se mai repete. Asumarea istoriei nu este și nu trebuie să devină cap de acuzare.

EVREII DIN ROMÂNIA

(1939-1944)

La întoarcerea armelor, în august 1944, opinia publică din România știa prea puțin – din auzite – despre deportările și morțile din Transilvania. Tot din auzite, frânturi de informații despre soarta evreilor din sudul Transilvaniei anexat de Ungaria prin „arbitrajul” de la Viena (30 august 1940)¹. Aceeași opinie publică știa, mai mult sau mai puțin, care era situația evreilor din România, în hotarele ei din septembrie 1940.

În toamna anului 1944, presa începe să scrie câte ceva despre execuțiile sumare din Basarabia, în vara anului 1941, și despre lagărele din Transnistria.

Procesele criminalilor de război – între 14 mai și 13 iulie 1945 – aduc o serie de elemente în plus. Patru din cele cinci lofuri judecate de „Tribunalul Poporului” îi cuprindeau pe cei

DINU C. GIURESCU

ce „administraseră” lagărele dintre Nistru și Bug. Presa, strict cenzurată, a redat mai pe larg desfășurarea primului

proces, cu represaliile de la Odessa, din octombrie 1941. Celelalte procese au fost rediate mult mai sumar. Ulterior, au fost judecați și condamnați și autorii pogromului de la Iași din iunie 1941.

Informarea opiniei publice despre soarta evreimii din Basarabia și din nordul Bucovinei s-a făcut cu retorica obișnuită a presei comuniste. Faptele au fost înecate într-o avalanșă de vorbe și calificative; nu s-au publicat în presă documente cu numărul victimelor.

Din proprie inițiativă, Matatias Carp a tipărit la București, în 1947, trei volume cu acte oficiale și alte mărturii (dar fără trimiteri la fondurile de arhivă).

La procesul mareșalului Antonescu, al lui Mihai Antonescu și al altor membri ai

¹ Prezentul comentariu istoric este rezumatul unui capitol din volumul meu *România în al doilea război mondial, 1939-1947*, în pregătire la Editura ALL.

guvernului său (6-17 mai 1946), actul de acuzare – 123 de pagini tipărite – cuprinde câteva paragrafe – în total, circa 12 pagini – privind „românizarea, deportarea și uciderea evreilor din Basarabia și nordul Bucovinei”. Acuzarea nu face o expunere sistematică a politicii de discriminare rasială, de deportare, cu consecințele ei. Se dau unele cifre. Ca, de exemplu, bunurile agricole și industriale confiscate de la evrei: 486 354 de hectare și 1 471 de unități industriale (mori, teascuri de ulei, fabrici de spirit etc.).

Se precizează totalul deportărilor din Basarabia și Bucovina: 108 000. Câte victime? Actul de acuzare spune numai: „mii de

bărbați, femei și copii au pierit de foame, frig și boli”.

După proclamarea Republicii Populare Română, capitolul despre deportarea evreilor basarabeni și bucovineni n-a mai fost deschis timp de foarte mulți ani. Nici despre situația evreilor din România, între 1940 și 1944.

Manualele școlare menționează pogromul de la Iași, „unde au fost asasiinați peste 2 000 de oameni, în cea mai mare parte evrei”; de asemenea, „numeroși alți cetățeni, fără deosebire de naționalitate, dar în special evrei, au fost internați în tabere de muncă”. În rest, nimic.

Între ostilitate și tristețe

În 1984, la 40 de ani de la deportarea evreilor din Transilvania de Nord de către autoritățile ungare, sub directiva celor hitleriste, a fost publicată la București o lucrare pe această temă. Anterior (1978), apăruse și un studiu despre pogromul de la Iași (iunie 1941).

Sub regimul comunist, timp de 42 de ani, capitolul despre lagărele din Transnistria a rămas închis. După decembrie 1989, a început publicarea unor documente și articole. O cercetare sistematică a arhivelor din România este în curs de efectuare.

Prezentul comentariu cuprinde datele principale asupra istoriei comunităților evreiești din România, în intervalul 1939-1944, câte au fost accesibile până în 1996 inclusiv.

1. Potrivit recensământului oficial din 1930, totalul evreilor din România – după etnie – era de 728 115.

În urma amputărilor teritoriale din vara anului 1940, populația evreiască s-a împărțit în felul următor:

– în România	312 972
– în U.R.S.S. (Basarabia și nordul Bucovinei)	275 419
– în Ungaria (Transilvania de N-V)	138 917

– în Bulgaria (Dobrogea de Sud)	807
– total	728 115

La 9 decembrie 1919, guvernul român semnase cu „Puterile aliate și asociate” Tratatul asupra minorităților. Prevederile au fost ulterior confirmate prin Constituția din 29 martie 1923 și legea din 25 februarie 1924. Prin această ultimă legiuire, *dobândeau cetățenia română de plin drept* toți locuitorii foști cetățeni ai Imperiului austro-ungar sau rus care aveau domiciliul administrativ în Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș la 1 decembrie 1918, în Bucovina la 28 noiembrie 1918 și în Basarabia la 9 aprilie 1918.

2. La 21 ianuarie 1938, guvernul prezidat de Octavian Goga publică un decret prin care toți evreii cetățeni români vor trebui, în termen de 20 zile de la afișarea listelor pe comune și orașe, să aducă actele doveditoare cerute prin legea din 25 februarie 1924.

Motivarea? faptul că, între 1918 și 1924, o sumă de evrei din cele două foste imperii (austro-ungar și rus) s-au stabilit ilegal în România. „Motivarea” oficială nu precizează numărul acestor imigranți.

Rezultatul: a fost revizuită situația a 617 396 de evrei, dintre

care 392 172 (63,50%) au păstrat cetățenia română, iar 225 222 au pierdut-o (36,50%). Aceștia din urmă au obținut certificate de identitate pe un an, cu drept de prelungire. Erau considerați ca străini și supuși regimului juridic al acestora.

3. La 8 august 1940, la propunerea guvernului prezidat de ing. Ion Gîgurtu, regele Carol al II-lea semnează „Decretul lege privitor la starea juridică a locuitorilor evrei din România. Textul stabilește „distincția politică și juridică între românii de sînge și cetățenii români”. Definesește ca evrei pe toți cei de religie mozaică, inclusiv cei născuți din căsătoriile mixte (evrei-creștini) și „evrei ateți”. Decretul lege stabilește și trei categorii de evrei. Îndatoririle lor militare se transformă în obligație fiscală sau în una de muncă. Li se interzice să dobândească proprietăți rurale sau să poarte nume românești. Se va opera segregarea în învățământul de toate gradele, potrivit unor „dispozițiuni legale oficiale”. În termen de 3-6 luni, toți salariații evrei vor fi îndepărtați. Încălcarea dispozițiilor edictate la 8 august 1940 se pedepsea cu închisoare corecțională de la 1 lună la 12 ani, după caz. Un al doilea decret, tot din 8 august, interzice „căsătoriile între români și evrei de sînge”. Sancțiunea: închisoare corecțională de la 2 la 5 ani.

În ce împrejurări au fost editate și puse în aplicare decretul din 8 august 1940?

Fundalul îl constituia încercarea de ultimă oră a regelui Carol al II-lea de a se alinia la politica Reich-ului nazist. De a obține un eventual sprijin al Berlinului în viitoarele discuții cu Budapesta și Sofia, ale căror revendicări teritoriale erau explicit susținute de cancelarul Adolf Hitler.

Tot în fundal se afla și dreapta antisemită din România. Cele două partide cu program antisemit – Partidul Național-Creștin și Totul pentru Tară –, deși rivale între ele, obținuseră, la ultimele alegeri parlamentare, din decembrie 1937, un procent de 24,73% din voturi. Partidele democratice tradiționale – și ele aflate în apogeu competiției – întruniseră 66,89% din total.

Represiunea antilegionară a regimului autoritar al regelui Carol al II-lea decimase și eliminase fizic multe cadre de conducere ale Legiunii (1938-1939). Dar victoria fulger a Wehrmachtului din mai-iunie 1940 deschise și extremei drepte din România o conjunctură deosebit de favorabilă.

S-au adăugat și împrejurările speciale din iunie-iulie 1940, determinate de ultimatumul sovietic (26 iunie) și de evacuarea precipitată a armatei și administrației române din Basarabia și nordul Bucovinei.

Încă din noaptea de 27 spre 28 iunie, orele 3 dimineața, trupe sovietice își fac intrarea prin cinci puncte în teritoriul românesc. Concomitent, încep să acționeze comandouri specializate în a crea panică, dezorganizare și confuzie generală. Atari manifestări au loc la Chișinău, Cernăuți, Soroca, Tighina, Râni. Surse sovietice consemnează starea de spirit a populației basarabene, chiar din prima zi a retragerii armatei și administrației române: „...rușii indiferenți; evreii aclamă intra-

Imagine surprinsă în Transnistria

În p. 47: deshumarea victimelor pogromului din Sărmașu

rea Sovietelor în Basarabia. Românii de la sate surprinși de evenimente, nu înțeleg ce se petrece.”

Stare de spirit confirmată de un raport informativ din 29 iunie 1940 adresat Marelui Stat Major Român: „...populația orașelor și târgurilor ne este completamente ostilă, spre deosebire de aceea a satelor, tristă și binevoitoare”.

Medicină etnică

Partidul Comunist din România jubila. Într-un manifest clandestin (8 iulie), acesta saluta în cuvinte superlative „eliberarea” Basarabiei de sub jugul capitaliștilor și exploataților români. În alte manifeste din iulie-august 1940, P.C.d.R. reclama dreptul la autodeterminare și pentru celelalte teritorii „anexate” de statul român în 1918. Era vizată întreaga Transilvanie.

Opinia publică percepea Partidul Comunist din România ca o simplă sucursală a Internaționalei a III-a, alcătuit mai ales din minoritari. În momentul când o țară întreagă se simțea amenințată, P.C.d.R. cerea, direct, dezmembrarea statului. Opinia publică românească nu avea cum să-și îndrepte nemulțumirea față de regimul autoritar al regelui Carol al II-lea. Nu avea mijloacele parlamentare pentru a interpela guvernul. Presa era sub cenzură. Lumea nu-și dădea încă seama că Basarabia fusese anexată de Soviete în înțelegere cu Berlinul. Nici nu anticipa „arbitrajul” ce va fi impus la Viena de miniștrii de externe ai Reich-ului și Italiei.

„Ieri seară, a căzut ca un trăsnet vestea ultimatumului sovietic prin care ni se cere Basarabia și Bucovina...”, notează la 28 iunie 1940, medicul și scriitorul evreu Emil Dorian. „...Jale mare și fierbere în tot orașul... Se vorbește de pretenții bulgare și ungurești, de o intervenție militară a noastră...” “Și Emil Dorian notează în continuare, la 30 iunie: „Ceea ce s-a așteptat s-a întâmplat întocmai: un resentiment din ce în ce mai puternic împotriva evreimii, pentru felul în care evreii din Bucovina și Basarabia ar fi întâmpinat pe ruși... Așa începe atmosfera pentru pedepsirea țapului ispășitor. A impresionat penibil faptul că toți evreii cernăuțeni și basarabeni au plecat imediat acasă... Astăzi, chiar, studenții mediciști evrei și-au pierdut examenele, fiindcă n-au putut lăsați să intre în facultate”.

„Românii – consemnează, la 12 iulie 1940, un raport al Legației americane din București – doresc, parcă, în general, să-și verse mânia, fie direct, fie pasiv, asupra evreilor, pentru evenimentele care au avut loc în Basarabia; îndeosebi pentru

multele cazuri care, acum, încep treptat să fie cunoscute, în care evrei, ajutați sau încurajați de comuniști și de alți localnici, s-au ridicat împotriva oficialităților românești ce se retrăgeau la vremea intrării rusești" (în Basarabia).

Conducerea Comunităților evreiești din România – președinte dr. Wilhelm Filderman – începe, de la 4 iulie, colectarea unor ajutoare pentru refugiații din Bucovina și Basarabia. Evreii de rit spaniol subscriu 100 000 de lei; cei din Ardeal 200 000; alții trimit bani direct Crucii Roșii. Gesturile rămân fără publicitate.

Cum Marele Stat Major Român dăduse ordine stricte să nu se răspundă în nici un fel la provocări, tensiunea la unele unități militare era în creștere. „În general, armata și populația evacuată din Basarabia își manifestă revolta contra evreilor. Nu sunt excluse manifestațiuni antisemite mai grave din partea armatei“. (Raport contrainformativ trimis la 2 iulie de comandamentul Armatei a 4-a, către Marele Stat Major). Comandamentul Grupului de Armate nr. 1 ia măsuri de pază și de întărire a gărzilor militare în gări; trenurile sunt însoțite de patruze miliarde pentru a asigura securitatea călătorilor.

În unele locuri situația scapă de sub control. Ca la Dorohoi, la 2 iulie 1940. Militarii din Regimentul 3 grăniceri, abia sosiți din Basarabia, „...unde au avut dificultăți foarte mari cu evreii de la nord de Prut... s-au răzbunat“. *Au fost împușcați mortal 40 de evrei și răniți 15. Printre victime și militari evrei din armata română!* Au fost devastate câteva prăvălii. Ordinea a fost restabilită „cu ofițeri din trupa lui Ghiocel“ (nume de cod al subunității militare). Dar ireparabilul se produsese.

De la 29 iunie la 6 iulie 1940, numărul evreilor uciși în diferite locuri din nordul Moldovei a fost estimat la 136, dintre care 99 au fost identificați (inclusiv 14 copii).

Evidența documentară acumulată între timp arată că actele de agresiune și batjocorire împotriva unităților române ce se retrăgeau, începând cu 28 iunie 1940, au fost făcute de elemente din armata roșie, în cooperare cu bande, mai ales din minoritari, între care și o sumă de evrei. Răspunderea acestor acte aparține unor persoane individuale. Ceea ce nu a împiedicat acumularea unei psihoze antievreiești, extinsă asupra unei etnii întregi, ca atare.

4. Comunitățile evreiești de după 6 septembrie 1940 s-au aflat în situații diferite, după amputările teritoriale impuse României în intervalul 28 iunie-30 august 1940. Anume:

I. Evreii din România în noile ei hotare (septembrie 1940);

II. Din Basarabia și nordul Bucovinei:

a) sub administrație sovietică (28 iunie 1940-22 iunie 1941);

b) după reintegrarea acestor teritorii la România (finele lunii iulie 1941-august 1944).

III. Din Nordul Transilvaniei anexată de Ungaria (30 august 1940-26 octombrie 1944).

I. *Evreii din România (în hotarele din septembrie 1940).*

„Federația Uniunii de Comunități Evreiești din România“ a continuat să funcționeze până la 16 decembrie 1941. A fost dizolvată la această dată și înlocuită cu „Centrala Evreilor din România“, singura organizație autorizată să reprezinte interesele colectivității evreiești. Centrala își extindea competența asupra tuturor comunităților, societăți de binefacere, culturale, religioase, sportive sau de altă natură,

precum și asupra instituțiilor de interes obștesc.

Legislația și măsurile discriminatorii au fost de trei feluri: epurări; deposdări de bunuri imobiliare și firme de comerț; felurite contribuții și prestații.

a) *Epurări.* Îndepărtarea personalului evreiesc a avut loc din teatre (inclusiv cele particulare); din orice alte formații artistice și culturale; din barourile de avocați; din colegiul medicilor – medicii evrei vor putea îngriji numai bolnavi evrei și numai în spitale evreiești.

Evreii au fost excluși de la serviciul militar – dar impuși la plata unor taxe sau prestarea unor munci de interes obștesc. Aceleași excluderi îi priveau pe farmaciști, veterinari, ingineri, subingineri, arhitecți și conducători arhitecți.

În cadrul învățământului particular, profesorii și elevii evrei au fost autorizați să-și organizeze „școli proprii de grad primar și secundar“.

Nici măcar la Paris

Cum, în 1940, studenții evrei au fost îndepărtați din facultăți, comunitățile au organizat cursuri particulare de tip universitar, predate de cadre universitare, în instituții sub diferite nume: Colegiul pentru studenții evrei, cursuri de pregătire sanitară, tehnică, teoretică, școala de arte etc. (respectiv, studii medicale, politehnice, umanistice etc.).

În afara acestor măsuri de segregare, a fost edictat un „Decret-lege pentru românizarea personalului din întreprinderi“ – cu termen de aplicare 31 decembrie 1941. Ca un corolar, s-a constituit „Centrul Național de Românizare“ (C.N.R.), „persoană juridică de drept public, având scopul de a româniza bunurile intrate în patrimoniul

statului și a ajutat la românizarea vieții economice”.

b) *Confiscări, depozitări de bunuri*. Au fost confiscate și trecute în patrimoniul statului, cu tot inventarul lor, proprietățile rurale ale evreilor, sub orice titlu le-ar deține. Li s-a anulat autorizațiile pentru vânzarea „produselor monopolului statului” (tutun, sare); au fost „românizate” casele de film, sălile de cinematograf, birourile de voiaj și turism; au fost confiscate vasele maritime sau fluviale aflate în proprietatea evreilor.

O măsură de amploare a fost trecerea în proprietatea statului a proprietăților urbane evreiești: până la 31 decembrie 1943, măsura a cuprins 75 385 de apartamente, din care 1 656 au fost repartizate unor instituții, iar 58 980 la particulari.

Evreilor li s-a interzis să folosească aparatele de radio-recepție, pentru a nu răspândi „știri de propagandă contra intereselor țării...”, alarmând permanent populația”. În sfârșit, li s-au retras permisele de conducere a autovehiculelor.

c) *Impuneri la felurite contribuții sau prestații*. Comunitățile trebuiau să presteze „muncă obligatorie” în folosul statului. Denumirea a fost folosită spre a deosebi prestația evreilor de „munca de folos obștesc” obligatorie a tineretului român, efectuată „într-un scop educativ, constructiv și patriotic”.

A fost instituită obligația evreilor de a contribui – fiecare potrivit stării materiale – la „constituirea de stocuri de înfrământare în interes social”. Valoarea efectivă a hainelor și lenjeriei și a altor contribuții în natură a fost, până în ianuarie 1943, de 1 800 135 650 de lei.

Cum au fost efectiv puse în aplicare toate aceste legi și regulamentări? Istoria comunităților evreiești din România, în intervalul 1940-1944, nu s-a scris

încă. Un material documentar extrem de variat își așteaptă cercetătorii. Câte ceva se poate spune însă și în stadiul actual al documentării.

În primul rând, „românizarea”. La 4 octombrie 1940 – sub regimul legionar – se numesc „comisari de românizare”, cu depline puteri pe lângă întreprinderile și societățile evreiești și străine. Abia numiți, majoritatea „comisarilor” se dedau la abuzuri, hoții, șantaj, afaceri. O recunoștință deschisă Mircea Cancicov, ministrul economiei, și generalul Ion Antonescu, în Consiliul de Miniștri din 18 decembrie 1940.

Situația a devenit atât de alarmantă, încât, la 18 ianuarie 1941, generalul Ion Antonescu desființează comisariatele de românizare. Pune în locul lor o Comisie Centrală. Scopul ei? Organizarea unui sistem unitar al întreprinderilor evreiești. Scopul noii măsuri – o spune legiuitorul explicit – este „să înlăture primejdia unui marasam economic în producția națională și în exercițiul comerțului, datorită unei dezordonate transferări de fonduri comerciale și industriale”.

Comisarii de românizare reușiseră să dezorganizeze unitățile industriale și comerciale în așa măsură, încât guvernul – cu toată politica sa antisemită – se vedea obligat să dea oarecum înapoi.

Evreii erau de mult timp, de decenii, parte alcătuitoare a societății românești, a feluritelor sectoare ale economiei, a lumii cărțurărești, a publicisticii, a artelor. În viața cotidiană funcționau mii și mii de legături individuale, cât și raporturi personale ce mergeau dincolo de cele profesionale. De aceea, s-au găsit și unele modalități de a ocoli legea.

Astfel, o firmă trecea sub nume românesc, dar continua să

păstreze, într-un fel sau altul, și o parte din foștii patroni sau administratori evrei. O recunoaște explicit decretul de desființare a comisarilor de românizare. Ei fuseseră numiți – spune legiuitorul – ca să „împiedice trecerea sub nume românești simulate a întreprinderilor evreiești”.

Că lucrurile au continuat, o arată un decret din 13 martie 1942. Articolul I interzice strict „camuflarea prin acte și operațiuni de orice natură și în orice formă încheiate între evrei, între evrei și neevrei [români – nota D.C.G.], sau între neevrei, dar în interesul evreilor, privind bunuri, drepturi și interese evreiești de pe teritoriul statului...”. Pedepsele pentru făptuitori: de la 5 la 15 ani muncă silnică sau închisoare corecțională de la 1 la 10 ani.

Desigur, dacă războiul ar fi înclinat în favoarea Reich-ului nazist, „românizarea” ar fi dus la apropierea și excluderea totală a evreilor. Dar așa, s-a mai câștigat timp. Iar evoluția de pe fronturile de luptă a făcut ca această legislație să-și găsească o tot mai relativă aplicare, cu toate încercările administrației de a o revitaliza chiar în ianuarie 1944.

Au fost unele inițiative de a-i obliga pe evreii din România să poarte „Steaua lui David”. *Porunca vremii*, virulent cotidian antisemit și pronazist, o cerea cu insistență. După întrevăderea cu Dr. Wilhelm Filderman, președintele Uniunii Comunităților Evreiești, mareșalul Ion Antonescu dă dispoziții, la 8 septembrie 1941, ca semnul distinctiv – „Steaua lui David” – să fie suprimat în toată țara. Consulatul român din Paris cerea, de asemenea, ca evreii cetățeni români aflați în Franța ocupată să fie exceptați de la „purtarea stelei evreiești”. ■

(Va urma)

1944. ÎN MISIUNE PENTRU LIBERTATE: PARAȘUȚIȘTI EVREI ÎN ROMÂNIA

În 1939, în preajma izbucnirii celui de-al doilea război mondial, Marea Britanie, îngrijorată de răzmerița arabilor din Palestina (1936-1939), a elaborat o Carte Albă prin care se îngrădea imigrarea evreilor (Alia) în Eretz Israel (Palestina) și cumpărarea de terenuri pentru înființarea de noi așezări aici.

S-au încălcat astfel obligațiile asumate prin Declarația Balfour din 1917 și prin mandatul primit de la Liga Națiunilor (San Remo, 1921) de a se crea un Cămin Național Evreiesc în Palestina, ceea ce a dus la un conflict deschis între Anglia și Țișuv (așezarea evreiască organizată din Palestina).

Declanșarea celei mai mari conflagrații cunoscute de omenire, succesele reputeate de germani și înaintarea rapidă în Africa de Nord a trupelor de sub comanda mareșalului Rommel au alertat Țișuvul și în Eretz Israel au început pregătiri pentru autoapărare.

David ben Gurion, responsabil cu portofoliul apărării în conducerea Agenției Evreiești (conducătoare a Țișuvului) a lansat atunci lozincă: „Vom lupta alături de Anglia până la răpuneră a fiarei naziste, de parcă n-ar exista Cartea Albă, dar vom lupta împotriva Cărții Albe, de parcă n-ar fi fost război”. Era formulat astfel principiul colaborării militare cu britanicii, dar, totodată, și apărarea dreptului la imigrare în Eretz Israel.

Mii de bărbați și sute de femei au răspuns apelului lansat de conducerea Țișuvului și s-au înrolat în armata britanică. Moșe

Sertak, șeful departamentului politic al Agenției Evreiești, a purtat tratative cu britanicii pentru înființarea unei unități militare evreiești autonome. Membrii acesteia urmau să poarte uniforme armatei britanice, având pe umăr ca semn distinctiv „scutul lui David” (Maghen David). Unitatea avea, de asemenea, și propriul ei drapel, în culorile alb-albastru.

Unele cercuri britanice influente s-au opus însă înființării acestei unități, temându-se, mai ales, de revendicările evreiești ce ar fi putut apărea după încheierea războiului.

În cele din urmă, dată fiind evoluția conflagrației, Brigada evreiască, a fost înființată, iar în ea 30 000 de tineri din Eretz Israel au luptat pe diverse fronturi, din Italia până în Țările de Jos.

Pe frontul din Răsărit și în țările aflate sub dominația hitleristilor, națiștii își continuau acțiunea criminală de exterminare a evreilor. Vestile tot mai alarmante despre tragedia acestora au alertat Țișuvul, care și-a intensificat eforturile pentru a salva ce se mai putea salva.

În acest cadru, colaborarea dintre Țișuv și britanici devenea cu atât mai necesară. Mai ales că, în urma raidurilor executate de aviația anglo-americană în România, piloții doborâți fuseseră luați prizonieri și internați în lagăre. Se impunea sprijinirea acestora să evadeze pentru a fi recuperați și folosiți în noi misiuni de lupte.

În cadrul armatei engleze a fost creată o unitate specială, I.L.S.D. (Interservice Liaison Special

Department), sub comanda maiorului (ulterior colonelului) Tony Simmons, a cărei misiune era organizarea evadării prizonierilor aliați din lagărele inamice. Țișuvul, la rândul său, era interesat să trimită soli de-ai săi pentru a-i sprijini pe evreii din țările ocupate de germani și spre a le organiza autoapărarea. În acest fel s-au pus bazele colaborării dintre I.L.S.D. și Țișuv.

Zeci de voluntari – majoritatea lor membri ai Kibutzim (așezări rurale colective) – au urmat cursuri speciale de pregătire la Cairo. Urmau apoi a fi parașutați în Iugoslavia, România, Ungaria și Cehoslovacia, unde urmau să intre în acțiune. (Pe larg despre aceasta, în vol. III al lucrării *Toldat Hahitnadvut*, Istoria voluntariatului, 4 vol., Ierusalim, 1983).

O bună parte dintre acești voluntari erau originari din România (cam două treimi din cei cca 50 evrei care au urmat cursurile de pregătire). Ei cunoșteau limba țării și obiceiurile pământului, aveau rude și cunoștințe în România și erau în legătură cu mișcările sioniste din care se trăgeau, mișcări care acționau, atunci, în ilegalitate.

În anii 1943-1944, au fost lansate în România patru perechi de parașuțiști, iar o alta în septembrie 1944.

În noaptea de 1 octombrie 1943 au fost parașutați Lova Lube Gukovski (trecut în acte Iosef Hanani) și Arie Fichman (Ghideon Jacobsohn). Cum parașutele lor erau albe, a fost ușor să fie reperați și capturați. De altfel, primul dintre ei a căzut

într-un pom, fracturându-și 'un picior'.

Luba a fost internat în spitalul pentru prizonieri din Timișul de Jos. Aici prin intermediul unei românce, soră de caritate, Tica, a luat legătura cu mișcarea sionistă din ilegalitate. I. Ahikar (numele ebraic al lui L. Gukovski) descrie amănunțit parașutarea, căderea în prizonierat și legătura lui cu Tica, în volumul *El așer nikreiti* (Chemat la datorie), Tel Aviv.

După tergiversări, Arie, a fost predat naziștilor, care l-au dus pentru anchetă în Germania. La insistențele părții române a fost readus și închis în lagărul de prizonieri de la Timișul de Jos. Și-a publicat amintirile în cartea *Bakaf* (În capcană), Tel Aviv.

O altă pereche de parașuțiști a fost lansată la 25 mai 1944. Din cauza unei greșeli de identificare a locului, ei au fost capturați imediat, în apropierea Craiovei. Cei doi au fost Ricu Lufi-Lupescu și Ithak Măcărescu, alias Joseph Marcus. Au fost anchetați atât de siguranța română, cât și de către contraspionajul german. Au fost internați apoi într-un lagăr dintr-o școală bucureșteană. Fiind atât de diferiți de aviatorii englezi și americani aflați în același lagăr, au fost bănuiați, inițial, că ar fi agenți ai contraspionajului românesc.

Cunoașterea limbii române și, mai ales, contactul cu o altă pereche, de parașuțiști din Eretz Israel lansată în România, i-au făcut să fie foarte eficienți în organizarea planurilor de evadare, a procurării adreselor locuințelor pregătite, a banilor necesari, precum și a legăturilor cu cei dinafara lagărului.

În iunie 1944 au mai fost parașutați Șaika Trachtenberg – Dan și Menu Moscovici Ithak ben Efraim, iar la începutul lui august, același an, Dov Berger Jaques și Baruch Kaminer-Kamin. Aceștia au reușit să intre în legătură cu ilegalitatea sionistă și cu ceilalți parașuțiști evrei prizonieri, îndeplinindu-și misiunea amată.

Nu este lipsită de interes reacția unor tineri din mișcarea sionistă ilegală la primele contacte cu parașuțiștii. Astfel, Șaika Dan, îmi mărturisea în noiembrie 1989 că, atunci, în 1944, fuseseră întrebați: „De ce ați venit? Dacă vor pune nemții mâna pe noi, suntem sortiți pierzaniei; dacă vin rușii, nu va mai exista mișcare sionistă”.

La 3 septembrie 1944, a fost lansat Milo-Wriel Kanner care, împreună cu cei parașutați anterior, au format solia Yișuvului din Eretz Israel la evreii din România, despre care am scris în nr. 5/1996 al revistei.

Și misiunea încredințată lor de către englezi a fost încununată de succes. Într-o emisiune de la televiziunea israeliană, intitulată *Aceasta îți este viața* și închinată lui Șaika Dan, din Solia Yișuvului în România, colonelul Tony Simmons preciza: „Mulți dintre piloții englezi datorează parașuțiștilor evrei libertatea câștigată înaintea încetării ostilităților”.

De asemenea, A.L. Zissu, conducătorul evreilor naționali din ilegalitate și președintele Executivei Sioniste din România, a fost decorat de suveranul Marii Britanii, pentru contribuția sa la evadarea unor aviatori englezi din lagărele de prizonieri din România². ■

Șlomo LEIBOVICI-LAIS,
președintele ACMEOR,
Tel Aviv

² După război, A.L. Zissu a returnat decorațiile, publicând și un articol intitulat *Acuz puterea mandatară*, ca protest contra politicii engleze antievreiești.

ISTORIA AUSTRIEI

„Trăind vremi pline de mari conflicte și pericole, eu continui să sper într-o colaborare fructuoasă între popoarele și statele Europei, deci și între România și Austria. La o astfel de înțelegere și colaborare aflarea faptelor și problemelor istoriei lor naționale ar putea să contribuie în chip esențial”.

Cu acest crez își însoțea istoricul Erich Zöllner, în prefața scrisă pentru ediția în limba română, lucrarea sa, *Istoria Austriei. De la începuturi până în prezent*, tipărită în două volume la Editura Enciclopedică, în cadrul colecției „Biblioteca enciclopedică de istorie universală”, coordonată de Marcel D. Popa, directorul editurii. Dr. Adolf Armbruster – al cărui nume cititorii îl știu de mult și din paginile revistei noastre – explică și alte rosturi ale apariției acestei cărți: „Traducerea românească a *Istoriei Austriei* are și un caracter festiv-aniversativ. Ea se vrea declarat o contribuție modestă la aniversarea milenului primei atestări documentare a termenului de «Ostarrichi» (1 noiembrie 1996), dar și la aniversarea celor 80 ani ai lui Erich Zöllner”.

Alăturându-ne și noi – cu oarecare întârziere – urărilor de „La Mulți Ani!”, semnalăm această carte ce nu ar trebui să lipsească din biblioteca celor pasionați de istorie.

¹ Dl. Mihai Pelin, în articolul *Misiune în România, din Almanahul Flacăra*, 1986, redă capturarea parașuțiștilor cu lux de amănunte, dar și cu multe inexactități. Numele parașuțiștilor, numele lor adevărate și cele conspirative, demersul și rezultatele anchetelor, executarea misiunii apar în articolul citat eronate, după cum se face confuzie și între La Mosad l'Alia Beit (instituția care s-a ocupat de imigrarea ilegală), și și-a încetat activitatea odată cu înființarea statului Israel și a Mosad, serviciul său secret.

Fondul Proprietății de Stat

BUCUREȘTI Str. C.A.ROSETTI Nr. 21 Sector 2
Tel.: 211.48.10, 211.80.18 Tel/Fax: 211.92.90 Fax: 210.44.59

ANUNȚ

FONDUL PROPRIETĂȚII DE STAT, instituție publică din România, face cunoscut că scoate la vânzare acțiunile pe care le deține la societatea comercială

CAMPING S.A.–Urziceni,

reprezentând 51% din totalul acțiunilor societății.

Vânzarea acțiunilor se va face prin negociere cu investitori preselecționați.

Date de identificare a societății comerciale:

- SEDIUL SOCIAL: Urziceni, Str. Șos. București-Buzău, km 57,5, Jud. Ialomița
- NR. ÎNREG. LA O.R.C.: J21/404/1991
- TELEFON/FAX: 043 25 16 78; 312 16 39
- OBIECTUL DE ACTIVITATE: producerea și comercializarea de articole de camping și îmbrăcăminte sport și cu destinație specială

CAIETUL DE SARCINI, necesar întocmirii ofertei de cumpărare, se poate procura de la CENTRUL DE AFACERI F.P.S. – A.R.D., SERVICIUL OFERTE din cadrul Departamentului Relații Internaționale, București, Sector 1, World Trade Plaza, B-dul Expoziției nr. 2, parter, telefon 04-01/230.07.60, și costă 500 U.S.D. pentru persoanele fizice și juridice străine sau contravaloarea în lei la cursul zilei stabilit de Banca Națională a României, la data cumpărării caietului de sarcini, pentru persoanele fizice și juridice române.

Pentru investitorii străini această sumă trebuie achitată în prealabil în contul F.P.S. nr. 531400000024230007 deschis în dolari la Banca Română de Comerț Exterior (BANCOREX) iar pentru investitorii români plata se face în contul F.P.S. nr. 1510980000607 deschis în lei la Banca Română pentru Dezvoltare – Sucursala Municipiului București.

Documentele pe baza cărora se vor elibera CAIETELE DE SARCINI sunt:

- Copie după ordinul de plată pentru achitarea contravalorii caietului;
- Buletinul de identitate (Pașaport pentru persoane fizice străine);
- Delegație din partea societății comerciale ofertante.

Depunerea OFERTELOR se face, în plic închis și sigilat, la SERVICIUL OFERTE, până la data de 10 noiembrie '97 inclusiv.

Documentarea la sediul societății comerciale se poate face pe baza unui angajament de confidențialitate, încheiat la data cumpărării caietului de sarcini.

Fondul Proprietății de Stat

BUCUREȘTI Str. C.A. ROSETTI Nr. 21 Sector 2

Tel.: 211.48.10, 211.80.18 Tel/Fax: 211.92.90 Fax: 210.44.59

ANUNȚ

FONDUL PROPRIETĂȚII DE STAT, instituție publică din România, face cunoscut că scoate la vânzare acțiunile pe care le deține la societatea comercială.

TEXTILA TELEORMAN S.A.,

reprezentând 40% din totalul acțiunilor societății.

Vânzarea acțiunilor se va face prin negociere cu investitori preselecționați.

Date de identificare a societății comerciale:

- SEDIUL SOCIAL: Roșiori de Vede, Str. Oltului, Nr. 59, Jud. Teleorman
- NR. ÎNREG. LA O.R.C.: J34/16/1991
- TELEFON/FAX: 047-461 115; 01/311 01 43
- OBIECTUL DE ACTIVITATE: producerea și comercializarea fibrelor de bumbac și tip bumbac

CAIETUL DE SĂRCINI, necesar întocmirii ofertei de cumpărare, se poate procura de la CENTRUL DE AFACERI F.P.S. - A.R.D., SERVICIUL OFERTE din cadrul Departamentului Relații Internaționale, București, Sector 1, World Trade Plaza, B-dul Expoziției nr. 2, parter, telefon 04-01/230.07.60 și costă 1100 U.S.D. pentru persoanele fizice și juridice străine sau contravaloarea în lei la cursul zilei stabilit de Banca Națională a României, la data cumpărării caietului de sarcini, pentru persoanele fizice și juridice române.

Pentru investitorii străini această sumă trebuie achitată în prealabil în contul F.P.S. nr. 53140000024230007 deschis în dolari la Banca Română de Comerț Exterior (BANCOREX) iar pentru investitorii români plata se face în contul F.P.S. nr. 1510980000607 deschis în lei la Banca Română pentru Dezvoltare - Sucursala Municipiului București.

Documentele pe baza cărora se vor elibera CAIETELE DE SĂRCINI sunt:

- Copie după ordinul de plată pentru achitarea contravalorii caietului;
- Buletinul de identitate (Pașaport pentru persoane fizice străine);
- Delegație din partea societății comerciale ofertante.

Depunerea OFERTELOR se face, în plic închis și sigilat, la SERVICIUL OFERTE, până la data de 10 noiembrie '97 inclusiv.

Documentarea la sediul societății comerciale se poate face pe baza unui angajament de confidențialitate, încheiat la data cumpărării caietului de sarcini.

Fondul Proprietății de Stat

BUCHAREST Str. C.A. ROSETTI Nr. 21 Sector 2
Tel.: 211.48.10, 211.80.18 Tel/Fax: 211.92.90 Fax: 210.44.59

ANUNȚ

FONDUL PROPRIETĂȚII DE STAT, instituție publică din România, face cunoscut că scoate la vânzare acțiunile pe care le deține la societatea comercială

POLIROM S.A. Roman,

reprezentând 51% din totalul acțiunilor societății.

Vânzarea acțiunilor se va face prin negocieri cu investitori preselectați.

Date de identificare a societății comerciale:

- SEDIUL SOCIAL: Roman, Str. Chimiei, Nr. 1, Jud. Neamț
- NR. ÎNREG. LA O.R.C.: J27/39/1991
- TELEFON/FAX: 033-731359; 033-234084
- OBIECTUL DE ACTIVITATE: producerea și comercializarea fibrelor și firelor poliamidice,

fire tehnice și rețele card

CAIETUL DE SARCINI, necesar întocmirii ofertei de cumpărare, se poate procura de la CENTRUL DE AFACERI F.P.S. - A.R.D., SERVICIUL OFERTE din cadrul Departamentului Relații Internaționale, București, Sector 1 World Trade Plaza, B-dul Expoziției nr. 2, parter, telefon 04-01/230.07.60 și costă 500 U.S.D. pentru persoanele fizice și juridice străine sau contravaloarea în lei la cursul zilei stabilit de Banca Națională a României, la data cumpărării caietului de sarcini, pentru persoanele fizice și juridice române.

Pentru investitorii străini această sumă trebuie achitată în prealabil în contul F.P.S. nr. 53140000024230007 deschis în dolari la Banca Română de Comerț Exterior (BANCOREX) iar pentru investitorii români plata se face în contul F.P.S. nr. 1510980000607 deschis în lei la Banca Română pentru Dezvoltare - Sucursala Municipiului București.

Documentele pe baza cărora se vor elibera CAIETELE DE SARCINI sunt:

- Copie după ordinul de plată pentru achitarea contravalorii caietului;
- Buletinul de identitate (Pașaport pentru persoane fizice străine);
- Delegație din partea societății comerciale ofertante.

Depunerea OFERTELOR se face, în plic închis și sigilat, la SERVICIUL OFERTE, până la data de 10 noiembrie '97 inclusiv.

Documentarea la sediul societății comerciale se poate face pe baza unui angajament de confidențialitate, încheiat la data cumpărării caietului de sarcini.

Fondul Proprietății de Stat

BUCUREȘTI Str. C.A. ROSETTI Nr. 21 Sector 2
Tel.: 211.48.10, 211.80.18 Tel/Fax: 211.92.90 Fax: 210.44.59

ANUNȚ

FONDUL PROPRIETĂȚII DE STAT, instituție publică din România, face cunoscut că scoate la vânzare acțiunile pe care le deține la societatea comercială

RULMENȚI ALEXANDRIA S.A.,

reprezentând 50,99% din totalul acțiunilor societății.

Vânzarea acțiunilor se va face prin negociere cu investitori preselecționați.

Date de identificare a societății comerciale:

- SEDIUL SOCIAL: Alexandria, Str. Turnu Măgurele Nr.1, Jud. Teleorman
- NR. ÎNREG. LA O.R.C.: J34/8/17.01/1991
- TELEFON 31 26 05; FAX: 31 58 92
- OBIECTUL DE ACTIVITATE: producția de rulmenți

CAIETUL DE SARCINI, necesar întocmirii ofertei de cumpărare, se poate procura de la CENTRUL DE AFACERI F.P.S. - A.R.D., SERVICIUL OFERTE din cadrul Departamentului Relații Internaționale, București, Sector 1, World Trade Plaza, B-dul Expoziției nr. 2, parter, telefon 04-01/230.07.60 și costă 2 500 U.S.D. pentru persoanele fizice și juridice străine sau contravaloarea în lei la cursul zilei stabilit de Banca Națională a României, la data cumpărării caietului de sarcini, pentru persoanele fizice și juridice române.

Pentru investitorii străini această sumă trebuie achitată în prealabil în contul F.P.S. nr. 53140000024230007 deschis în dolari la Banca Română de Comerț Exterior (BANCOREX) iar pentru investitorii români plata se face în contul F.P.S. nr. 1510980000607 deschis în lei la Banca Română pentru Dezvoltare - Sucursala Municipiului București.

Documentele pe baza cărora se vor elibera CAIETELE DE SARCINI sunt:

- Copie după ordinul de plată pentru achitarea contravalorii caietului;
- Buletinul de identitate (Pașaport pentru persoane fizice străine);
- Delegație din partea societății comerciale ofertante.

Depunerea OFERTELOR se face, în plic închis și sigilat, la SERVICIUL OFERTE, până la data de 30 octombrie '97 inclusiv.

Documentarea la sediul societății comerciale se poate face pe baza unui angajament de confidențialitate, încheiat la data cumpărării caietului de sarcini.

NOTE FULGERĂTOARE

AURELIAN SACERDOȚEANU

Prezentăm alte pagini inedite din însemnările istoricului Aurelian Sacerdoțeanu (1904-1976) din anii '60, păstrate la Arhivele Naționale ale României din București.

După cum am precizat și la introducerea primului fragment, publicat în nr. 9/1997,

• La mormântul lui N. Iorga • Viața frumoasă a trecutului • Noul președinte al S.U.A. • „Vai ție, lume!” • Premii academice • Se răresc rândurile oamenilor de treabă

1960

30 noiembrie. După douăzeci de ani. Este încă vie în amintirea tuturor celor care l-au cunoscut figura impunătoare și scilpitoare a celui care a fost Nicolae Iorga. Și ea este așa pentru toți, deși numele lui și opera lui sunt interzise a fi citate astfel decât negativ, măcar că, prin opera sa și sufletul care o animă, el a lăsat neamului său cel mai nepieritor monument.

Și anul acesta am dus flori albe la mormântul său. Și anul acesta i-am făcut pomenirea, așa cum se poate face acum, la Biserica Albă. Părintele Iliescu rămâne constant în bunele sale oficii. Au fost mulți, mai mulți ca de obicei. E o schimbare de atitudine, sau e o dovadă că opera lui N. Iorga crește în importanță? Acolo am aflat că a doua zi, luni, va fi și o comemorare la Academie. Nu se știe însă nici locul, nici ora.

Luni dimineată lucrăm la Arhive. Vechi elevi ai lui Iorga și ai mei îmi spun că la ora 6 d.a. va fi comemorarea lui Iorga în Aula Academiei, însă numai cu invitații. Buna și sensibila Eleonora Alexiu îmi spune același lucru. Și fiindcă nu pot merge fără invitație s-a străduit să obțină o dezlegare de la Institut, institutul creat de N. Iorga

și ale cărui începuturi le-am organizat eu. Nu a putut avea un răspuns pozitiv. Deci nu am fost. Și nu au fost mulți din cei care au fost apropiați lui. Meritele de a-l fi cunoscut și apreciat revin, sau vor să le revină, altora.

A treia zi apare în presă un comunicat oficial.

[Este reproducă o notă Agerpress: „Cu prilejul împlinirii a 20 de ani de la asasinarea lui Nicolae Iorga de către legionari, la Secția de științe istorice a Academiei R.P.R. a avut loc o ședință comemorativă. Acad. A. Oțetea, directorul Institutului de istorie al Academiei R.P. Române, a prezentat o comunicare cu privire la această comemorare. Au participat academicieni, membri corespondenți ai Academiei, cercetători științifici și alți oameni de știință.”]

Atât. O comunicare a Secției Academiei cu un singur academician, vorbitorul, și cu unul corespondent, care a prezidat, toți ceilalți academicieni istorici sau istorici academicieni – tot una e – au lipsit.

Atâta se poate face pentru „profesorul” unui neam întreg după douăzeci de ani?

[Fără dată] E atât de multă viață frumoasă în trecutul nostru, pe care nu avem decât s-o adău-

aceste notații urmau să-i servească autorului la întocmirea unui volum memorialistic, pe care nu a mai apucat să-l definitiveze. Ele dezvăluie însă un mod de a gândi diferit de spiritul oficial al vremii, fiind printre puținele mărturii de acest fel din anii respectivi.

gim, încât mă mâhnește faptul că se vorbește numai de partea negativă, care chiar de atunci a fost uitată, iar acum discutată cu ifose savante nu ajută la nimic. Putregaiul arde dar nu luminează.

1961

21 ianuarie. Ziarele de astăzi publică o scurtă notă despre preluarea funcției de către [J.F.] Kennedy, noul președinte al S.U.A. Mai scurtă chiar decât [articlu] *De ce am propus-o pe profesoara Gherghina Ionescu*. Se reproduc câteva fraze textuale din cuvântarea noului președinte. Iată-le. [Reproducem și noi câteva: „Numai dacă armele noastre vor fi incontestabil suficiente vom avea certitudinea că ele nu vor fi niciodată folosite”. „Dar, a continuat președintele, nu este posibil ca două grupuri de țări mari și puternice să fie mulțumite de actuala lor orientare – amândouă suportă povara prea mare a costului armelor moderne, amândouă sunt îngrijorate, pe bună dreptate, de răspândirea neconținută a atomului aducător de moarte... Să luăm deci totul de la început și cele două părți să-și amintească că amabilitatea nu este un semn de slăbiciune și că sinceritatea trebuie să fie totdeauna dovedită (subl. A.S.). Nu vom duce nici-

odată tratative mânați de teamă, dar nici nu ne vom teme vreodată să ducem tratative“.]

Atât. Nu știu dacă a fost numai atât esențial. Nici dacă trebuie sau nu să mai credem în declarațiile oamenilor politici. O sinceritate totuși trebuie să vedem în înșoiala pe care o are noul președinte că s-ar putea face ceva în timpul vieții generației sale tinere.

Dar dacă o generație nu poate aduce nimic bun, atunci trebuie să pierdem încrederea în oameni? Eu încă nu cred că este cazul.

Și discursul acesta ne face să înțelegem încrederea. Raportul stabilit aici între amabilitate și sinceritate tradus în viață în spiritul arătat poate aduce liniște și pace.

Vor înțelege aceasta protagoniștii? Nu cred. Rămâne tot ca forța să-și spună cuvântul. Și e trist.

29 ianuarie. Clopotele. Merg spre casă prins de gânduri nelămurite. În colțul străzii încep să sune clopotele de la Sf. Nicolae-Vlădica și îndată cele de la Patriarhie. Tresar. Gândurile mele se schimbă. Mă întreb pentru ce sună la ora aceasta de duminică seara? Era vecernie.

Măine este ziua celor trei sfinți mari ierarhi. Fixată atunci în calendar și pentru toți deodată este semnul unei păci încheiate după o luptă pentru înțaietate. Deci oamenii au putut ajunge la înțelegere și în chestiuni spirituale sau dogmatice.

De ce nu se poate aceasta și astăzi? Pentru că discordia are în vedere chestiuni materiale? Vai tie, lume!

O, clopote! Vi se dă rămă clopotnițele amuțindu-vă glasul, fiindcă voi vestiți spiritualitatea lumii!

1 februarie. Animal și unelte? În *Bazele filosofiei marxiste*, tratat clar în ce privește expunerea doctrinei marxiste, dar confuz și tendențios în argumentarea ei, se spune (p. 439): „Nici un animal n-a creat vreodată vreun fel de uneltă de producție, fie ea cât de primitivă“. Dar o pagină mai înainte stă scris că omul „s-a desprins din regnul animal și constituie de aceea o parte a naturii, produsul ei suprem“.

Confuzie? Contradicție? În felul acesta putem spune orice, dar nu trebuie să obligăm a fi și crezuți. De ce?

Dacă omul este un rezultat al evoluției unui animal (numit apoi antropoid) înseamnă că a fost un animal care a produs totuși unelte. Întrebarea este de ce nu s-a mai repetat acest lucru și de ce nu mai este posibil?

S-ar putea răspunde că nu mai sunt aceleași condiții. Totuși afirmația că animalele nu au produs unelte nu stă în picioare.

20 februarie. Rareori mă odihnesc după prânz. Astăzi am făcut-o între 4.30-5.30 d.a. M-am destreptat frământat de faptul că mergeam la telefonul lui Nicolae Grămadă¹ că mă voi duce să-l văd, ceea ce nu am izbutit să o

¹ Nicolae Grămadă (1892-1961), istoric, specialist în disciplinele auxiliare ale istoriei (paleografie chirilică, heraldică, sigilografie ș.a.); membru al Școlii Române de la Roma (*Magazin istoric*, nr. 12/1996). Dintre scrierile sale, menționăm *Cancelaria domnească în Moldova până la domnia lui Constantin Mavrocordat*, Cernăuți, 1939.

Lucrarea sa fundamentală, *Studii și materiale de toponimie bucovineană*, elaborată în urma unor minuțioase și îndelungi cercetări întreprinse înainte de 1940, a fost prezentată, în 1957, Editurii Academiei R.P.R. spre publicare. Deși a avut referatele favorabile ale academicienilor Iorgu Iordan și Emil Petrovici, cartea nu a putut fi tipărită în anii regimului comunist, întrucât conținea numeroase referiri la localități din Bucovina de Nord, intrată în componența U.R.S.S. în urma ultimatumului din 26 iunie 1940.

Valoroasa cercetare a lui N. Grămadă, opera vieții sale, a văzut abia în 1996 lumina tiparului, la Editura Anima, sub titlul *Toponimia minoră a Bucovinei*, în două volume, într-o ediție îngrijită, cu studiu introductiv, bibliografie, note și indice de Ion Popescu-Sireteanu. Cuvântul înainte este semnat de D. Vatarmanuic. Ediția a fost publicată sub egida Academiei Române, Filiala Iași - Centrul de studii „Bucovina“.

fac. Aveam remușcări, știindu-l cât de bolnav era. La vreo oră după aceea mă sună la telefon d. Ivănescu.

— Îmi pare rău că trebuie să vă dau veste tristă. Măine la 4 jumătate d.a., la crematoriu, are loc incinerarea lui N. Grămadă.

Mă roagă să anunț și pe ceilalți cunoscuți comuni. Mă cutremur de coincidență. Nu mai pot lucra.

Coane Niculae, te-ai dus! Bunătatea, sinceritatea, prietenia ta se duc odată cu tine. Rândurile oamenilor de treabă se răresc tot mai mult. Cei câțiva rămânem tot mai puțini. În curând ne vom lua fiecare locul neturburat.

Oare nu este mai bine așa? La ce mai folosește o viață fără rost, un robot fără judecată?

Mai sunt nădejdi pentru țara și neamul acesta și acestea ar trebui să ne țină. Dar zguduiriile sufletești sunt mai distrugătoare decât cele naturale. O viață se duce și alta îi ia locul, dar nu cu aceeași minte și cu același suflet.

Și totuși ce-i pasă lumii întregi?

(Continuare în p. 74)

„Încep să sune clopotele...“: turnul clopotniței Catedralei patriarhale, zidită de Constantin Brâncoveanu în 1698

NOUĂ LUNI DINTR-UN SECOL

La 80 de ani de la revoluția bolșevică, istoricii pot să se aplece cu relativă seninătate asupra originilor U.R.S.S., acum, când regimul comunist s-a prăbușit, iar arhivele au devenit accesibile (chiar dacă, deocamdată, în flux și reflux). A fost oare revoluția din octombrie 1917 un accident al istoriei? O lovitură de stat reușită a unei mâini de conspiratori, impecabil organizați și ajutați din exterior? Sau numai emanciparea necesară a unui popor oprimat, ce a aderat la tezele bolșevicilor?

În mod cert – afirmă cercetătorii ruși – ea a fost succesul unei minorități care a știut, într-o clipă, dar o clipă hotărâtoare, să cristalizeze nemulțumirile și dorințele populare și, pornind de la explozia spontană

a Petrogradului, să acapareze puterea, într-un interval scurt, de numai nouă luni. În mod cert însă – spun tot ei – nu a fost din punct de vedere istoric un proces ineluctabil.

Dincolo de aceste considerații, totul rămâne încă o legendă. De fapt, se știe că revoluția învingătoare a beneficiat de o impresionantă mitologie triumfalistă. În centrul simbolisticii ei s-a aflat salva „Aurorii”, care, anunțând „începutul unei noi ere” pentru întreaga omenire, s-a estompat în timp, până acolo încât, în ultimele lucrări rusești, a ... dispărut. În mod cert, însă, momentul în sine, 1917, nu poate fi ignorat, prin el instituindu-se un sistem ce a durat 70 de ani și a fost exportat mult dincolo de spațiul acelei șesimi de glob, unde s-a născut.

După prăbușirea imperiului sovietic, cercetătorii revoluției s-au trezit într-o nouă situație istoriografică: pentru prima oară ei

În imagine: după 80 ani, evenimentele anului 1917 din Rusia par la fel de neclare ca și această imagine de epocă, ce înfățișează asaltul Palatului de Iarnă.

puteau renunța la ideologizarea și politizarea lui octombrie roșu, pentru prima oară aveau șansa de a trece de la materialul istoric concret, faptic, la generalizări, și nu invers. Octombrie roșu a putut deveni obiect „normal” de cercetare, evenimentele anului 1917 fiind analizate și interpretate în fel și chip, prin diverse metode.

În lucrările cercetătorilor ruși tendința de depolitizare și dezideologizare a istoriografiei lui octombrie a apărut încă din 1989, evoluând însă inconsecvent și neconvincător. Paradoxal, ideologizarea revoluției a primit noi impulsuri, în condițiile în care în istoriografia rusească de azi tonul îl dau anticomuniștii, de cel mai primitiv filon, cei revopsiți, recruții tocmai dintre foștii dogmatici ai marxismului.

Așadar, la 80 de ani de la eveniment, „bătălia pentru povestea lui 1917” continuă. „Nici istoricii și, cu atât mai puțin, societatea noastră – scrie un cercetător rus – nu sunt încă pregătiți să o rupă cu mitul fondator al anului zero, anul în care, pasă-mi-te, a început totul: fericirea sau nefericirea poporului rus”.

Trei curente se confruntă în această bătaie: revoluția din 1917 ar fi fost: a) un puci impus prin violență, rezultat al unei conspirații abile, urzite de bolșevici, o mână de fanatici, disciplinați și cinici, lipsiți de cea mai mică bază reală în societatea rusă; b) finalul logic, previzibil și inevitabil al unui traseu eliberator parcurs de mase, conștient atașate mișcării bolșevice (regimul sovietic reiese total legitimat, fiind și un mesaj de emancipare, adresat popoarelor lumii); c) mai multe revoluții paralele: a țăranilor, a provinciilor, a naționalităților, a femeilor, a armatei etc., fiecare cu dinamica ei internă și cu aspirațiile ei, dar purtând la bază caracterul defensiv al luptei pentru supraviețuire.

Numeroși istorici ruși optează pentru prima variantă: revoluția a fost un accident, ce a deturnat Rusia de la drumul ei pre-revoluționar, de la cursul ei „natural”, de țară bogată, muncitoare, ce putea fi orientată spre democrație.

În preocuparea ei de reevaluare, în lumina adevărului, a momentului 1917, istoriografia rusă din ultimii ani schimbă accentele în ce privește cauzele revoluției. Desigur, pe locul întâi între ele se află primul război mondial, intrarea Imperiului țarist în conflict, alături de Franța și Marea Britanie, fiind – cum afirma Lenin – „cel mai frumos

cadou făcut revoluției”. Războiul a dat viață antinomiei capitalism-socialism. De fapt, bolșevicii au fost propulsați direct la putere de liberalii și socialiștii moderați. Aceștia intenționau să continue războiul, ignorând starea de spirit a poporului.

Bolșevicii au înțeles că ieșirea din criză exista, dar dincolo de capitalismul vremii, printr-o revoluție antiburgheză mondială. Conștienți că Rusia nu era maturizată economic și cultural pentru socialism, ei au chemat poporul să devină avangarda revoluției mondiale pentru socialism, prin transformarea societății rusești „de sus”. O aventură pentru un nou tip de modernizare, dar o aventură care a îmbrăcat forme cinice: „Vom conduce omenirea spre fericire, cu forța”. Lor nu le păsa că, procedând astfel, îi contraziceau chiar pe inspiratorii lor, Marx și Engels, care avertizau: „Proletariatul victorios nu poate impune nici unui popor străin nici un fel de fericire fără ca să nu-și submineze prin aceasta propria sa fericire”.

Acest cinism, afirmă azi istoricii ruși, i-a fost cu totul străin țarului Nicolae II care, în 20 de ani de la urcarea pe tron (1894), conștient că Rusia este un imperiu-relicvă, cu un sistem statal complicat, suficient siesi, cu o cultură specifică, a încercat să „injecteze” transformări de adâncime. Țarul a avut, îndubitabil, defecte ireparabile, dar și marele merit de a fi chemat la președinția Consiliului de Miniștri oameni de stat deosebiți de valoroși: Serghei Vitte, ministru de finanțe, până în 1903, apoi prim-ministru, în 1905-1906, și Piotr Stolipin, prim-ministru 1906-1911 (Magazin istoric, nr. 5/1992).

Neînțezat cu o mare forță de caracter și insuficient pregătit pentru rigorile puterii, Nicolae II a vrut să răspundă aspirațiilor timpului său, dar și să conserve sistemul autocratic, contrariind nobilimea și înțepenita birocrație a imperiului. Incompatibilitatea culturală dintre „vârfurile” educate în spirit european (celebra inteligență) și „păturile de jos” (mușicul), tradiționaliste, a sporit și ea caracterul acut al crizei imperiului, pe un fond cronic.

In acest context, punctul critic al lui 1917 – subliniază istoriografia rusă – nu este „octombrie bolșevic”, ci „februarie democratic”, momentul când trupele garizoanei din Petrograd trec de partea răscu-

laților, când este răsturnată autocrația, când, în sprijinul țarului, aflat în fruntea armatei, nu se ridică nimeni, când se constituie Sovietul de deputați ai muncitorilor și soldaților, când se formează guvernul provizoriu și Nicolae II abdică.

Pentru comportarea maselor, încă nevindecate de reprezentări paternaliste cu privire la conducerea țării, cea mai mare importanță o are căderea țarului (februarie), și nu asumarea funcțiilor puterii de către altcineva (octombrie). Dimpotrivă, octombrie înseamnă începutul procesului de „strângere” a puterii, de concentrare a autorității.

Februarie reprezintă triumful real al ideii de justiție în mișcarea socială a maselor. Acesta nu a fost făcut și nu a putut fi făcut de doctrinari, ceea ce ar fi adus, în mod obiectiv, o toleranță a haosului. Octombrie, în schimb, este biruința unei păături subțiri de muncitori, soldați și mase de marginalizați, bolșevizați, în care ultimii au adus cu ei psihologia lui „totul-e-permis”. Mai devreme sau mai târziu, ea trebuia să se întoarcă împotriva societății. „Totul a fost permis”, inclusiv acest experiment, ce a degenerat în teroare și a răscolit o lume întreagă.

Interesant ce imagine are astăzi rusul de rând despre revoluția din octombrie. Există o ignoranță cvasigenerală în ce privește octombrie, iar februarie este pur și simplu trecut sub tăcere. Desigur, percepția este diferită, în funcție de vârstă și de nivel de educație. Schematic operând, cei sub 40 de ani socotesc revoluția un fapt istoric nefast, care a dus la declinul țării și închistarea societății. Este un trecut căruia ei îi întorc spatele. Pentru cei puțini, care au trăit în anii '20, octombrie reprezintă paradisul pierdut.

Din păcate, societatea rusă nu s-a despărțit cu adevărat de trecut. Cu 300 de ani în urmă, a căzut capul regelui Angliei, 100 de ani mai târziu al regelui Franței și, peste încă 125 de ani, avea să fie împușcat Nicolae II cu familia sa. Primele două evenimente au devenit de mult istorie, cu cel de al treilea e mai greu, aici mai sunt încă multe de spus.

Scoaterea din mauseleu și înhumarea lui Lenin la Petersburg, așa cum a dorit el, spun istoricii ruși, alături de mama, fratele și sora lui, ca și a rămășițelor pământești ale familiei țariste ar putea fi un simbol al

concilierii naționale a Rusiei, ar putea însemna deplasarea luptei ce sfășie interiorul societății rusești pe terenul viitorului.

Istoria anului revoluționar 1917, precum și unele personalități care l-au marcat sunt cunoscute cititorilor Magazinului istoric din marele număr de articole publicate în revista noastră în cei 30 de ani de existență. Dacă înainte de 1989, nu am putut prezenta adevărul despre acele evenimente, pentru că însăși istoriografia ne oferea interpretări în mare parte triumfaliste, am încercat totuși să păstrăm echilibrul între realitate și legendă, de obicei țesută sub presiunea politicului. Probă stau amplele portrete Cicerin, Kollontai, Nicolae II.

După 1989 adevărul a venit acasă. Am putut astfel scrie despre drama familiei țariste, împușcate din ordinul lui Lenin, în iulie 1918 la Ekaterinburg, despre calvarul Bisericii ortodoxe ruse, victimă a terorii bolșevice, despre Lenin și Troțki, așa cum au fost.

Nicolas Werth este un sovietolog francez de renume. El a publicat până acum *Histoire de l'Union soviétique*, de l'Empire russe à CEI (Istoria Uniunii Sovietice de la Imperiul rus la CSI), apărută în anul 1991 (reeditată în anul următor) și, în colaborare, *Rapports secrets soviétiques*. La société russe dans les documents confidentiels 1921-1991. (Rapporte secrete sovietice. Societatea rusă în documente confidentiale.). Werth este și un permanent colaborator al publicației *L'Histoire*, după care am adaptat și noi studiul său despre Gulag (Magazin istoric, nr. 11/1994), ca și analiza ce urmează, privind o perioadă puțin cunoscută a anului 1917: lunile de primăvară și vară, de la formarea guvernului provizoriu și abdicarea țarului, până la asaltul Palatului de Iarnă. El prezintă revoluția din februarie și cea din octombrie în lumina documentelor originale.

Frecventând asiduu arhivele de la Petersburg și Moscova, sovietologul francez a reușit să-și câștige un prestigiu real între istoricii și cititorii ruși, ai căror copii, în primii ani după '90, au învățat istoria țării lor după primul său volum, mai sus-menționat, tradus în limba rusă.

Florentina DOLGHIN

1917. DIN FEBRUARIE PÂNĂ ÎN OCTOMBRIE

NICOLAS WERTH

Imperiul țarului pare contemporanilor un stat puternic și stabil. În Franța se vorbește cu mare încredere de „împrumuturile rușeti” (peste un milion și jumătate de mici depunători francezi au scris la ele) și de „ruloul compresor rusesc”, care va distruge dușmanul comun, neamțul blestemat. Și totuși, în mai puțin de trei ani, războiul provoacă prăbușirea țarismului.

Esențialul nu se joacă totuși pe front. În ciuda insuficienței armamentului, slăbiciunii comandamentului, dezastrilor militare din Prusia orientală (Tannenberg, 14-17 august 1914), apoi din Galiția (mai 1915), care se soldează cu sute de mii de morți, răniți, prizonieri și cu pierderea Lituaniei, Galiției și Poloniei, nu frontul rus se prăbușește. Spatele frontului este cel care nu mai ține.

Izolată de piața europeană, furnizorul său principal, și monopolizată de producția de război, economia rusă nu mai poate asigura în cantitate suficientă bunuri de consum. În orașe, lipsesc toate. Preturile fac explozie, șomajul înflorește. Legăturile între orașe și sate, întotdeauna precare și tensionate, se deteriorează. Din 1916 guvernul recurge la rechiziționarea produselor agricole.

Puterea nu mai stăpânește situația. Țarul este desconsiderat de mediile militare (el a luat personal conducerea comandamentului

suprem al armatelor în septembrie 1915), mai ales din cauza creditului acordat de el lui Rasputin, un șarlatan

iluminat. În vreme ce Duma nu funcționează decât câteva săptămâni pe an, guvernele și ministrii se succed cu mare viteză, incompetenți și impopulari. Zvonul public acuză anturajul împărătesei (de origine germană) de a pregăti o pace separată și a oferi cu bună știință teritoriul țării invaziei inamice. Devine o evidență că autocrația nu mai este capabilă nici să guverneze, nici să poarte războiul. Peste tot se organizează „comitete”, ce își iau ca sarcină gestionarea unor probleme de fiecare zi, pe care statul nu mai este în stare să le rezolve: grija față de răniți, aprovizionarea orașelor și a armatei. Rușii se guvernează singuri: nu a început oare revoluția?

Sfârșitul anului 1916. Țara devine neguverabilă: într-o atmosferă de criză politică, ilustrată de asasinarea lui Rasputin (31 decembrie 1916), grevele, nesemnificative la începutul conflictului, își reiau amploarea (un milion de participanți în 1916), agitația pune stăpânire pe armată, dezorganizarea transporturilor perturbă aprovizionarea frontului și spatele frontului, în special în orașele unde aflul refugiaților sporește precaritatea aprovizionării. Este un regim deopotrivă discreditat și slăbit, pe care se vor suprapune „zilele lui februarie”.

Marele duce refuză tronul

Pe 16 februarie 1917, autoritățile de la Petrograd anunță introducerea raționalizărilor. Orașul nu mai dispune de rezerve de făină decât pentru vreo zece zile. Pe 20 februarie, cea mai mare uzină din Petrograd ce fabrică armament, Putilov, lipsită de materii prime, aruncă în stradă mii de muncitori. Agitația crește. Dar atunci nimeni nu poate prevedea că tulburările - endemice în această capitală de imperiu și totodată cetate muncitorească - vor degenera și vor antrena, în câteva zile, prăbușirea regimului

imperial și a unei dinastii care își celebrase cu mare pompă, cu doar patru ani în urmă, tricentenarul.

Revoluția din februarie (23-27 februarie) are aspectul unei explozii scurte, spontane. Protestele muncitorești contra lipsurilor și șomajului se convertesc în greve, apoi în manifestații de masă împotriva războiului și autocrației. Aceste tulburări se transformă în mișcare revoluționară când garnizoana din Petrograd refuză (pe 27 februarie) să tragă în mulțime. În câteva ore, revoltele se extind, soldați și muncitori ocupă fortăreața Petropavlovsk, eliberează prizonierii politici, devastează arse-

nalul, pun mâna pe stocurile de arme.

Partidele revoluționare - bolșevicii, menșevicii, socialiștii-revoluționari - se văd total depășite. Nici unul nu reacționează. Răzmerița devine revoluție când deputații Dumei, refuzând să se supună deciziei luate în ajun de țar, de a dizolva această instituție reprezentativă, „părăsesc” monarhia și când un număr dintre conducătorii partidelor revoluționare pun pe picioare un „soviet al deputaților muncitorilor și soldaților”.

Pe 2 martie dimineața, după îndelungi negocieri, un acord încheiat între acesta din urmă și Dumă permite, în așteptarea

convocării unei Adunări constituante, formarea unui guvern provizoriu cu majoritate liberală, dominat de reprezentanți ai Partidului constituțional-democrat (KD).

Acest compromis marchează nașterea unei „duble puteri”. Pe de o parte, guvernul provizoriu, legitimat de corpul reprezentanților națiunii, proveniți din alegerile cenzitare organizate de regimul țarist. O putere grijulie cu ordinea, a cărei logică este cea a parlamentarismului și care își propune ca obiectiv o Rusie capitalistă, modernă și liberală. Pe de altă, sovietele, ce se vor o reprezentare mai directă, mai „revoluționară”, chiar dacă ele sunt dominate de socialiștii moderați — menșevici și socialiști-revoluționari.

Primul guvern provizoriu, format la 2 martie, este prezidat de prințul Gheorghe Lvov, susținut de o majoritate de reprezentanți eminenți ai Partidului constituțional-democratic. Aleksandr Kerenski, vicepreședinte al sovietului din Petrograd, principal artizan al compromisului între soviet și comitetul Dumei, este ministru de justiție. În compromisul din 2 martie, incertitudinea cu privire la viitoarea atitudine a Statului major joacă un rol decisiv.

Spre surpriza generală, Înalțul comandament militar se supune noului guvern și îi recomandă lui Nicolae II să abdice „pentru a salva independența țării și a asigura salvagardarea dinastiei”. Cum fiul lui, Alexei, bolnav de hemofilie, are puține șanse de viață, țarul abdică în favoarea fratelui său, marele duce Mihail. Dar, în dimineața de 3 martie, acesta din urmă renunță la tron.

Kerenski la un miting la uzinele Baltik din Petrograd, în primăvara lui 1917 (sus); soldați ruși în tranșee (mijloc); Lenin surprins în timpul unei plimbări prin Stockholm, pe drumul de întoarcere din exilul elvețian (jos)

Germanii contează pe bolșevici

Vestea marchează succesul definitiv al revoluției, la fel de neașteptat ca și declanșarea ei. Guvernul provizoriu nu-și propune să răstoarne ordinea economică și socială, ci să reînnoiască instituțiile și să câștige războiul, lăsând în sarcina viitoarei Adunări constituante să precede la reforme structurale.

În fața tergiversărilor unui guvern ce se teme foarte tare de dezordine, societatea continuă să se organizeze în mod autonom. În câteva săptămâni, apar sute de soviete, mii de comitete de uzină și de cartier, comitete ale țăranilor, cazacilor, menajerelor și comitete de asigurare socială, dar și case unde au loc dezbateri, confruntări, unde se exprimă o opinie în public, o inițiativă originală. Muncitori, țărani, intelectuali, evrei, femei musulmane sau învățători armeni trimit sovietelor, prin intermediul organizațiilor lor, mii de moțiuni, petiții, adrese în care își descriu mizeria în care trăiesc și își exprimă speranța în revoluție.

Muncitorii cer ziua de lucru de opt ore (pe care o obțin de altfel foarte curând, la mijlocul lunii martie), locuri de muncă, asigurări sociale, controlul asupra concedierilor și o modestă creștere de salarii. Și totuși, în curând problema războiului va trece pe primul plan al preocupării lor. Cu toții devin cei mai înfocați partizani ai unei „păci fără anexiuni și despăgubiri”.

Cât privește socialismul, la el nu se face încă nici cea mai mică aluzie. Țăranii exprimă și ei o cerere importantă: ca pământul să aparțină celor ce îl muncesc.

Revoluția din februarie 1917 dă un impuls decisiv mișcărilor naționale, stăvilite de politica rusificatoare a autocrației țariste. La Kiev, la începutul începutului o simplă asociație de organizații culturale ucrainene, Rada, cere autonomie internă, apoi, din vara lui 1917, recunoașterea unei

adevărate independente naționale. Mișcarea națională se dezvoltă și la polonezi, la finlandezi (cărora guvernul provizoriu le promite independența), apoi la baltici, georgieni, musulmani etc.

În fața acestei avalanșe de revendicări, guvernul provizoriu, înaltul comandament, clasele avute sunt în defensivă.

Singur Lenin, împotriva opiniei majorității partidului bolșevic, prezice falimentul politicii de conciliere pe care și-a propus să o pună în practică sovietul. În cele patru *Scrisori de departe*, scrise la Zürich între 20 și 25 martie (și din care *Pravda* nu cutează să o publice decât pe prima), el își expune punctul de vedere: apariția „sovietelor muncitorești” este semnul că revoluția a depășit deja „faza ei burgheză”. Fără a mai aștepta, aceste organe revoluționare trebuie să cucerească puterea și să pună capăt războiului imperialist. Hotărât să se întoarcă în Rusia, Lenin acceptă acordul încheiat de social-democratul elvețian Platen (*Magazin istoric*, nr. 4/1996) cu autoritățile germane: împreună cu un grup de revoluționari, el părăsește Zürichul pe 28 martie, pentru a traversa Germania, într-un vagon cu statut de extrateritorialitate, și ajunge în Suedia, apoi la Petrograd. Germanii cunosc bine strategia politică a bolșevicilor și contează pe forța lor destabilizatoare.

La ordinea zilei: Constantinopolul

Pe 4 aprilie, a doua zi de la sosirea sa la Petrograd, Lenin își prezintă celebrele sale teze în fața bolșevicilor, reuniți într-o adunare legală. Acolo el proclamă ostilitatea sa necondiționată față de „defetismul revoluționar”, față de guvernul provizoriu, față de republica parlamentară. Își precizează și programul: suprimarea poliției, armatei și a ansamblului funcționarilor de stat, confiscarea

marilor proprietăți funciare și naționalizarea pământului, controlul muncitorească în uzine. Propune trei cuvinte de ordine: „Jos războiul. Jos guvernul provizoriu. Toată puterea sovietelor!”.

Primate cu stupefacție și ostilitate de majoritatea liberalilor bolșevici ai Capitalei, tezele lui Lenin avansează lent, odată cu aderarea progresivă a bolșevicilor sosiți din exil (ca Zinoviev) sau a celor rămași la Petrograd (ca Stalin). În aprilie, ca și mai târziu în iulie sau octombrie, partidul bolșevic continuă să fie profund divizat. Faimoasa „disciplină de partid” este mai degrabă un act de credință decât o realitate.

La începutul lui aprilie, problema războiului este – mai mult decât oricând – în centrul dezbaterii politice. Pentru guvern numai o victorie ar reuși să „fixeze” solid noul regim de democrații occidentale, să controleze cursul unei revoluții pe care el nu o stăpânește deloc. Din 4 martie, noul ministru (KD) al afacerilor externe, Pavel Miliukov, a adresat o notă diplomaților ruși aflați la post în străinătate în care îi înștiința despre hotărârea sa de a respecta strict obligațiile internaționale contractate de vechiul regim și de a duce războiul spre un sfârșit victorios. Pentru guvern, scopurile războiului noii Rusii nu difereau cu nimic de cele ale Rusiei țariste: cucerirea Constantinopolului rămânea la ordinea zilei. O poziție incompatibilă cu cea a sovietelor, care preconizau „o pace fără anexiuni și despăgubiri”.

În acest context tensionat izbucnește „criza din aprilie”. Ministrul de justiție, Kerenski, amenință cu demisia. În mediile muncitorești ale Capitalei se declanșează o vastă campanie de

Denikin, Vranghel, Kolceak și Kornilov. Generali ai armatei țariste, în fruntea unor grupări militare (numite alb-gardiste), ce s-au opus, fără succes, revoluției bolșevice

Troțki (fotografie din tinerețe), unul dintre fiii devorați până la urmă de revoluție

petiții, în care se cere demisia ministrului afacerilor externe. Pentru prima oară manifestații scandează cuvinte de ordine bolșevice: „Demisia guvernului. Toată puterea sovietelor“. Câteva zile mai târziu, în vreme ce Miliukov, contestat, demisionează, urmat de ministrul de război Gucikov, care estimează a fi pierdut orice autoritate asupra unei armate „inflamate de comitetele soldaților“, sovietul anunță aderarea sa la ideea unui guvern de coaliție.

Fuga lui Lenin

Pentru noul guvern, problema păcii este fundamentală. Menșevicul I.G. Tereteli propune să se intervină pe lângă Aliați pentru a-i atrage de partea formulei unei păci fără aneмиuni și a organiza la Stockholm o conferință a tuturor partidelor socialiste, pentru ca acestea să impună liderilor țărilor lor un plan de pace generală. Acest proiect, utopic, rămâne născut mort. Eșuând pe frontul păcii, guvernul nu mai are deloc succes pe frontul războiului. În pofida legendarei elocințe a lui Kerenski, care efectuează o memorabilă vizită pe front în speranța de a crește moralul trupelor, marea ofensivă rusă din 18 iunie, așteptată de Aliați de la începutul

anului, se împotmolește, după câteva succese inițiale.

Între timp, tensiunile sociale și naționale nu încetează să se agraveze, la orașe și la sate.

În această efervescență, bolșevicii sporesc presiunea, încurajază mișcarea de radicalizare a muncitorilor, intră în forță în comitetele de uzină din Petrograd. Minoritari în syndicate și soviete, ei cuceresc majoritatea, la sfârșitul lui mai, la conferința „comitetelor de uzină de la Petrograd“, dezvoltând ideea „controlului muncitoresc“. Tereteli afirmă că nu există nici o forță care să poată submina guvernul, ceea ce atrage o replică promptă, rămasă celebră, a lui Lenin: „Există un asemenea partid. Nici un partid nu are dreptul să refuze puterea, iar partidul nostru nu o refuză. El este gata în orice clipă să ia puterea în mâinile sale“.

Câteva zile mai târziu (18 iunie), sovietul organizează o manifestație de susținere la Petrograd, ceea ce dă avantaj bolșevicilor. Cea mai mare parte a partidelor poartă cuvintele lor de ordine: „Jos ofensiva! Trăiască controlul muncitoresc. Toată puterea sovietelor!“. Pe 18 iunie se produce definitiv sciziunea din tabăra socialistă. Este sfârșitul unei mari speranțe – cea a trecerii pașnice la socialism.

Ca și în aprilie, problema războiului este catalizatorul zilelor de 3 și 4 iulie, moment-cheie al procesului revoluționar din 1917. Pe 2 iulie, la vestea contraofensivei germane și a demisiei miniștrilor constituționali-democrați, nemulțumiți de acordul semnat de Kerenski cu Rada ucraineană, un număr de regimente din Petrograd, favorabile bolșevicilor și care se tem să fie trimise pe front, hotărăsc să pregătească o insurecție. Depășită, conducerea partidului bolșevic lasă să se desfășoare manifestații ce degenerază. Soldați, marinari din Kronstadt și militanți dintre muncitori se îndreaptă spre Palatul Tavriceski

pentru a cere, în zadar, sovietului să asigure puterea.

Guvernul face apel la cazaci și la trupe aduse de pe front. În oraș, aflat în stare de asediu, armata îi dispersează pe manifestați. Aceste „zile ale lui iulie“, care se soldează cu vreo 50 de morți, antrenează arestarea a numeroși lideri bolșevici și interzicerea publicațiilor lor. Lenin, calificat agent al Kaiserului și acuzat de înaltă trădare, fuge în Finlanda. Pedepsa cu moartea se reinstituie pe front. Partidul bolșevic pare a fi decapitat.

La sfârșitul acestui episod, prințul Lvov îl însărcinează pe Kerenski să reorganizeze guvernul. După o lungă criză ministerială (6-23 iulie), marcată de ezitățile constituțional-democraților de a participa la guvernare, Kerenski (care are controlul și asupra Ministerului de război) formează „un guvern de salvare revoluționară“, în care KD, reveniți în forță, și socialiștii moderați (menșevicii și socialiștii revoluționari) coabitează, deși prost, uniți de ura și frica lor de bolșevici.

Puciul lui Kornilov

Climatul politic s-a schimbat radical. Grupurile de presiune conservatoare ocupă un loc de prim rang pe culoarele puterii.

În cursul acestei veri tulburii, se evidențiază un bărbat, a cărui personalitate ambiguă simbolizează revoluția: generalissimul Kornilov. Dintre toți generalii din Vechiul regim, acest fiu de țărani cazaci este singurul cu opțiune republicană și care se declară favorabil unei democratizări a armatei. Paralel, el a emis un ordin trupelor sale, interzicând mitingurile pe frontul de Sud-Vest, unde era comandant, și i-a împușcat pe dezertori. În fața slăbiciunii guvernului civil, Kornilov se impune repede ca salvator pentru Înalțul comandament, mediile patronale, chiar Aliați, din ce în ce mai neliniștiți de anarhia care domnește în Rusia.

Conferința de stat consultativă – un soi de „stări generale” –, care reunește la Moscova, între 12 și 20 august, reprezentanți ai patronatului, sindicatelor, grupurilor profesionale, corpului ofițerilor, Bisericii și partidelor politice (cu excepția bolșevicilor), se transformă într-o confruntare Kerenski-Kornilov.

Pe 26 august, sprijinit de corpul ofițerilor și de conservatori, Kornilov cere o remaniere ministerială. Miniștrii KD cedează lui Kerenski, care îl demite pe generalissim din funcțiile lui. Acesta ordonă trupelor sale să avanseze asupra Petrogradului. În încercarea de forțe care are loc, bolșevicii manifestă mai degrabă „solidaritatea lor revoluționară” față de guvern. Denunțând puciul, ei creează o rețea de „comitete de război revoluționare”, pentru a organiza rezistența. Experiența din clandestinitate le este de folos. Ei opresc avansarea generalissimului, în vreme ce la Petrograd, unde Kerenski a primit sprijinul sovietului, orașul este pus în stare de apărare. Liderii săi fiind eliberați, partidul bolșevic își face o reintrare spectaculoasă pe scena politică. În două zile, puciul este redus la zero, iar generalissimul Kornilov arestat.

„Fără puciul lui Kornilov – va spune mai târziu Kerenski – nu ar mai fi fost Lenin”. În plan politic, eșecul loviturii de stat militare schimbă de pe o zi pe alta situația. KD, care l-a susținut declarat pe Kornilov, este discreditat. Resurecția bolșevismului reflectă un fenomen latent: radicalizarea maselor, decepționare de politica unui guvern care nu a încetat să promită și să facă apel la răbdare. Această radicalizare se traduce printr-o recrudescență a tulburărilor sociale.

Neliștit de progresele politice ale bolșevicilor care, în septembrie, câștigă majoritatea în sovietele de la Petrograd

Ei încă mai cred; demonstrație organizată la Moscova, în mai 1996

(Troțki este ales acolo, la 9 septembrie, președinte al noului comitet executiv), Moscova, Kiev, Saratov și vreo 50 de orașe din provincie, guvernul lui Kerenski se străduie să pună pe picioare noi instituții alternative la soviete. El convoacă o „Convenție democratică”, ce se reunește la Petrograd, între 14 și 22 septembrie. Aceasta aprobă crearea unui organ permanent, Consiliul republicii, un soi de pre-parlament, însărcinat să pregătească alegerile pentru Constituanta. Dar, de la prima ședință (7 octombrie), reprezentanții bolșevicilor părăsesc sala după ce Troțki denunță „această nouă Dumă”. Plecare lor este în fapt primul act al revoluției din octombrie.

În aceeași zi, Lenin se întoarce clandestin la Petrograd. După mai multe săptămâni, el scrie din exilul său finlandez Comitetului Central scrisori și articole chemând la insurecție și condamnând „legalismul revoluționar” al liderilor bolșevici „pârliți” cu amara experiență a „zilelor lui iulie”. Pe 10 octombrie, după zece ore de discuții, el reușește să convingă majoritatea mem-

brilor Comitetului Central de necesitatea unei insurecții armate, al cărui principiu este aprobat cu zece voturi contra două (Zinoviev și Kameniev). Cei doi consideră sovietele un soi de „parlament al democrației”. De ce să bruscheze lucrurile, pentru că ele se „bolșevizează” rapid. Pentru Lenin și Troțki, dimpotrivă, trebuie continuu „supraîncălzită atmosfera”, trebuie „chemat la violență revoluționară”, trebuie încurajate masele pentru a nu pierde niciodată inițiativa.

Pe 16 octombrie, bolșevicii creează un „Centru militar revoluționar”, însărcinat să cucerească toate organizațiile – comitetul partidului și al sovietului orașului Petrograd, sindicatele și unitățile militare, comitetele de uzină și de cartier – pe care le au sub influența lor. Troțki, președinte al sovietului din Petrograd, cere crearea unui Comitet militar revoluționar. Astfel, sub acoperirea unei organizații care acționează în numele sovietului, bolșevicii au în calcul să conducă insurecția. Scenariul este gata, rebeliunea iminentă – un secret al lui Polichinelle.

„Plonjon spre haos“

Spre deosebire de „zilele lui februarie“, spontane și imprevizibile, „zilele lui octombrie“ sunt minuțios pregătite de bolșevici în fața unui guvern depășit de situație. Încercarea de forță debutează pe 22, când garnizoana din Petrograd trece de partea Comitetului militar revoluționar al orașului. Kerenski nu poate conta decât pe elevii ofițeri pentru a rezista insurecției ce izbucnește pe 24 octombrie seara, când detașamente fidele Comitetului militar revoluționar – câteva mii de gărzi roșii, marinari și soldați – își asigură, fără a întâmpina rezistență, controlul centrelor strategice ale Capitalei (poduri, posturi telefonice, bănci, gări).

În vreme ce Kerenski părăsește Capitala în căutare de înțăriri și de trupe fidele guvernului, Lenin dă publicității un apel al Comitetului militar revoluționar din Petrograd, care proclamă destituirea guvernului. Această inițiativă este extrem de semnificativă. Suspicios, Lenin a vrut să atribuie toată puterea unei instanțe ce nu ar fi depins în nici un mod de congresul sovietelor, la care se teme de „legalismul revoluționar“.

În cursul nopții, în vreme ce insurgenții pun mâna pe Palatul de Iarnă, unde s-au retras miniștrii, învingând, fără dificultate, rezistența tinerilor cadeți ai „batalionului feminin“ care constituie unica și derizoria apărare a unui guvern neputincios, se deschide Congresul II al sovietelor din întreaga Rusie. După ce condamnă „conspirația militară organizată în spatele sovietelor“, menșevicii și socialiștii-revoluționari părăsesc sala.

Rămăși alături de singurii lor aliați, membrii micului grup socialist-revoluționar de stânga, bolșevicii ratifică lovitura lor de forță prin congres, care votează

un text redactat de Lenin, atribuind „toată puterea sovietelor“. Această rezolvare – pur formală – puterea este de fapt în mâinile singurului Comitet militar revoluționar din Petrograd – permite bolșevicilor să acrediteze o ficțiune care va cuceri generații de creduli: el guvernează în numele poporului. Câteva ore mai târziu, Congresul II confirmă, înainte de a se separa, crearea unui nou guvern bolșevic, de data aceasta numit Consiliul comisarilor poporului, și aprobă decretul asupra păcii și pământului, acte fondatoare ale regimului comunist în Rusia.

Utopicul „Decret asupra păcii“ răspunde unei convingeri împărțite atunci de cea mai mare parte a liderilor bolșevici: cotitura din octombrie este un detonator, nu un sfârșit, el anunță o revoluție la scara Europei, în care fraternizările între armate inamice vor fi o primă etapă, ieșirea din marele conflict mondial trece prin cel mai umilitor tratat pe care l-a semnat vreodată Rusia – Brest-Litovsk.

Dacă nu este fondat pe utopie, „Decretul asupra pământului“ este fructul unei grave neînțelegeri. Bolșevicii, care au propovăduit întotdeauna naționalizarea pământurilor, sunt constrânși să reia programul socialist-revoluționar, distribuirea pământurilor către țărani. În realitate, decretul se mărginește să legitimeze ceea ce numeroase comitete agrare au întreprins din vara lui 1917: însușirea pământurilor aparținând marilor proprietari funciari, Coroanei, țăranilor înstăriți.

Constrânsi, pentru moment, să țină seama de realitățile acestei revoluții țărănești autonome, care a înlesnit atât de mult venirea lor la putere, bolșevicii își vor relua programul vreo zece ani mai târziu. Colectivizarea forțată a satelor, apogeu al înfruntării dintre regimul ieșit din octombrie și țărănime, va fi rezolvarea tragică a neînțelegerii din 1917.

A doua neînțelegere: raporturile partidului bolșevic cu toate instituțiile – soviete, comitete de uzină, sindicate, partide socialiste, comitete de cartier, gărzi roșii – care au participat deopotrivă la distrugerea instituțiilor tradiționale și au luptat pentru afirmarea și extensiunea propriilor competențe. În câteva săptămâni, aceste instituții sunt depedonate de puterea lor, subordonate partidului bolșevic sau eliminate.

Urmează foarte curând vii reacții din partea celor în numele cărora bolșevicii pretend a acționa: muncitorii din Petrograd și din alte mari centre industriale. Prima dintre revendicări, „controlul muncitoresc“ este înlocuită cu un control de stat, așa-zis „muncitoresc“, asupra întreprinderilor și muncitorilor; în ce privește comitetele de uzină, ele sunt subordonate sindicatelor și Consiliului suprem al economiei naționale, însărcinat să aplice programul de naționalizări.

Început sub domnia lui Nicolae II, anul 1917 se încheie cu un „plonjon spre haos“, cum spune un istoric. „Odată ce am luat puterea, n-o mai părăsim“, afirmă Lenin. În urmă cu un an (septembrie 1916), el declară ritos că „cel care recunoaște războiul claselor trebuie să recunoască războiul civil, care în orice societate cu clase reprezintă continuarea, dezvoltarea și accentuarea firească a războiului claselor“. Anii 1918-1922, cu cortegiul lor de violențe, războaie civile, țărănești, cu teroarea și foamea lor, față de care anii „războiului imperialist“ par o perioadă de liniște și de relativă pace socială, sunt, în fostul Imperiu rus, „continuarea firească“ a unui ciclu de crize, ciclu deschis în 1914 și în care anul 1917 nu este decât începutul capitolului comunist. ■

Adaptare de
Florentina DOLGHIN

Edward J. Epstein, unul dintre autorii americani celebri, apreciază cartea lui Jolis drept fascinantă. „Ea povestește istoria unui om care a trăit în centrul câtorva dintre cele mai interesante evenimente ale acestui secol și le prezintă într-o perspectivă unică. Cred, de asemenea, că este o carte importantă despre drepturile omului“. Într-adevăr, drepturile omului sunt substratul memoriilor lui Albert Jolis. De la întâlnirea cu laureatul Premiului Nobel pentru Pace, doctorul Albert Schweitzer, în spitalul din Lambarené, în 1951, și

ODISEEA UNUI AMERICAN OARECARE

C. POPIȘTEANU

până la organizarea instituției „The American Foundation for Resistance International“, autorul acestor memorii a dus o campanie continuă pentru apărarea drepturilor omului. În 1982-1984, A.F.R.I. îl avea președinte pe Vladimir Bukovski și pe Albert Jolis, director executiv. Doamna de Fier, Margaret Thatcher, și președintele

Albert Jolis împreună cu Vladimir Bukovski (sus), Vaclav Havel (mijloc) și Jean François Revel

Ronald Reagan au fost interlocturii autorului în noua sa calitate. Jolis istorisește o întâlnire deosebită între un grup de participanți la un seminar al Fundației sale la sediul Congresului. Delegația europeană era alcătuită din lideri ai rezistenței în cel de-al doilea război mondial și includea printre alții pe contele von Stauffenberg, fiul autorului atentatului contra lui Hitler din 20 iulie 1944, doamna Marie-Madeleine Fourcade, eroină a Rezistenței franceze, del Valino, lider al celei italiene, Malcolm Fraser, fost prim-ministru al Australiei, Winston Churchill, nepotul șefului guvernului britanic din anii războiului. Președintele Reagan i-a primit la Casa Albă.

„O întâmplare memorabilă a avut loc cu această ocazie. Unul dintre membrii delegației era un conducător al Rezistenței franceze, acum membru al Corpului generalilor armatei franceze, generalul Revault D'Allones. Auzise ceva despre Inițiativa de Apărare Strategică (S.D.I.). A fost foarte impresionat de idee. «Imaginază-ți – a spus – un glonț tras spre alt glonț și îl nimereste – în aer?». Și și-a atins vârful arătătorului stâng de vârful arătătorului drept. «Este absolut fantastic». M-a întrebat dacă aș putea aranja să fie pus în temă mai în detaliu despre acest program.

Am făcut mai mult decât atât. Am avut norocul să fiu prezentat generalului locotenent James A. Abrahamson Jr., primul director al Inițiativei de Apărare Strategică. M-a invitat să îl aduc pe generalul Revault D'Allones să ia masa cu el la Pentagon. Mi-am forțat norocul. Aș putea să o aduc și pe doamna Marie-Madeleine Fourcade, eroină a Rezistenței franceze?

Doamna Marie-Madeleine era o persoană deosebită.

Fuse cu siguranță foarte frumoasă în tinerețe și a rămas izbitor de arătoasă și acum, în ciuda celor 70 de ani. Vizita la Casa Albă a încântat-o peste măsură. Vroia să afle totul despre S.D.I.

«Desigur», a răspuns generalul. «Adu-o și pe ea». Așezându-ne noi la masă, în camera ofițerilor superiori de la Pentagon, generalul Abrahamson a început să ne explice misterele de nepătruns ale Inițiativei de Apărare Strategică – Războiul Stelelor. Generalul Revault D'Allones stătea mut de uimire, iar Marie-Madeleine Fourcade îl privea pe general fascinată, cu ochii strălucitori. Dar generalul Abrahamson nu a vorbit despre S.D.I. doar. El a vrut să afle și despre mișcarea de rezistență din timpul celui de-al doilea război mondial.

Nu m-am putut abține să nu mă gândesc la ce scenă extraordinară aștiam. Erau de față exponenți ai celor două extreme în arta războiului. La un pol, cea mai avansată frontieră a progresului științific și tehnologic, iar la celălalt luptătorul singuratic din rezistență, al cărui armament este cu puțin mai mult decât o minte ageră și curaj personal. Și fiecare era fascinat de povestea celuilalt.

Pentru prima oară aflăm din aceste memorii unele acțiuni puse la cale de Fundație. 1991 a fost anul în care a dispărut Uniunea Sovietică. Dar la 1 ianuarie acel an nu părea că va fi așa. Atunci la Kremlin se pregăteau măsuri represive. În ianuarie, armata roșie s-a mutat în Caucaz, în aparență, pentru a opri luptele între armeni și azeri, dar în fapt, pentru a întări controlul de la centru. În zona Balticii, trupe ale forțelor speciale sovietice, „Beretele Negre”, au lovit în Letonia și tancuri sovietice au

zdrobit civili neînarmați în Lituania.

Anticipând aceste acțiuni, pe la sfârșitul lui 1990 Vladimir Bukovski inițiasse un proiect cu scopul de a forma o bază de sprijin și un centru de pregătire pentru mișcarea de rezistență. Urma să fie stabilit în Polonia. După eșuarea pucului din august 1991, a devenit clar că nu mai era nevoie de acel proiect și a fost întrerupt. Dar în următoarele șapte luni, cu ajutorul prietenilor din mișcarea „Solidaritatea luptătoare”, fusese stabilită în Polonia o infrastructură de sprijin pentru rezistența din Uniunea Sovietică. Cunoscută ca „Varșovia '90”, a devenit pe deplin operațională la 7 ianuarie 1991.

A fost creată o rețea secretă de comunicații radio legând un număr de grupări din Uniunea Sovietică de baza din Polonia. Acestea includeau Tarnopolul, Ucraina de Vest, Bielorusia și Lituania. O stație a fost amplasată în clădirea Parlamentului lituanian, în Vilnius, și era operațională când trupele armatei roșii au încercuit Parlamentul. O stație de emisie ilegală a fost stabilită la Tbilisi, Georgia. Stația emitea de două ori pe săptămână, vinerea și duminica, pentru 15 minute, ca să se evite detectarea. Moscow-News consemna la 29 aprilie 1991: „opозиția în Georgia a fost ajutată să pornească o stație radio ilegală de membrii polonezi ai «Solidarității luptătoare». Aceștia au furnizat echipamentul american necesar”.

Aproximativ 26 activiști au fost antrenați la baza din Polonia, între 15 februarie și 15 mai 1991. Din fericire, nu a fost nevoie de toate acestea.

Și iată acum și întâlnirea lui Bert Jolis cu Bukovski, începutul unei lungi prietenii și lupte comune.

VLADIMIR BUKOVSKI

A. JOLIS

Cum a început

Într-o zi, în 1983, fiind în Europa, îmi cade în mână un număr din *International Herald Tribune*. La o conferință de presă, la Bruxelles, trei soldați din armata roșie, dezertori din Afganistan, au fost prezenți publicului. Conferința de presă era condusă de un englez, Lordul Nicholas Bethell. Deși noi în Vest auzisem despre astfel de dezertări, aceasta era prima dată când foști soldați din armata roșie apăreau în public. Am fost foarte încântat. Știind că un astfel de eveniment nu se întâmplă spontan, am fost curios cine era în spatele lui. Prietenii din Paris mi-au spus: „Cum, nu știi? Aceasta este noua organizație numită «Rezistența Internațională»“. „Nu am auzit niciodată de ea“, am răspuns. „Cine este suflul mișcării?“

„Vladimir Bukovski, disidentul sovietic“, mi-au spus ei. „Nu l-ai întâlnit?“

„Nu“, am zis. „Povestii-mi“.

Vladimir Bukovski se ridicase împotriva sistemului sovietic încă de pe când era student. În iunie 1963, tânăr fiind, fusese arestat prima oară de autorități pentru acțiuni „dușmănoase“ față de regim. A fost trimis într-o închisoare psihiatrică specială din Leningrad. După doi ani, în februarie 1969, a fost eliberat, pentru ca în decembrie să fie închis din nou, timp de opt luni, în diferite închisori psihiatrice. După șase luni de libertate, a fost arestat din nou și închis timp de trei ani într-un lagăr de concentrare. Eliberat în ianuarie 1970, și-a petrecut un an documentându-se pe larg despre folosirea psihiatriei și a drogurilor care înfrâng mintea ca modalități de a reprimă răzvrățiții politici. În martie 1971, faimosul său, „Apel la Psihiatrie“ a fost prezentat

presei vestice. A captat atenția internațională. După 19 zile, a fost din nou arestat și a primit doi ani de închisoare, cinci ani într-un lagăr de concentrare și cinci ani de exil intern.

În decembrie 1976 a fost scos cu forța din Uniunea Sovietică în schimbul liderului partidului comunist din Chile, Luis Corvalan. Autobiografia sa, *To build a Castle* (Să construiești un castel), descrie în amănunt încercările grele prin care a trecut.

„Acum este în Palo Alto, face cercetări științifice“ – mi s-a spus. Cu prima ocazie, după ce m-am întors în S.U.A., am zburat pe Coasta de Vest și l-am întâlnit pe Vladimir Bukovski, un tip solid și plăcut, cu o față lată, slavă, în jur de 40 ani, după cum judecam eu. Avea un aer de intelectual șmecher și vorbea perfect engleza. Mi-a spus că el și prietenii lui au adus dezertorii ruși din Afganistan în Europa și că făceau să circule ziare clandestine în rândul militarilor

→

Marea Britanie – țara socialismului victorios

De mai bine de 20 de ani, Vladimir Bukovski trăiește în Anglia. Avea 36 de ani când a fost invitat de King's College din Cambridge să se perfecționeze la Universitatea din Leyden (Olanda). Deși și la Leyden cursurile se predau în engleză, viața de zi cu zi se desfășura totuși în olandeză, iar el a preferat să se înapoieze în Anglieterra, se confesează recent cunoscutul disident rus unui ziarist de la revista *Novoe Vremea*.

Spicui din impresiile sale despre Marea Britanie: În U.R.S.S. nimeni nu-și putea imagina cât de departe a ajuns socialismul în Anglia. Știm doar atât: Occidentul este capitalist. Or, primul lucru de care m-am convins după ce am ajuns aici a fost că Anglia este țara socialismului victorios. Anglia nu a fost comunistă, a fost social-democrată, menșevică, mai exact. La noi

a fost dictatura proletariatului, în Anglia – dictatura sindicatelor.

Marxismul ne-a umplut capul că Britania, cu marele ei imperiu, în care soarele nu apune niciodată, a jefuit toată lumea, când, de fapt, ea a cheltuit bani pentru toată lumea! Britania a plecat din toate coloniile ei când n-a mai avut mijloace. Ce a făcut nu a făcut deloc pentru câștig. *Rule, Britannia, rule the Waves!* Imperiul a fost o provocare, un principiu, o întreagă filosofie, de dragul căreia trebuia să trăiești și să muncești eficient.

Administrația britanică în India era de câteva ori mai restrânsă decât actuala guvernare indiană. Dar acțiunea extrem de eficient. Cât despre englezi, ei sunt foarte timizi, au un respect foarte mare pentru viața particulară a fiecăruia, de unde și falsa impresie de glacialitate și de aroganță pe care o lasă.

sovietici, cât și alte lucruri interesante.

„Mi-ar plăcea să dau o mână de ajutor”, am zis.

„De un singur lucru avem nevoie: bani!”

„Îmi pare rău nu sunt atât de bogat pentru asta. Dar poate reușesc să vă ajut. Nu sunt un străngător de fonduri profesionist, dar merită încercat”.

„Crezi că o să meargă?” – m-a întrebat.

„Nu sunt sigur”, am răspuns, „dar dacă oamenii voștri au nevoie de bani să își desfășoare activitățile, e singura cale pe care o pot sugera. Ar trebui să încercăm. Dă-mi puțin timp de gândire, îți voi da răspuns cât de repede pot”.

Am revenit ulterior la Vladimir Bukovski: „Povestește-mi tot”, i-am cerut. „Cum a început!”

A început la Paris, în 1983, când Vladimir Bukovski și un grup de foști deținuți politici și disidenți exilați au format Internaționala Rezistenței. Organizația îl avea pe Vladimir Bukovski președinte și pe Armando Valladares, poetul cubanez care petrecuse 22 de ani ca prizonier politic al lui Fidel Castro, ca vicepreședinte. Cartea celui din urmă, *Against All Hope* (Împotriva oricărei speranțe), prezintă o relatare halucinantă a torturilor și brutalității pe care el și alte sute de oameni le suferiseră în Gulagul cubanez.

O afacere de familie

Din grup mai făceau parte Vladimir Maximov, editorul revistei disidenților exilați, *Kontinent*, și Eduard Kuznețov, amândoi scriitori sovietici și victime ale Gulagului și închisorilor psihiatrice. Internaționala Rezistenței era o organizație umbrelă, cuprinzând un spectru larg de mișcări politice, religioase și sociale din toată lumea, unite prin scopul comun de a lupta împotriva opresiunii totalitare comuniste.

Noul grup reputase deja o serie de succese în scurta sa viață. În afară de prezentarea dezertorilor din armata roșie la conferința de presă din Bruxelles, mai reușiseră:

– să facă să circule – printre soldații sovietici ce serveau în Afganistan – (o ediție „specială” ce imita în bătaie de joc ziarul armatei roșii, *Krasnaia Zvezda* (Steaua Roșie), îndemnându-i să „oprească războiul și să se ducă acasă”. Aceasta a fost lipită și pe străzile din Kabul de către mujahedini;

– o conferință deschisă publicului la Paris la care, pentru prima dată în Europa, „măsurile active” și dezinformările sovietice au fost făcute publice și dezbătute în fața mass-mediei;

– demonstrații stradale la Milano și alte orașe din Italia, cerând libertate pentru țările satelit ale Uniunii Sovietice din Europa de Est.

„Pentru a strânge bani, ca să-i ajutăm pe prietenii tăi din Paris, e nevoie de o organizație americană”, am zis eu.

„Avem deja una”, a răspuns Bukovski.

„Da?”

„Da, există un om la Washington, Makarenko, care a format o ramură locală a Internaționalei Rezistenței”.

„Perfect. Nu vom mai pierde timp. Te rog sună-l și spune-i că aș vrea să vorbesc cu el”. Acesta era începutul unui start ratat, care ne-a costat mai multe luni de întârziere și multă frustrare.

Într-una din secțiile subsidiare ale Washingtonului l-am găsit pe domnul Makarenko, un bărbat ca un urs, de vreo 50 ani, cu percuini bogați, aproape umplând cu masivitatea sa camera ce servea de casă și birou. Unul dintre pereți era acoperit în întregime de un steag american. Domnul Makarenko nu știa o boabă de engleză.

A apărut un tânăr pentru a ne servi de interpret și i-am explicat misiunea mea. Bukovski îl prevenise, așa că era foarte încântat de perspectiva primirii unui ajutor neașteptat.

„Povestești-mi despre organizație”, i-am cerut. „Cine este în Consiliul directorilor? Aveți vreun program? Câți bani ați adunat?”

Pe măsură ce primeam răspunsurile, filtrate prin traducere,

mi-am dat seama că aveam o mică problemă.

Erau trei persoane în Consiliul directorilor, cu el în funcția de președinte, fika și ginere-său, care locuiau în München și nu vorbeau nici ei engleza. Nu, nu au strâns bani, și referitor la program, tot ce reușiseră fusese să intre în legătură cu un congresmen al cărui nume nu mi-l amintesc. Apăruseră o dată în fața unui comitet al Congresului, care investiga condițiile de muncă asemănătoare celor ale sclavilor, din U.R.S.S.

I-am spus lui Bukovski că nu credeam că Makarenko era persoana de care aveam nevoie și că ar trebui să ne formăm propria organizație. Desigur, acesta era drumul cel bun pe care trebuia să-l urmărim, cu o singură problemă și anume că Makarenko folosea numele Internaționala Rezistenței cu aprobarea lui Vladimir Maximov, care acționa pentru grupul din Paris, și își înregistrase numele la autoritățile americane.

Deci, de nevoie, am hotărât să lucrăm cu Makarenko. I-am explicat că pentru a atrage sprijinul donatorilor particulari din Statele Unite era foarte important să existe un Consiliu al directorilor capabil să vorbească engleza și că cel puțin ar trebui să adauge prezentului Consiliu câțiva membri vorbitori de engleză. Makarenko nu a fost prea încântat de idee, dar în fața logicii inatacabile, a cedat până la urmă. Apoi, la o ședință ținută în biroul avocatului său din Washington, și-a dat acordul, dacă și ceilalți membri ai Consiliului acceptau, ca eu și Bukovski să fim admiși ca membri. Aceasta însemna să primim acordul ficei și ginerelui său din München!

Am așteptat mai multe luni un răspuns și am fost informați până la urmă că persoanele din München nu au aprobat măsura. Nu ajunseserăm nicăieri.

Exasperat, i-am spus lui Bukovski că am pierdut prea mult timp și că nu ar trebui să mai întârziem să ne facem propria organizație.

De vreme ce nu puteam folosi numele Internaționala Rezistenței, am ales cel mai apropiat nume:

Fundația americană pentru rezistența internațională. Bukovski, în calitate de președinte al Internaționalei Rezistenței, i-a trimis o scrisoare lui Makarenko contramandând autorizația anterioară a lui Maximov, prin care îl informa că nu mai reprezenta grupul de la Paris.

Banii – eterna poveste

Fundația americană pentru rezistența internațională a fost la origine constituită ca un grup de sprijin pentru organizația cu baza la Paris, dar nu a durat. Curând, grupul de la Paris s-a dezmembrat din cauza nepotrivirilor de caracter. Vladimir Maximov era un om cu care se lucra greu. S-a certat cu toată lumea, chiar și cu Armando Valladares, un om cu care, după părerea mea, este aproape imposibil să te cerți. Era gelos pe Armando, pe care îl numea „un poet neîn-

semnat”. S-a certat și cu Bukovski, pe care era la fel de gelos. Am avut și eu probleme cu el și îl numeam „homo sovieticus”. Viața activă a Rezistenței Internaționale a durat 11 ani. Nu vom ști niciodată ce rol a avut, dacă a avut, în prăbușirea Uniunii Sovietice. Pe la sfârșitul anilor '80, prăbușirea era deja ireversibilă, deși nu aceasta era convingerea când a fost lansată organizația noastră. Mai mult, după puciul nereușit din 1991, nimeni nu putea exclude posibilitatea unui al doilea puci înclinat de succes. Lupta s-a dus până la sfârșit. Ne place să credem că am ajutat și noi puțin, și într-adevăr, în unele momente cheie cred că acțiunile noastre au jucat un rol. Un astfel de rol încât Moscova a atacat Rezistența Internațională, numindu-ne „degenerați moral”, în articolele din *Pravda*, *New Times* și *Moscow News*, apărute în 1987. Acesta a

fost răspunsul la publicarea de către *New York Times*, la 22 martie 1987, a unei declarații a lui Bukovski și a altor disidenți, care atacau politica sovietică, sub titlul *Este Glasnostul un joc al oglinzilor?*

Frâna o constituiau, de fapt, banii. Existau mereu mai multe „idei mari” ce așteptau să fie puse în aplicare decât bani, care să le finanțeze. Nu am fost niciodată o persoană care să strângă fonduri. Nu-mi plăcea să cer oamenilor bani, era împotriva principiilor mele. Dar este surprinzător ce poate face cineva când există suficiente motive. Peste noapte, am reușit să strâng mai multe milioane de dolari, toți din donații particulare, nici un cent de la guvern. Sună mult, dar era doar o biată picătură în Ocean, față de importanța sarcinii.

Traducere de Florin ȘURCAN

Epilog

Să mai desprindem din cartea lui Bert Jolis o scurtă dar semnificativă întâlnire cu viitorul președinte Nixon. „Într-o zi, prin 1967, vechiul meu prieten din O.S.S., John Shaheen, mi-a dat telefon din New York să-mi spună că vine la Paris și că îl aduce și pe prietenul lui Richard Nixon. Asta se întâmpla în timpul administrației Johnson. Nixon, care pierduse cursa pentru funcția de guvernator al Californiei în favoarea lui Pat Brown cu câțiva ani în urmă se pregătea pentru ceea ce urma să fie ascensiunea înclinată de succes la președinție. Shaheen, pe bună dreptate sau nu, s-a gândit că așa putea să îi ofer lui Nixon o perspectivă asupra amenințării comuniste în Europa și Africa, mai bună decât ar putea obține de la ambasada. Aș putea aranja să ne întâlnim la masă? Am făcut o rezervare la restaurantul Ledoyen, pe Champs Elysées, și ne-am întâlnit toți patru. Richard Nixon, Bebe Rebozo, John Shaheen și cu mine. Conversația era animată și la subiect. Nixon nu era un înce-

pător. A înțeles cele mai fine puncte ale subversivității comuniste în ceea ce privește organizațiile de front, tovarășii de drum și „idioții folositori” în general. A pus toate întrebările potrivite referitoare la activitățile lor din Franța și restul Europei. Am vorbit despre Africa și despre războiul ideologic pe care îl pierdeam pe acel continent”.

Fiecare persoană călătorește singură, murmură Bert Jolis în memoriile sale. „Dumnezeu mi-a dat viață lungă și am avut privilegiul de a juca un mic rol în această aventură. Am fost tentat să spun că am trăit să văd dragonul ucis; dar de fapt nu a fost așa. Am trăit să văd dragonul sinucigându-se. Ce final extraordinar. Dar dragonul este într-adevăr mort sau se va ridica din cenușă ca pasărea Phoenix? Sfârșitul de secol abundă de prevestiri sumbre. Totalitarismul rezistă în China, Cuba și Coreea de Nord, khmerii roșii amenință să revină în Cambodgea și biracrați comunisti, sub noi etichete, acaparează implacabil puterea în multe din țările Europei de Est și

Centrale și în toate țările Uniunii Sovietice. Și prin aceasta, William J. Casey, prietenul meu de 40 ani din O.S.S., merită recunoștința și mulțumirile celor care iubesc libertatea din întreaga lume. Pentru că vocea sa s-a făcut auzită cel mai clar și răspicat printre cei care l-au sfătuit pe președintele Ronald Reagan. Ca urmare, prăbușirea dușmanului a fost grăbită de desfășurarea rachetelor Pershing în Europa, de Inițiativa de Apărare Strategică și de faptul că Ronald Reagan a denunțat «Imperiul Răului».

Memoriile unui om nu sunt altceva decât experiența sa transformată în înțelepciune. Jolis scrie această frază: „Rescrierea istoriei a fost una dintre componentele majore ale exercitării puterii de către comunisti”. Și mai departe: „Noi trăim într-o epocă a paranoiei conspirative. Ea abundă din toate părțile. A devenit o industrie națională, în care lumea spectacolelor, mass-media, Hollywood și jungla politică a Washingtonului se combină ca să producă o ames-

tecătură năvalnică pentru a gădila un public plitistit de spectacole de doi bani¹. Și iar despre istorie. „Ce este istoria. Adevăr sau ficțiune? Adevăr sau dezinformare?”

Cu vreo 60 ani în urmă, prin 1930, școlarii din Anglia erau distrași cu o satiră spirituală numită 1066 și tot tacămul. Avea în centru axioma că «istoria nu este ceea ce înveți, ci ceea ce îți amintești».

În altă parte, s-a stabilit în general că istoria este scrisă de învingători. Pe câmpul de luptă învingătorul era capabil să își scrie povestea mai întâi și să o impună învinșilor înainte ca aceștia să se ridice de la pământ. Dar asta se întâmpla în zilele când victoria însemna victoria armelor. Totalitarismul secolului XX au schimbat complet situația².

„Există o regulă a naturii umane – scrie Jolis – care ne învață că oamenii cred ceea ce ei vor să creadă³. Nimeni dintre cei ce citeșt memoriile lui Albert Jolis nu este obligat să adopte filosofia lui de viață sau să accepte concluziile sale. Și nici măcar aserțiunile sale. Dar nimeni nu poate ignora o asemenea experiență de viață pe care istoria a andosat-o! Deși european prin educație și cosmopolit prin cultură, Jolis declară cu franchețe: „Mai presus de orice mă simt american. Și aceasta, dacă vreți, este chiar mai mult decât a avea un pașaport american”. Și tot el spune că în afară de Thomas Paine și La Fayette, doar un american se poate simți transatlantic. Tot ceea ce am comentat în acest serial sunt tot atâtea argumente pentru a aștepta curând o versiune românească a memoriilor prezentate de Magazin istoric.

Nu pot încheia serialul odiseei unui american oarecare fără a re-produce cele câteva fraze adresate de Albert Jolis urmașilor ce vor învăța istoria în secolul XXI. Este profesiunea de credință a unui combatant american, deopotrivă antifascist și anticomunist.

„Când am scris această carte m-am gândit de mai multe ori la nepoții mei, șapte la ultima numărătoare: Oliver, Timothy, Lucy,

Janie, Annie, Jack și Jeremy. Dragii copii, voi veți învăța istoria secolului XX din perspectiva secolului XXI. Ce veți învăța? Vor întoarce revizionismul totul cu susul în jos? Deja auzim că luptătorii războiului rece l-au prelungit doar; că Statele Unite sunt responsabile pentru războiul rece. Vreau să vă spun că nu a fost așa. Eu am fost acolo.

Sau vi se va spune că Uniunea Sovietică evolua încet spre ceva asemănător democrației din Vest, în timp ce noi deveneam ca ei? Era o idee la modă printre apologetii sovietici la un moment dat și purta numele de Teoria convergenței. Aceia care au profesat-o – și veți întâlni cu siguranță astfel de tipi – insistă că noi, fanatici ai războiului rece, am oprit să se întâmple așa, sprijinindu-i pe sovietici. Copii, să nu credeți asta. I-am ascultat pe cei care au trăit 45 de ani sub comunism în Europa de Est și pe cei care au supraviețuit Gulagului și închisorilor psihice. Sunt persoane care susțin că nu a existat niciodată un Holocaust – sau camere de gazare. Ei sunt cei care rescriu istoria, o specialitate totalitară. Naziștii au învățat repede. Dar sistemul a fost inventat și perfecționat de marxist-leniniști și de «tovarășii de drum», care l-au practicat din ziua întâi.

Va veni desigur o vreme când războaiele ideologice din secolul meu vor părea generațiilor viitoare ireale și îndepărtate, precum cele dintre guelfi și ghibelini în Italia medievală, sau războiul rozelor din Anglia. Între timp copii, nu vă lăsați păcăliți. Povestea mea nu este un tratat politic, este o relatare personală a unei călătorii care a început înainte de primul război mondial în Anglia – o călătorie care m-a purtat, tânăr fiind, prin Statele Unite, Franța și Africa tropicală, apoi din nou în Statele Unite. Viața de familie, afacerile mele din industria diamantelor și firul ideologiei se împletesc într-un val continuu. Este povestea războiului personal, cald și rece, al unui cetățean.

Toate persoanele și evenimentele descrise aici sunt reale⁴. ■

NOTE FULGERĂTOARE

(Urmare din p. 59)

24 februarie. Premii academice. În sfârșit, în *Contemporanul* de azi, apar numele și lucrările premiate de Academia R.P.R. mai acum câteva zile. La istorie figurează cinci studii publicate într-o colecție acum doi ani. (De notat că după volumul în care sunt aceste studii a mai apărut un volum, al III-lea.)

Din cele 6 studii publicate în volumul premiat, unul nu a fost premiat, deși subiectul se încadrează în „atmosfera” științei actuale. Cred că aceasta se datorește nu conținutului lucrării, care este pasabil și cu interes, ci notei 2 de la p. 205 care arată săvârșirea unui furt științific¹. Hoțul, ca și cei care au făcut propunerile de premiere, face parte din aceeași bandă. Așa e totul. Fără asentimentul „ei” nimic nu se poate. Acesta e un aspect al problemei și din nenorocire de durată.

Al doilea aspect este mai trist. De la ultimele premii până acum nu s-au găsit lucrări independente de premiat. Carența este îngrijorătoare. Dar este explicabilă. Pentru unii, „banda” nu îngăduie să se publice nimic, cei agreați nu lucrează, iar membrii „bandei” au fost – s-au fost premiați – premiați pe rând.

[Fără dată]. Legile naturale există în sine și constituie o revelație pentru om; dar nu le observă decât omul inteligent.

Legile sociale sunt rezultatul unor îndelungi observații; codificate, ele sunt valabile numai în raport de timp și loc; altfel, devin minciună și speculație. ■

Selecție și prezentare:
Ioan LĂCUSTĂ

¹ Referire la culegerea *Studii și materiale de istorie*, vol. II, 1957.

Studiul omis, este cel al lui Mihail Dan, *Știri privitoare la istoria Țărilor Române în cronicile ucrainene*, care are următoarea notă: „Lucrarea lui E. Stănescu, *Colaborarea militară dintre români și cazați în ultimul sfert al veacului al XVI-lea*, în *Studii*, an 7 (1954), nr. III, pp. 119-141, folosește cronicile ucrainene după traducerea manuscrisă a subsemnatului”.

Poate mai mult decât în alte domenii, în privința vieții de familie și a vieții private în general, izvoarele medievale sunt mute. Un medievist francez, Philippe Ariès, spunea odată: „Îi este greu istoricului să interpreteze liniștea care domnește asupra vastului domeniu al vieții: ea înseamnă când indiferență sau ignoranță, când jenă sau secret”. Pufinătatea și unilateralitatea izvoarelor privind Evul Mediu românesc au împiedicat alcătuirea unei sinteze asupra vieții de familie din acea epocă, de dimensiunea și profunzimea unor lucrări similare din apusul Europei. Totuși, în limitele materialului documentar existent, se poate încerca o primă abordare de acest gen, ea constituindu-se, totodată, și ca un îndemn pentru continuarea cercetărilor în această direcție.

Căsătoria. La mijloc de veac XVI, trecând prin Moldova, un călător străin, Anton Vercansics, observa în legătură cu căsătoriile la români: „În privința încheierii căsătoriilor și a respectării lor, aceleași obiceiuri și aceleași legi sunt pentru toți, dar la oamenii de rând îngrădirea este și mai mare. Căci pe fetele pe care voiesc să le aibă ca tovarășe de viață ei mai adeseori le răpesc decât primesc să le fie date în căsătorie, socotind că așa este mai cu cale, și că în chipul acesta legătura între soți va fi mai tare decât dacă ele le-ar fi fost dăruite de părinți prin bună învoire, sau de la prima pețire. Iar după ce

lucrul s-a desăvârșit, ei se prefac că nu le pare rău și se împacă fără greutate, prin mijlocirea prietenilor și rudelor celor două părți”. Apoi: românii „pot încheia nepedepsiți mai multe căsătorii [succesive] deși numai una e legiuită, dar și pe aceasta ei pot s-o desface, dacă nu le place, chiar și dacă s-au născut copii dintr-însa, fără a săvârși prin aceasta vreo fărădelege, dând carte de despărțire și plătindu-i soției, în semn de desfacere a căsătoriei o sumă neînsemnată de bani”. În ce măsură constatările lui Vercansics sunt confirmate și de alte izvoare, vom vedea în cele ce urmează.

Potrivit vechilor noastre pravile, fetele aveau dreptul să se căsătorească începând de la 12 ani, iar băieții – de la 15 ani.

Trăim astăzi altfel decât strămoșii noștri? Desigur! – este primul răspuns care îți vine în minte. Totuși, cum își duceau ei zilele?

VIAȚA DE FAMILIE ÎN MOLDOVA MEDIEVALĂ

MARIA MAGDALENA SZÉKELY

Îndeboste, bărbatul avea inițiativa căsătoriei și trata condițiile acesteia cu părinții fetei pe care o alesese să-i fie mireasă. Mariajul încheiat fără acordul părinților atrăgea după sine dezmoștenirea. Se întâmpla însă uneori, că fetele încercau să scape de sub autoritatea părintească, lăsându-se răpite sau fugind cu alesul inimii lor. Printr-o asemenea încercare, soldată cu un eșec, a trecut o fiică a lui Radu vodă Mihnea (1616-1619, 1623-1626). Povestește cronicarul Ion Neculce că această domniță a fugit cu o „slugă”, „eșind pre o feriastă din curțile domnești din cetatea Hârlăului. Și s-au ascunsu în codru”. Prinși de oamenii domnului, răpitorul și-a pierdut capul, iar fata a fost trimisă la mănăstire. Răpirlile fără

În imagine: baia pruncului (detaliu din *Nașterea lui Isus*, frescă, de pe peretele gropniței mănăstirii Humor).

consimțământul fetei erau aspru pedepsite, ele fiind tratate ca silnii.

Nu puține erau și cazurile în care, fără a fi necesară o răpire, căsătoria se consuma înainte de oficierea ei. Într-un document de la sfârșitul secolului XVII, se vorbește despre o fată care păcătuisese înainte de nuntă cu cel care avea să-i devină, mai târziu, soț. Cu timpul, „vina” a fost uitată, „măcar de au avut întâi și sminteață”, adică au comis o abateră de la norme.

Înainte de oficierea căsătoriei, se încheia o logodnă, adeseori menționată în cronică și prăvile. Din punct de vedere juridic, logodna producea câteva efecte: nici unul dintre logodnici nu se putea căsători cu o altă persoană, căsătoria unui bărbat cu o femeie logodită era infracțiune penală, răpitorul unei femei logodite era pedepsit cu moartea, logodnica ofensată putea fi apărută în instanță de logodnicul ei.

Se putea întâmpla ca o logodnă să se rupă înainte de a se transforma în căsătorie. După tăierea lui Miron Costin (1691), domnul Moldovei, Constantin Cantemir (1685-1693) a stricat logodna fiicei sale cu Pătrașco, fiul conecrului, alegându-și un alt ginere.

Zestrea. În vederea căsătoriei, părinții miresei îi constituiau o dotă, consemnată într-un izvod sau o foaie de zestre. Unele din aceste acte au ajuns până la noi, așa încât se pot reconstitui bunurile primite de viitoarea soție. De obicei, este vorba despre sate, dar și despre mori, prăsi, vie (eventual cu crame), livezi, case și dughene în orașe, vite, pluguri cu boi, veșminte, bijuterii, vase și tacâmuri. Se mai dădeau, de asemenea, robi țigani. Pe o foaie de zestre de la începutul secolului XVIII sunt enumerate: trei rânduri de straie, un inel de aur cu pietre scumpe, 12 șiraguri de mărgăritare, un rădvan cu șase cai, un cal de

munte, 20 de boi pentru plug, 30 de vaci și buhai, 20 de iepe și doi armăsari, 300 de oi, patru prăsi și trei familii de țigani. De drept, soțul nu putea să înstrăineze dota soției sale, deși bunurile se aflau sub administrarea lui. Dacă acest lucru se petrecea totuși, femeia era despăgubită: fie cu bunuri din averea soțului, fie, în cazul morții bărbatului, cu bunuri ale părinților sau rudelor acestuia. La 1619, mama doamnei Elisabeta Movilă a fost silită să dea fostei sale nuri mai multe sate și un inel de aur, „pentru multă zăstri”, mănăcată de fiul ei, nevastei: „multe straie, argint și aur și mărgăritari de mult preț”. Dacă femeia era vinovată de adulter, își pierdea zestrea în favoarea soțului înșelat. În cazul în care avea copii, zestrea le revenea acestora.

În Moldova medievală, femeia era, din punct de vedere juridic, prea puțin inferioară bărbatului. Ea avea dreptul să moștenească și să lase moștenire diferite bunuri; se constituia parte la împărțirea pământului; era judecată întocmai ca un bărbat. Unele femei aveau știință de carte și redactau scrisori sau zapise, pe care le sigilau cu propria pecete. Cu toate acestea, în interiorul menajului rolul preeminent îi revenea bărbatului.

Copiii și educația lor. Familiile din Moldova medievală erau dăruite cu numeroși copii, dar dintre aceștia puțini ajungeau la vârsta matură, din cauza ratei ridicate a mortalității infantile. Nu toți copiii erau doriți și atunci se recurgea fie la mijloace contraceptive, fie la întreruperi de sarcini. O prăvălă din secolul XVI prevede pedepse pentru „muiarea ceea ce va bea ierbi să nu facă feciori”, ca și pentru „muiarea de va omori feciorul în sine”.

Despre educația copiilor se știu foarte puține lucruri. Băieții mergeau la școli pe lângă mănăstiri, dar și în Polonia sau Transilvania. Despre cutare fiu de

boier de la începutul secolului XVII se spune, cu dispreț, într-o scrisoare, că „n-a fost nicaieri la învățătură”. La vârsta adolescenței, fiii de boieri erau dați să slujească, asemeni pajilor occidentali, fie la curtea domnească, fie pe lângă alți boieri. Educația militară a tinerilor se făcea foarte devreme. Alexandru, fiul lui Ștefan cel Mare, născut prin 1464, a luat parte, alături de tatăl său, la lupta de la Războieni, în 1476. Avea atunci în jur de 12 ani. Chiar dacă nu lua parte direct la confruntare, prințul moștenitor era silit să îndure privațiunile campaniei, să îmbrace armură (și ce greu trebuie să fi atârnat pe umerii unui copil în creștere!) și să asiste la scene cutremurătoare, inerente luptei.

Cum am mai spus, erau și femei știutoare de carte. Nu s-a putut preciza însă până acum, unde învățau fetele din Evul Mediu. Un început de răspuns pare să-l dea un articol din *Cartea românească de învățătură*: „Cela ce-ș va da fata la vreo dascăliță muiare pentru să o învețe carte sau și alt mesterșug ceva și încă-i va da și plată să o învețe și-i va da și hrană ce-i va trebui...”. Acest text nu se regăsește, cuvânt cu cuvânt, în repertoriul penal al lui Prosper Farinaccius, după care s-a făcut, în cea mai mare parte, traducerea *Cărții românești*. Aceasta înseamnă că precizările despre „dascălița muiare” aparțin traducătorului român. Prin urmare, existau în Moldova „școli de fete”, conduse de femei cunoscătoare în ale scrisului și cititului, școli în care părinții aveau de plătit taxe pentru învățătura fiicelor lor.

Basarzi și divorțuri. Izvoarele au păstrat informații și despre adultere și basarzi. Persoanele vinovate de adulter sau mama unui bastard erau pedepsite cu plata unei sume de bani pentru a-și răscumpăra păcatul. Fapta lor era considerată infracțiune la

morala sexuală. La mijlocul secolului XVI, o femeie a trebuit să vândă o parte însemnată din averea sa, în valoare de 240 de zloți, cu care „și-a plătit capul, pentru că s-a dat după alt bărbat și s-a plătit pentru desfrânarea ei”. La 1607, fetiorii unui personaj oarecare, Ursul, au fost siliți să vândă o parte dintr-un sat, o falce de vie, o livadă cu 140 de pruni și un vad de moară, pentru 76 de taleri de argint. Cu acești bani, „au plătit capul” tatălui lor, care fusese prins de un bărbat „de față cu femeia sa, iubindu-se”. Exista practica legitimării bastarzilor. Recunoșcuți de tatăl lor, ei aveau același drept succesoral ca și frații născuți în interiorul căsătoriei. Probabil, bastardul era privit cu oarecare îngăduință de societate, judecând după numele plastice care i se dădeau: „copil din flori”, „copil din frunză”, „copil de pe câmp”.

Destul de bine cunoscute sunt și divorțurile. Motivele desfacerii unei căsătorii erau bine precizate: adulterul, purtările necuviincioase, sodomia, pedofilia, lesbianismul, exhibiționismul, proxenetismul, ereziile, bătaia și amenințarea cu moartea din partea soțului, izgonirea de acasă a soției, călugărirea unuia dintre soți. Divorțurile se judecau de instanța ecleziastică, fiind o materie civilă canonică. În urma judecării, se emitea o „carte de despărțenie”.

În Moldova, indivizii se puteau căsători de mai multe ori, în caz de divorț sau de văduvie. Potrivit dreptului bisericesc, a doua căsătorie se putea încheia cu condiția unei penitențe de doi ani și a treia – cu o penitență de trei ani (dar dacă una dintre părți avea deja copii, a treia căsătorie era interzisă). A patra cununie era interzisă cu desăvârșire. Chiar și așa, un inventar sumar al căsătoriilor princiare dovedește că practica recăsătoririi era frecventă: Constantin Cantemir a avut patru soții, Alexandru cel

Bun – trei (poate chiar patru), Ștefan cel Mare – trei. Despre Dafina, doamna lui Eustratie Dabija (1661-1665), Ion Neculce spune că „au avut și alți bărbați mai nainte, pân-a o lua Dabije”.

Într-o vreme de frecvente războaie, de invazii străine, de molime devastatoare, văduvia era un fenomen frecvent. Starea de văduvie atrăgea după sine modificarea statutului femeii. Fără soț, femeia devenea capul familiei. În primul rând, ea tutela copiii minori. Dacă era soție de domn, asigura regenta fiului nevârstnic. Văduva administra averea, se prezenta în instanță pentru pricini legate de proprietăți, făcea danii, ducea la îndeplinire acțiuni începute și nefinalizate de soțul defunct (de exemplu, definitivarea unor ctitorii).

Orfanii de ambii părinți erau crescuți de o rudă, care le administra averea moștenită de la părinți și, în cazul fetelor, le alegea un soț și le constituia dota.

*

Observația pe care Louis Bréhier a făcut-o referindu-se la

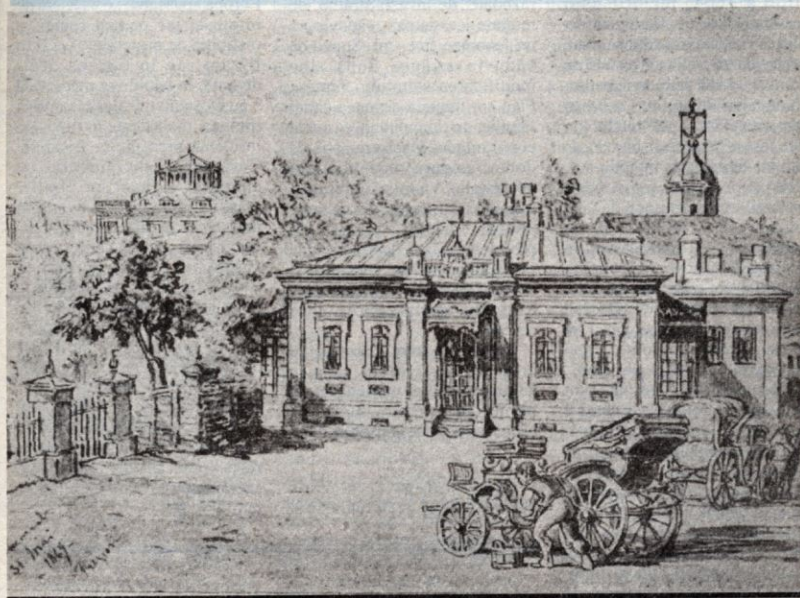
familia bizantină – „ea alcătuiește o societate perfectă” – este întru totul valabilă și pentru familia din Moldova medievală. În egală măsură se potrivește și caracterizarea făcută de Marc Bloch familiei din Europa apuseană: „o asociere de interese, iar pentru femei, o instituție de protecție”. Ca și în Bizanț sau în Europa occidentală, în Moldova medievală s-au moștenit trăsăturile familiei romane, modificate în timp sub influența preceptelor Bisericii. Caracterul sacramental al cununii a făcut ca familia creștină să fie mult mai unită și mai stabilă decât cea romană sau germanică. Faptul că în centrul căsătoriei stătea, de obicei, transferul unui patrimoniu a făcut ca sentimentele viitorilor soți să cadă pe planul al doilea sau, și mai adesea, să nu fie deloc luate în seamă. Chiar dacă o căsătorie se încheia în asemenea condiții, nu o dată soții ajungeau să se iubească între ei sau măcar să se prețuiască, respectând astfel, coeziunea, sacralitatea și indisolubilitatea familiei. ■

Napoleon III la București

Domnul senator Dan A. Lăzărescu ne comunică o veste ce nu poate decât să ne bucure. Societatea de studii asupra celui de-al doilea Imperiu, stimulată de către domnul Philippe Séguin și de către principesa Bonaparte – descendentă din fratele cel mai mic al împăratului Napoleon I, regele Jérôme al Westfaliei, și din principesa Clotilda de Savoia, fiica regelui unificator al Italiei, Vittorio-Emmanuele al II-lea, s-a înțeles cu primăria Parisului ca să ofere orașului București o statuie de marmură a împăratului Napoleon al III-lea. Ea urmează să ajungă în Capitală probabil la sfârșitul acestui an și să fie amplasată poate chiar în parcul numit altă dată Bonaparte.

Despre rostul prezenței unei asemenea statui în capitala României stau măturie și cuvintele cu care istoricul A.D. Xenopol și-a început o conferință ținută într-o universitate belgiană: „Domnilor, știți cine a făcut România modernă? Ei bine, împăratul francezilor, Napoleon III!”.

Nepoata fostului domnitor Barbu Știrbei, soția șefilor principalelor partide politice de la sfârșitul veacului trecut – mai întâi a lui Al. Marghiloman și apoi a lui I.I.C. Brătianu –, contemporană tuturor regilor României, a înfruntat patru dictaturi și a fost martora a patru războaie (ultimele două, mondiale); după tată – munteancă, după mamă – moldoveancă, rudă cu familiile Moruzi, Balș, Sturdza, Cretzeanu, Ghica, Bibescu, Cantacuzino, Filipescu, Brătianu, Băleanu și altele, înzestrată de Dumnezeu cu o inteligență sclipitoare și un mare dar de a povesti. Ne prezintă imaginea unei familii românești de la mijlocul veacului trecut.

„ÎN ROMÂNIA, CA ȘI FEUDALĂ PE ATUNCI...”

ELIZA BRĂTIANU

Vom face un salt în timp de aproape un veac și jumătate pentru a pătrunde în universul unei familii românești din zorii epocii moderne. Cât de mult se schimbaseră obiceiurile, cât de trainice erau unele tradiții, cum evoluaseră mentalitățile? Iată câteva întrebări cărora le va răspunde în stilul său inimitabil autoarea acestor fermecătoare „amintiri din copilărie”, nimeni

alta decât Eliza Brătianu (1870-1957), descendenta unor vechi familii nobiliare din țările românești. Nu este vorba numai despre evoluția în timp a uneia din cele mai vechi instituții – familia –, ci mai ales despre mutațiile petrecute în societatea românească în primele decenii ale procesului de modernizare care în final a dat naștere României moderne și unitare.

Mulțumim călduros doamnei Safta Varlam, nepoata autoarei, pentru amabilitatea cu care ne-a pus la dispoziție aceste texte și îngăduința de a le face publice. Precizăm că domniei sale îi aparține și versiunea românească, originalul fiind în limba franceză. Titlul și explicațiile marcate prin paranteze drepte ne aparțin.

Marian ȘTEFAN

Cînd dragostea pentru moșii era mai tare decît dragostea pentru țară

Cînd m-am născut eu, unirea Principatelor abia se înfăptuise de 11 ani. Mama era moldoveancă [Maria, născută Ghica-Comănești], tata [Alexandru Știrbei] muntean. Tata, născut la Paris, la 1 august 1837, rue Lille, și-a petrecut aproape întreaga copilărie și tinerețe în Franța; a fost elev la St. Cyr, apoi la Saumur, ofițer în serviciul Franței până la izbucnirea războiului cu Italia din 1859, cînd tatăl său [fostul domn muntean Barbu Știrbei] i-a poruncit – spre marea sa mahnire – să părăsească rîndurile armatei franceze și să se întoarcă în țară. Barbu Știrbei găsea desigur inoportună prezența unui român într-o acțiune împotriva Austriei.

În tot timpul vieții – cu toate „strănele” legături cu familia sa – tata s-a simțit un dezrădăcinat în România. Fără mama noastră, la început, și fără noi, mai târziu, mi-a spus-o adeseori, n-ar fi putut rezista la tot ce găsea nou și supărător în obiceiuri, purtări, în condițiile economice și sociale.

Cu toate că bunicul nostru i-a silit pe fiii săi – odată încheiată educația lor – să trăiască în România, el n-a izbutit totuși – și tocmai datorită educației pe care le-o dăduse – să le însuflească acea adăscă legătură cu patria care se naște în urma unei copilării trăită pe pămîntul natal.

Mama, dimpotrivă, născută și crescută la Comănești, în Moldova, era de un patriotism înflăcărat. Înaltă, blondă – acel blond arzător al Ghiculeștilor – avea o ținută impunătoare, trăsături fine și un ten strălucitor. Prestigiul ei față de toți cei care o înconjurau era atât de mare, încât niciodată n-am văzut să fi fost tratată cu familiaritate, nici chiar de frații ei, deși erau mai în vîrstă decît dănsa.

În România, ca și feudală pe atunci, cînd dragostea pentru moșii era mai tare decît dragostea pentru țară, dănsa făcea excepție. Într-o vreme cînd Unirea Principatelor nu se închease încă bine, cînd educația în străinătate dată tineretului aparținînd păturilor conducătoare zdruncina simțul național, mama mea, deși moldoveancă – și încă înfocată – avea din fire simțul unității naționale și ne oprea să facem deosebire între moldoveni și munteni. Nici moldoveni, nici munteni – spunea dănsa –, ci români!

Rudele mamei, frați și veri buni mai ales, tunau și fulgerau împotriva Unirii, mai ales în timpul cinelor, se plîngeau de nedreptatea îndurată de moldoveni și nu-și puteau închipui decît un stat român stăpînit și condus de boieri, bineînțelese de boieri moldoveni. Oricît de copii eram încă, aceasta ni se părea ridicol.

La bătrînețe mi-a fost dat să aud plănindu-se un stat condus de țărani sau de muncitori. Deși bătrână, mă împac tot atât de puțin cu această concepție, cu cît o respingeam în copilărie pe cea dintîi.

Cum tot ce ne învăța mama ni se părea atât de înălțător încît a o contrazice ar fi fost un sacrilegiu, am prins ură contra separatismului, socotindu-l drept o pacoste grozavă de care erau atinși numai moldovenii. Astfel, și astăzi – cînd nu mă controlez – prima mea pornire este de a nu credita patriotismul moldovenilor.

Aceste discuții din timpul meselor m-au ajutat mai târziu să pricep mai bine regionalismul transilvănenilor, cu singura deosebire că separatiștii moldoveni care ne indignau atunci erau oameni liberi, bogați și independenți, care nu cereau nimic de la stat, decît

onoarea de a-l servi în măsura cunoștințelor sau neputințelor lor...

Părinții noștri trăiau în deplină înțelegere, noi eram iubiți și alinați, dar nu în felul de astăzi, ci așa cum se înțelegea atunci, cînd luxul era necunoscut. Noi n-aveam decît patru rochii pe an, iar surorile mai mici purtau rochițele pe care noi le purtasem cu un an înainte. Jucării n-am avut aproape deloc și această lipsă de jucării a contribuit la dezvoltarea unei anumite inventivități care ne provoca mari bucurii.

Felul nostru de viață și învățătura primită în timpul primei copilării se asemănau – judecînd după operele lui Tolstoi – foarte mult cu cele din străinătate și mai ales din Rusia începutului veacului al XIX-lea. Se învăța de toate de-a valma și dacă erai atent – ce-i drept numai puțină atenție, dar multă curiozitate – totul era în regulă. Cred că instrucțiunea noastră ar fi fost mai eficientă și mai solidă dacă am fi petrecut mai mult timp în oraș, unde am fi beneficiat de lecții mai bune. Tata avea însă multe prejudecăți în privința instrucțiunii femeilor, iar mama era prea tînără, neexperimentată și prea obosită de pe urma numeroaselor nașteri pentru a putea avea o dreaptă înțelegere asupra deosebirii dintre temperamentele și inteligențele numeroșilor ei copii. Astfel, am fost condamnată a nu învăța latina sub cuvînt că prea arătăm multă și inutilă curiozitate pentru o femeie. Totuși, nu-mi aduc aminte de nici un răstimp din viața mea în care să nu fi știut cel puțin patru limbi, cum nu-mi amintesc să fi învățat a citi și scrie; am doar o vagă amintire despre cum am învățat să fac literele majuscule, atîta tot. Totdeauna mi s-a părut, ca și contemporanilor din clasa noastră socială, că am știut să citesc, să

scriu și să vorbesc patru limbi de când lumea.

Este evident că adâncul firii noastre rămâne neschimbat, dar ceea ce vedem și auzim în copilarie are mai multă profunzime decât ceea ce ni se impune a învăța. Profesorii și instituțiile noastre au avut, fără îndoială, o înrăurire asupra noastră, nu atât prin faptul că ne-au instruit, ci mai mult prin atmosfera în care trăiau și în care ne-au format.

Înainte de toate, mama a fost figura dominantă a copilăriei noastre. Prestanța, frumusețea, farmecul, strălucirea care izvorau din făptura ei făceau dintr-ânsa – cel puțin pentru noi – o imagine de basm; marmoreană, cu deosebitul ei dar de autoritate – exprimând o forță morală puțin obișnuită la o femeie așa de tânără –, toate acestea au constituit principiile și climatul în care am fost crescuți și care ne-au făcut-o de neuitat. Chiar și acum, uneori, mi se pare că îi aud pasul pe coridoarele de la Buftea, venind să ne binecuvânteze înainte de culcare. Era bunătatea întruchipată – cu toate că era aprigă și se indigna repede uitate –, de o mare generozitate și o desăvârșită nepărtinire. Am avut un cult pentru dansa, pe care anii nu l-au putut șterge. Era, desigur, centrul vieții noastre, din care cauza moartea ei a fost o adevărată tragedie pentru noi.

Instituțiile noastre, cele două surori – Emma și Minna Heller – au avut o mare înrăurire asupra noastră, prima fiind pentru mine o adevărată insuflețitoare. Cu toate că n-a stat decât cinci ani în preajma noastră, îi datoriez o bună parte din puținul pe care-l știu. Afară de sentimentele ei prea antilatin, ea posedă o mare libertate de spirit. Trăise 18 ani în Anglia și Irlanda și știa să vorbească despre tot ce văzuse. La vârsta de 12 ani mi-a dat să citesc pe Shakespeare și Macaulay¹ – bineînțeles, un Shakespeare simplificat și un

Macaulay puțin prescurtat. Aceste lecturi prelungite timp de peste trei ani au avut o adâncă înrăurire asupra dezvoltării mele intelectuale. Sora sa, Minna, o ființă îngerească, a stat la noi timp de 13 ani și a crescut pe surorile mele mai mici. Am iubit-o și îi am plăns după ea ca după o rudă.

Dintre profesori, Ion Slavici a avut cea mai mare influență asupra mea. El mi-a făcut cunoscute versurile lui Eminescu. A fost un moment de cea mai mare importanță pentru dezvoltarea mea spirituală. Dacă mamei îi datorăm patriotismul nostru, apoi lui Slavici îi datorăm simțul unității naționale. El întindea sub ochii noștri harta Austro-Ungariei și trăgea cu creionul roșu hotarele pământurilor locuite de români. Instituția noastră, indignată, încerca să protesteze, dar el, aruncând o privire șireată, continua să tragă hotarele cu roșu aproape așa cum sunt astăzi. „Casa de Habsburg se va prăbuși – spunea el –, a trădat prea multe suferite omenesci”.

Nemțoaica înnebunea, noi jubilam.

În ziua armistițiului, eram în biserica la Iași, m-am gândit la scumpul nostru profesor, atât de urât, de vesel, de inexact și atât de fantezist, dar care știuse să aprindă în inimile noastre de copil o flacără atât de caldă. S-a încercat să mi se spună că ar fi comis greșeli; se poate, dar am refuzat să le cunosc; recunoștința mea pentru el trebuie să rămână intactă.

Pe lângă influența exercitată asupra noastră de către instituțiile și profesorii noștri, neamurile părinților și comeseii lor au lăsat și ei urme adânci în sufletele noastre. Am fost primiți la masa părinților noștri încă de la cea mai fragedă vârstă. Datorită acestei rânduiri la care tata ținea foarte mult – și care are și părți bune, dar și rele – am putut căpăta puținele mele cunoștințe și o parte însemnată din experiența mea în probleme de oameni și lucruri. Și aici, cred eu, o importanță mai a avut influența cucoanelor în vârstă.

Ele jucau rol foarte însemnat în societatea de atunci. Astăzi doamnelor bătrâne au dispărut, dar nici influența feminină n-a câștigat în valoare.

Ni s-a impus respect deosebit față de cucoanele bătrâne înrudite cu noi, dar și față de acelea care o vizitau pe mama. Acest respect nu era legat de vreun sentiment de afecțiune din partea noastră, în afara câtorva dintre ele, dar în amintirile mele îmi apar cu multă duioșie. Pe unele dintre ele, prietene și rude din Moldova, le vedeam când și când, pe altele, care locuiau în București, le vedeam mai des. Cele din urmă mi se păreau mai puțin amuzante decât cucoanele moldovence, care – hotărât – aveau mai multă ținută și mai multă originalitate și din această cauză sunt și mai vii în amintirile mele.

Independente, fanteziste, vulturate și elegante, ele aduceau ceva neprevăzut în disciplina vieții noastre. Mai ales una dintre ele, Catinca Balș, ne plăcea mult. Ea apărea o dată pe an; mama ne ducea în vizită la ea; închiria un apartament în hotelul Frascati – un hotel dispărut de mult, care ocupa o parte din locul pe care se ridică astăzi Palatul Telefoanelor. În acel apartament – fiind copil – am văzut pentru prima dată pe Vasile Alecsandri. Catinca Balș era o femeie mică de statură, foarte vioaie, foarte veselă, care purta rochii de culoare deschisă și o pieptănătură fascinantă: bucle albe, rânduie simetric sub bonetă, în jurul tâmplor și frunții. Aceste frumoase bucle erau oare ale ei? Aceasta era întrebarea care ne munea pe când sedeam cuminți în colțul nostru pe tot timpul vizitei. Ni se adresa ca unor oameni de vârstă ei, cu aceeași libertate de exprimare și aceleași nostimade, ceea ce ne încânta. Se zice că tinerețea ei ar fi fost foarte zbuciumată, dar acest fapt nu supăra pe nimeni; era atât de amuzantă și, pe deasupra, era o cucoană în vârstă și rudă cu noi, două titluri care pe vremea aceea aveau o valoare însemnată.

¹ Thomas Babington Macaulay (1800-1859), om politic și istoric englez; a scris o *Istorie a Angliei* în 5 volume.

Apoi bătrânele cucoane moldovene aveau și unele obiceiuri, pentru noi, surprinzătoare: aproape toate fumau, lucru nemaipomenit în anturajul mamei mele, unde așa ceva nu se întâmpla.

O verișoară a mamei, mult mai în vârstă ca dânsa, Zoe Strudza, mătușa reginei Nathalie a Serbiei, făcea excepție. Apărea rar, trăgea la hotel Boulevard – cel de astăzi – și acolo ne și duceam s-o salutăm. Această femeie inteligentă, care a murit centenară pe la sfârșitul primului război mondial, venea rar la București. Înaltă, distinsă, elegantă, foarte sulemenită – altă pricină de mirare pentru noi, deoarece la acea epocă nu se folosea sulimanul în nici o împrejurare –, contrar doamnei Balș, ni se adresa într-o limbă pe care o credeam pe înțelesul nostru, ceea ce noi nu apreciam deloc. Era cam prețioasă, mare prietenă a lui Vasile Alecsandri. Mamă-sa, sora bunicului meu Ghika, la fel ca și dânsa, juca un rol însemnat în societatea lașilor. Această mătușă a mamei mele, doamna Maria Roznovanu, pe care n-am văzut-o decât o dată – deoarece, ca bună moldoveancă de viață veche, cred că evita să vină în București – păstra încă urmele unei frumuseți și un surâs atât de tineresc și seducător, pe care încă nu le pot uita. Și dânsa avusese o tinerețe foarte furtunoasă și mai târziu – mult mai târziu – făceam haz văzând cum nepoatele sale încercau să găsească un nume potrivit pentru eroina isprăvilor legendare despre care li se povestise, fără însă a li se dezvălui identitatea fermecătoarelor lor bunici.

Cucoanele moldovene aveau puncte de vedere foarte personale, rețete culinare, tabieturi cărora le erau cu totul supuse și aveau o vioiciune, o gingășie în

simțire, o eleganță care le deosebeau de contemporanele lor muntene. Prejudecățile lor ne indignau – în ascuns bineînțeles –, dar ne distrau prin neprevăzutul fanteziei și conversației lor. Știau sumedenie de povești atât de hazlii. Bunăoară povestea frumoasei cucoane, amatoare de călărie, plecată de la Iași la Viena cu iapa sa favorită, cu mănzul

două ori pe an s-o vadă pe mama, în drum spre Atena, și la întoarcere. Ea o iubea pe mama, nepoata ei, cum ar fi iubit pe propria-i fiică și avea pentru dânsa, cred, mai multă afecțiune decât pentru fiii ei. Ne-a și dovedit-o la moartea mamei și în anii următori prin cea mai duioasă grijă. Firea ei independentă, patima pentru adevăr, felul ei

deschis și drept ne impuneau și nouă și părinților noștri. Felul său repezit și unele apucături, care pe atunci ni se păreau puținel supărătoare, astăzi mă înduioșează. Pregătirea cafelei cu lapte căpăta importanță rituală. Laptele trebuia să fie de bivoliță, trebuia să fie fiert de două ori de cu seară și adăpostit într-un loc răcoros, ca să poată prinde mult caimac și pe toată suprafața; recipientul

„Sindrofie” în București, pe la 1870, acvaforte de Theodor Aman

În p. 78: casă din București, la 1869, dintr-o acuarelă a artistului italian Domenico Preziosi

acesteia și o vacă pentru cazul în care laptele iepei n-ar fi fost de ajuns mănzului; fetele pe care le jucau și escapadele lor, călătoriile lor cu trăsura... Știau să învâluie aventurile lor într-un farmec deosebit, dar uneori alunecau pe o pantă de unde numai privirea mamei le oprea să mai continue. Așa se face că niciodată nu am putut afla sfârșitul unei povești de vrăjitorie începută în prezența mea și care mă urmărește și azi. „Foarte nostim”, zicea Catina Balș.

Dar dintre toate, singura pe care o iubeam cu adevărat era sora bunicii noastre din partea mamei, prințesa Aglae Moruzi, născută Plagino. În prima mea copilărie, această cucoană zveltă și subțire, cu tenul de fildeş, atunci abia de vreo 40 de ani, avea o înfățișare rece și severă care ne impunea. Ea nu iubea copiii și își arăta nemulțumirea când joaca noastră era prea gălăgioasă, aducându-ne repede la ordine. În acea epocă venea de

trebuia adus la masă cu cea mai mare băgare de seamă. Apoi dânsa puneă acest caimac într-o cafea foarte tare. Dacă un singur amănunt era neglijat în acest ritual era indispusă toată dimineața. Toate acestea îl cam iritau pe tata, care avea oroare de manii și tabieturi, dar fiindcă o iubea, se mulțumea s-o tachineze.

În fiecare an venea să petreacă câteva săptămâni la noi la țară și își aducea și câțelul. Cel mai ridicol câine de pe lume, „fiul unei șoricare cu un șoricar”, spunea mătușa pe un ton care nu permitea nici o replică, dar înfățișarea lui permitea toate posibilitățile. Partea dindărăt – afară de două smocuri, unul alb și altul de culoarea focului – era neagră și fără urmă de păr; o coamă de cap lung, alb și roșu ca focul, îi acoperea gâtul ca o coleretă [guler] și o limbă neagră completau personajul care era Azor. Un exemplar unic – spunea mătușa – care îi moștenise de la o prietenă pe care a iubit-o mult,

și deci trebuia tratat ca o rudă. Aceasta nu era ușor; el nu ne putea suferi și considera anumite gesturi ale noastre drept ofense: bunăoară, nu era permis să-ți pui mâna la nas când îl priveai. În toată copilăria noastră și chiar mai târziu, am manifestat toate atențiile față de Azor, tovarășul nederispartit al mțușii, iar când a murit, foarte bătrân, i-am trimis stăpânei sale scrisori de condoleanțe care au impresionat-o mult, pentru că prietenele ei cele mai bune n-au înțeles ceea ce noi înțelegeam: rolul prietenului Azor în viața ei singuratică.

Mătușa mea era o mare amatoare de jocuri de cărți și partidele ei de pichet cu nepotul său Eugen, fratele mamei, erau deliciul nostru pentru că dacă ei nu-i plăcea să piardă, apoi el devenea furios când pierdea, iar victoriile mătușii erau bucuria noastră ascunsă. Ea juca pichet cu tata, cu toate că ea găsea că el joacă foarte prost și-l dojenea contiui. Privea jocul de cărți ca pe ceva foarte serios, ceea ce noi nu înțelegeam, fiindcă la noi în casă jocul de cărți era cu desăvârșire interzis.

Când era bine dispusă, mătușa ne povestea din tinerețea ei, despre căsătoria sa, ocolind însă cu grijă să vorbească despre bărbatul ei. Văduvă la 26 de ani, cu trei fii, luptase cu mari greutăți financiare, datorate în mare parte – după cum am aflat mai târziu – fanteziei soțului său, care

participase la Războiul Crimeei, alături de ruși, în fruntea unui batalion, după câte am înțeles, echipat de el. Despre aceste greutăți ne-a spus lucruri mișcătoare. Bunăoară, despre umbrela sub care dormea în timpul ploilor mari, când apa trecea prin acoperișul casei pe care n-o putea repara din lipsă de bani sau despre anii ei cei mai frumoși, petrecuți cu trudă pe câmp.

Dar despre soțul său nu mi-a vorbit decât de trei ori. O dată pentru a-mi spune: „Iată ce făcea Panaiot”. „Dar cine era Panaiot?”, am întrebat eu cu candoare. „Cum cine era Panaiot?, mi-a răspuns ea repezit; era bărbatul meu, se-nțelege”. Acest „se-nțelege” mi s-a părut puțin neîndreptățit, pentru că nici ea nici altcineva nu pronunțase vreodată numele acestei persoane față de mine.

Altă dată ne-a povestit că în timpul unei molime de holeră, în 1849, pe când era însărcinată cu al doilea fiu, toți din jurul ei erau îngroziți și se fereau să mănânce fructe. „Eu, spunea ea, mâncam prune toată ziua și dormeam pe o saltea, pe jos, căci casa era plină de refugiați de la 1848. Bărbatul meu îi era frică să doarmă pe jos și când am născut, închipuiți-vă că dobitocul de surugiu, trimis în oraș s-o aducă pe moașă, s-a întors în goana mare lăsând pe drum jumătate din trăsura cu moașă cu tot. Am fost moșită de o țărăncă bătrână, care

a murit de holeră chiar în aceeași noapte”, adăuga ea triumfătoare.

Mai târziu, odată cu vârsta, și-a pierdut „tală de viespe” – cum se spunea pe vremea aceea – și din frumusețea ei nu mai rămăsese decât finețea trăsăturilor și a mâinilor. Mâini delicate, ale căror linii atât de pure mi s-au întipărit în amintire, cu palmele lor de un roșu atât de închis, care ne mângăiau pe obraz când noi le sărutam drept bună-dimineața și care mănuiau cu atâta eleganță și delicatețe când cărțile de joc, când țiğaretele, când andrelele de tricotate...

Mătușa mea păstrase o foarte frumoasă amintire despre timpul petrecut la Paris și, cu prilejul uneia din călătoriile mele în acest oraș m-a rugat să-i aduc o bonetă din cele care se purtau înainte de 1870. Niciodată n-am putut-o convinge că ceea ce îmi cerea era un lucru imposibil și nimic din ce-i aduceam nu-i plăcea.

Pe la 1900 a fost din nou la Paris, insistând să locuiască în hotelul în care stătuse înainte, luând masa la restaurantul la care se obișnuise ea altădată. Spre marea ei mulțumire, regăsise pe chelnerul care o servise cu 25 de ani în urmă:

– Vezi, spunea dânsa, lucrurile nu se schimbă atât pe cât crezi tu...

Dar asta n-a ajutat-o să-și găsească mult dorita bonetă din vremea imperiului... ■

(Va urma)

RAID ARMAT

(Triverb: 11, 1, 6)

© RE A^UT

Gheorghe BRĂȘOVEANU

Soluția jocurilor din numărul trecut:

p. 72: – CASA REGALĂ (CA-S-A/R-EGAL-A);
– CUCIULAT (CU-C-I/U-LA-T)

Soluția careului Iancu de Hunedoara:

VOICU-BUDA-ITALIA-NIS-DOTAT-INEL-
IM-RADU-TA-NAIA-ROMA-NO-SUNA-B-P-
BROM-IFA-APA-FES-AN-SIGHISOARA-
AMICA-STAT

În sud-vestul Chinei, în provincia Yunnan, într-o zonă mirifică, dominată de muntele Dragonul de Jad, pe un podiș binecuvântat de zei, trăiește de mai bine de un mileniu populația naxi. Izolată de frământările procesului istoric al marelui imperiu chinez, departe de zbuciumul lumii moderne, ea și-a păstrat până azi în mod miraculos credința, datinile ancestrale, organizarea socială, oferind cercetătorilor ineditul și prospețimea unei lumi legendară.

Populația naxi descinde din puternicele triburi sino-tibetane semnalate în cronicile chineze încă în secolul XI î.e.n., sub numele de *qiang* și *di*. Aceste triburi nomade își duceau existența în stepele Asiei Centrale, în podișul din nord-vestul Chinei de azi, alături de alte triburi care ulterior au migrat spre vestul și estul continentului euroasiatic, ducând cu ele scânteia unei lumi noi. La sfârșitul primului mileniu ramura *mosuo* a acestora a migrat spre sud și s-a așezat în valea râului Li, unde s-a adaptat la noile condiții geografice și și-a însușit tehnica lucrării pământului și pescuitul.

În această zonă de interferență a civilizațiilor chineze, tibetane, indiene și birmane și a religiilor bon și lamaism tibetan, daoism și budism populația *mosuo naxi* a rămas fidelă credinței sale animiste, practicilor șamaniste, și-a păstrat scrierea pictografică, dansurile rituale, muzica sa, precum și organizarea socială matriarhală. Nu a respins însă celelalte civilizații și religii cu care a venit în contact și a dovedit o toleranță culturală și confesională exemplară, chiar mai mult, a devenit cel mai credincios trezorer al valorilor create de acestea.

Imagini din ruloul Drumul sacru, lung de aproximativ 20 m: în cadrul ceremoniilor funerare, el este înțins de la coșciug până la poarta casei, pentru a conduce sufletul defunctului mai întâi prin iad, apoi spre mântuire

LA POALELE DRAGONULUI DE JAD

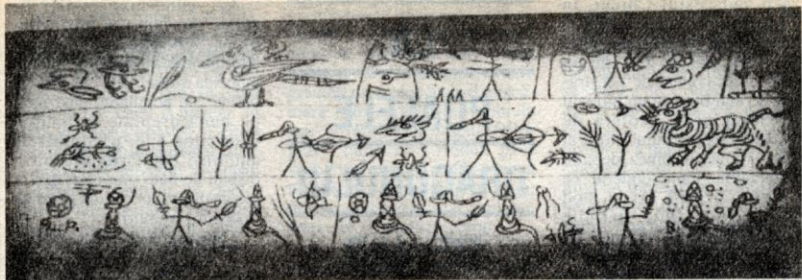
Dr. ANNA EVA BUDURA

Azi, când mari civilizații antice, precum cea precolumbiană, amerindiană și cea a aborigenilor australieni zac sub pulberea istoriei, cele 280 000 de suflete ale populației naxi intră pe bună dreptate în atenția istoricilor. Ele, păstrătoarele amintirii copilariei omenirii, dispun de date prețioase pentru reconstituirea unei lumi pierdute în negura vremurilor.

Populația naxi oferă date cu privire la modul de organizare și funcționare a societății umane în matriarhat. În zonele locuite de aceasta raportul bărbat-femeie se concretizează în relația „azhu”, care permite femeii să-și aleagă partenerul, fără a impune acestuia și îndatoriri în ce privește îngrijirea și creșterea copiilor. Puterea decizională în cadrul colectivității îi revine femeii, precum și întreaga răspundere pentru menținerea existenței acesteia. Femeile se îngrijesc de hrana cotidiană a familiei, compusă din copii, unchi și frați. Ele trudes pe câmp și tot ele se preocupă de valorificarea produselor obținute. Frumoase și vânjoase, femeile naxi poartă cu mândrie povara vieții cotidiene, acceptând-o cu seninătate drept partea ce le revine din îndatoririle colectivității. În cadrul acestei diviziuni a muncii bărbații au sarcina de a se ocupa de copierea, studierea și completarea cărților sacre, de muzică, pictură, de selectarea și instruirea șamanilor, înțelepții comunității, numiți în limba naxi *dongba*.

Populația naxi oferă informații prețioase și cu privire la șamanism și animism, credințe ancestrale ale omenirii, născute în vremea când ființele umane se simțeau contopite cu elementele naturii, mediul înconjurător și astrele macrocosmosului.

Considerându-se descendenții celor nouă frați ce au creat cerul și al celor nouă surori care au creat pământul, naxi au înțeles să

Pagină dintr-o carte sacră, scrisă cu pictograme

mențină legături permanente cu strămoșii lor cerești și să cinstescă prezența lor în fiecare corp ceresc, fiecare formă de relief de dimensiuni impresionante, fiecare fenomen al naturii și să dialogheze neîncetat cu ei. În acest scop ei au știut să aleagă, după efectuarea unor testări complexe, pe acei indivizi ai colectivității care dovedeau de mici capacități paranormale și se vedeau a fi apti de fapte ieșite din comun doar prin concentrarea și apoi prin transmiterea propriei lor voințe altora sau mediului înconjurător.

Acestor persoane, numite dongba – înțelepți –, le revine sarcina să execute cele peste 70 de ritualuri în cadrul cărora se aduceau sacrificii aștrilor, cerului, zeului munților, al căminului, al celor cinci cereale, al vântului, al naturii și celorlalți 2 400 de zei și spirite, să izgonească durerile rele, să stăpânească stihiele naturii, să împlină bunăvoința și harul cerului, să facă divinații, într-un cuvânt să vegheze asupra vieții spirituale a comunității, să asigure sănătatea psihică și corporală a membrilor ei. Acești dongba, fără să devină o castă distinctă și privilegiată, sunt totodată gardienii cărților sacre, depozitarii notelor muzicale ancestrale, precum și executorii complicatelor compoziții strămoșești – numite „fosilele vii” – ale creației muzicale umane. Ei sunt artizanii și artiștii făurari

ai obiectelor de cult de mare valoare istorică și artistică. Întreaga lor creație intelectuală și artistică se subsumează numelui generic: cultura dongba.

Populația naxi oferă ceretătorilor de azi șansa unică de a studia scrierea pictografică și hieroglică – forme incipiente de scriere inventate de omenire – pentru a consemna fapte, evenimente și informații cu ajutorul reprezentării obiectelor din natură. Și nu numai atât. Naxi au la dispoziție o scriere pictografică vie, folosită nu numai pentru redactarea cărților sacre, ci chiar pentru schimburi epistolare între membrii comunității.

Experții care au studiat această scriere, numită în limba naxi *sanciucluctu*, apreciază că ea este mai veche decât cea creată în Babilonul antic sau de popoarele maya și chiar decât scrierea jagu, folosită în timpul dinastiei Zhou (secolul XVI-XI î.e.n.) în China, și că ea marchează trecerea de la scrierea pictografică la cea hieroglică.

Cu ajutorul celor peste 1 500 de semne pictografice sunt scrise cele mai bine de 20 000 de volume de cărți sacre – adevărate enciclopedii ce cuprind cunoștințele acumulate de populația naxi de-a lungul secolelor în domeniile istoriei, filosofiei, medicinei, etnografiei, literaturii, artei, astronomiei, divinației etc.

Cu bețișoare de bambus, folosindu-se de tușul și vopselele multicolore preparate de ei înșiși, dongba continuă să eternizeze realitatea zilelor noastre. Înzestrați cu un simț artistic ieșit din comun, ei trasează cu mână sigură liniile ce sintetizează esența unei mișcări de dans, captează manifestarea unei stări de spirit, sugerează trăsăturile definitorii ale obiectelor, plantelor, animalelor, ale fenomenelor naturii, lăsând în urma lor, așa cum au procedat sutele de generații dongba înaintea lor, opere de artă miniaturală, ce încântă privirea cu prospețimea lor coloristică și sinceritatea lor naivă.

Și cum desenul este plăcerea fiecărui copil, iar însușirea scrierii pictografice se face în joacă, populației naxi îi este necunoscută noțiunea de analfabetism. În schimb ea a dat Chinei un număr impresionant de artiști plastici care au îmbogățit paleta coloristică și tematica operelor de artă contemporană.

În condițiile în care modernizarea pătrunde încetul cu încetul și în zona mirifică de la poalele munților Dragonul de Jad, iar exotismul regiunii atrage din ce în ce mai mulți turiști, cercetătorii civilizației dongba se întreabă cu îngrijorare cât va putea ea supraviețui în forma sa ancestrală și dacă nu cumva o așteaptă soarta celor acoperite de colbul istoriei. ■

LEGENDARA

ELENA

DIN TROIA

ANA VĂDEANU

Frumoasa Elena: unul dintre puținele personaje, de-a lungul veacurilor, „răsfățate” de toate cele șapte arte... Dar înainte de a comenta personajul, să ne amintim legenda.

Leda, fiica lui Thestius, regele Etoliei, este dată în căsătorie lui Tyndareus, regele Lacedaemonului. Într-o zi, în timp ce Leda se răcorea în apele cristaline ale unui râu, o vede Zeus care, fermecat de frumusețea ei, ia înfățișarea unei lebede, pentru a se împreuna cu ea. Noaptea, Leda este iubită și de soțul ei, Tyndareus și, din această dublă împerechere, Leda are patru copii: gemenii Elena și Pollux, considerați copiii lui Zeus, și Castor și Clytaemnestra, copiii lui Tyndareus.

Elena este de o asemenea frumusețe, încât nici o muritoare nu se poate întrece cu ea, cea pizmuită până și de zeițe. Încă din copilărie este vestită în toată Grecia. La palatul tatălui ei vin, unul după altul, potențenți care o

pețesc pe frumoasa Elena, dar acesta nu se hotărăște să-și dea fiica nici unuia dintre ei, temându-se ca, din pizmă pentru cel norocos, alți eroi să nu purceadă la luptă împotriva-i și să nu se iște între ei o mare sfadă.

În cele din urmă, Ulise îl sfătuiește pe tată, Tyndareus, ca Elena să hotărăască ea singură cine să o ia de soție. Iar potențenții toți să se lege cu jurământ că nu vor ridica niciodată armele împotriva celui pe care Elena îl va alege ca soț, ci la nevoie îl vor ajuta din toate puterile.

Tyndareus își pleacă urechea la sfatul lui Ulise. Toți potențenții se leagă prin jurământ și Elena își alege dintre ei pe frumosul Menelaus. Acesta se căsătorește cu Elena, iar după moartea lui Tyndareus ajunge rege al Spartei, domnind liniștit în palatul socrului său, fără să bănuiască ce multe neazuri i-a hărăzit căsătoria cu frumoasa lui Elena.

Mărul discordiei

Zei sârbătoreau nunta lui Peleus cu Thetis în spațioasa peșteră a centaurei Cheiron. Ospățul este deosebit de bogat și la el iau parte toți zeii din Olymp, cu excepția unei singure zeițe: Eris, zeita discordiei, care rătăcea singuratică în jurul peșterii lui Cheiron, purtând adânc în inimă jignirea de a nu fi fost poftită și ea. Ca să se răzbune, ea ia din îndepărtatele grădini ale Hesperidelor un măr de aur, pe care scrie: *Celei mai frumoase și,*

neobservată de nimeni, pe când petrecerea era în toi, se apropie încet de masa nuntașilor și aruncă pe ea mărul de aur.

Zei văd mărul, îl ridică și citesc cuvintele scrise pe coaja lui. Dar care dintre ele este cea mai frumoasă? Îndată începe sfada între trei zeițe: Hera, soția lui Zeus, războinica Athena și Afrodita, zeita dragostei. Fiecare răvânește la mărul de aur și nici una nu se îndură să-l lase altuia. În cele din urmă, acestea îi cer lui Zeus să hotărăască el cine are dreptate.

Dar Zeus nu primește să fie arbitru. El ia mărul, îl dă lui Hermes și-i poruncește să le conducă pe zeițe în împrejurimile Troiei, pe povârnișurile înaltului Munte Ida. Acolo, Paris, frumosul fiu al lui Priam, regele Troiei, urmează să hotărăască cui trebuie să-i aparțină mărul, care zeiță este cea mai frumoasă.

Hermes și cele trei zeițe se duc repede pe Muntele Ida, unde tânărul Paris se află cu turmele la pășune. Paris este cel mai mic dintre fiii lui Priam și ai Hecubei. Înainte de nașterea lui, Hecuba a

Răpirea Elenei de către Paris (reprezentare franceză din sec. XVIII); în planul din
apar diferite scene din Războiul Troiei

În p. 85: Elena și Paris, într-o pictură semnată de Jacques Louis David
(1748-1825), liderul școlii neoclaseice franceze

visat că viitorul ei copil va atrage pieirea Troiei. Când Paris vine pe lume, Priam dă poruncă să fie ucis, dar Hecuba, făcându-i-se milă de copil, îl duce pe Muntele Ida și-l părăsește, lăsându-l într-un deșeu. Așa se face că fiul lui Priam nu piere, căci este găsit de o ursoaică, ce-l va alăpta alături de puilul ei, iar apoi el crește printre păstori de pe munte, devenind un tânăr nespuns de frumos și deosebindu-se de cei de seama lui prin puterea cu care este înzestrat.

Când vin zeițele aduse de Hermes, acesta, întinzându-i mărul lui Paris, îi spune prietenos că trebuie să-l dea aceleia care este cea mai frumoasă, căci Zeus a poruncit ca el să fie arbitru în cearta lor.

Paris încremenește încurcat. Se uită la zeite și nu poate hotărî care este cea mai frumoasă. Atunci, fiecare dintre ele caută să-l înduplece ca să-i dea ei mărul, făgăduindu-i o mare răsplătă. Hera îi promite dominația peste întreaga Asie, zeița Athena – slavă și biruință în războaie, iar Afrodita îi făgăduiește să-i dea de soție pe cea mai frumoasă dintre muritoare, pe Elena, fiica lui Zeus și a Ledei. Auzind făgăduiala Afroditei, Paris nu mai stă mult pe gânduri și-i dă ei mărul. Astfel, Afrodita este

recunoscută drept cea mai frumoasă dintre zeite, devenind ocrotitoarea lui Paris. Hera și Athena însă prind ură împotriva lui Paris, precum și a Troiei și a tuturor troienilor, hotărând să nimească cetatea și tot poporul troian.

Nu numai soția, ci și bogățiile

Curând după plecarea zeitelor, Paris coboară de pe Muntele Ida și intră în cetatea Troiei, unde este recunoscut cu multă bucurie de către părinții lui. A trecut o bună bucată de vreme de când s-a întors la casa părintească și se pare că schimbarea ivită în viața lui l-a făcut să uite darul făgăduit de Afrodita, în schimbul mărului de aur. Acum el este moștenitorul tronului. Dar Afrodita îi amintește ea însăși de frumoasa Elena și-l ajută să-și construiască o corabie, pe care pornește într-o lungă călătorie pe întinsul nemărginit al mării. Paris oprește corabia la vărsarea râului Euratos și coboară pe mal cu prietenul său Eneas, împreună cu care se duce la rege, ca și cum ar fi un oaspete, fără nici un gând ascuns.

Menelau îi întâmpină cu prietenie și pregătește în cinstea

lor un ospăț bogat. În timpul mesei, Paris o vede întâia oară pe frumoasa Elena. El o privește cu încântare, nemaisăturându-se să-i admire frumusețea. Elena este și ea vrăjită de frumusețea lui Paris. După câteva zile, Menelau primește vestea morții unui prieten și trebuie să plece în Creta. La plecare, el o roagă pe Elena să poarte de grijă oaspeților. Dar îndată după plecarea lui Menelau, Paris hotărăște să se folosească de acest prilej și, ajutat de Afrodita, o înduplecă cu vorbe dulci pe frumoasa Elena să-și părăsească soțul și să fugă cu el în Troia. Elena se lasă ispitită și Paris o duce în taină pe corabie. El îi răpește lui Menelau nu numai soția, ci și toate bogățiile. Corabia părăsește gurile râului Euratos, ducând cu sine bogata pradă cu care ajunge la țărmurile Troiei.

După ce frumoasa Elena părăsește palatul lui Menelau, împreună cu Paris, zeii o trimit pe Iris, vestitoarea lor, pe insula Creta, pentru a-i da de știre lui Menelau despre cele întâmplate. Acesta se întoarce imediat în Sparta, unde este cuprins de mânie. Se duce la fratele său Agamemnon, ca să se sfătuiască împreună cum să se răzbune împotriva lui Paris pentru fapta-i mișelească.

Agamemnon îl primește cu toată dragostea și-l sfătuieste să adune îndată pe toți eroii care s-au legat odinioară prin jurământ că-l vor ajuta la nevoie, din toate puterile lor. Menelau urmează sfatul lui Agamemnon și, astfel, răpirea Elenei de către Paris duce la izbucnirea Războiului troian.

În ajutorul soțului părăsit sar toate căpeteniile grecilor, sub comanda lui Agamemnon care, în fruntea unei flote puternice, se îndreaptă spre Troia. Războiul durează zece ani, timp în care sorții izbânzii sunt îndoielnici. În cursul luptelor Paris se bate la început singur cu Menelau, dar este înfrânt și scapă numai datorită Afroditei, care îi vine în ajutor. Mai târziu, el revine, la chemarea lui Hector, în primele

rânduri, și-i rănește pe rând pe Diomedes, pe Machaon și pe Eurypylus. În sfârșit, îl ucide pe Ahile, ochindu-l cu o săgeată în călcâi, singurul loc unde eroul este vulnerabil. În cele din urmă, Paris cade lovit și el de o săgeată înveninată a lui Filoctet.

Dar grecii nu izbutesc să cucerească cetatea Troiei. Atunci Ulise îi îndeamnă să recurgă la un șiretlic. El pune să se construiască un cal de lemn așa de mare, încât să se poată ascunde în el cei mai puternici eroi ai Greciei, ceilalți oșteni urmând să se îndepărteze puțin de malurile Troiei și să se ascundă dincolo de insula Tenedos. Când troienii vor lua calul și-l vor duce în oraș, considerând că este un dar al lui Zeus, soldații vor ieși noaptea din el, vor deschide porțile cetății ca să intre oștenii greci înapoi în taină, la semnalul dat prin aprinderea unui foc mare. Într-adevăr, când troienii găsesc calul la porțile cetății, îl iau și petrec toată ziua cu mare bucurie. Dar la căderea nopții, când se face liniște, Troia se cufundă într-un somn adânc. Atunci soldații ies din pânțele calului și incendiază cetatea, care arde multă vreme. Trâmbele de fum ce se ridică spre cer și uriașă vâlvătaie dau de știre popoarelor vecine că Troia, cetatea care multă vreme a fost cea mai puternică din toată Asia, a căzut.

Și astfel, Menelau își recapătă soția, întorcându-se cu ea în Grecia, unde cei doi rămân împreună până la moarte.

Aceasta este legenda...

Destinată a stârni război

Detaliile judecății lui Paris au pasionat un mare număr de autori din antichitate și până în zilele noastre. Fiecare și-a prezentat propria versiune. A dezlănțuit polemici aprinse felul în care cele trei zeițe s-au înfățișat în fața lui Paris. Cei mai conservatori credeau că zeițele veniseră în toată majestatea lor divină. Alții notau că zeițele pozaseră

dezbrăcate, pentru ca tânărul păstor să-și poată face o idee exactă despre meritele fiecăreia. O altă categorie de autori, căutând o soluție de compromis, a insinuat că numai Afrodită s-a prezentat goală sau că și-a descoperit sânii, pentru a înclina balanța în favoarea ei.

Polemica încearcă să ascundă ceva. Freud ne-a avertizat că nu putem ajunge la adevăr decât prin transformările lui. Ce important poate avea faptul că zeițele au pozat nud sau înveșmântate, că și-au arătat sânii sau genunchii? Important este faptul că s-au prezentat dispuse să învingă cu orice preț. Poate că ceea ce falsa polemică dorea să ascundă era faptul că primul caz flagrant de corupție juridică avusese loc în instanțe divine!

S-a speculat mult în legătură cu semnificația celor trei oferte divine. Pare vădit că darul făgăduit de Hera este puterea, puterea în sensul ei cel mai politic. Atena îi promite înțelepciunea, nu atât înțelepciunea filosofului care duce la renunțare, cât una instrumentalizată, care permite hegemonia. Dar Afrodită, ce îi oferă ea în realitate?

Sunt unii care au scris că Paris s-a lăsat tentat de desfrâu. Afrodită i-ar fi putut promite să-l facă irezistibil în fața tuturor

femeilor, să devină amantul oricăreia dintre ele. Era în puterea ei s-o facă, dar n-a făcut-o. Afrodită, care probabil că nu era atât de superficială pe cât s-a vrut și că credem, a înțeles că cea mai mare aspirație a bărbatului este dragostea unei femei, iubirea unei femei, nu simpla ei posedare.

Elena este una dintre puținele femei care apar în mitologie ca persoană, ca individ complex, nu numai ca instrument al plăcerii și al reproducției. Dar datorită extraordinarei sale frumuseți, s-a transformat în prețul venalității judiciare. Istoria a judecat-o cu prea multă severitate pe Elena: a fost acuzată de infidelitate, egoism și insensibilitate. Pare clar că bărbații au tins să proiecteze în ea propriile lor temeri în legătură cu femeia.

Este un fapt incontestabil că Elena l-a părăsit pe soțul său Menelau pentru a fugi cu atractivul Paris. Faptul, în ziua de azi, nu ni se mai pare atât de teribil. Mai ales dacă ținem seama că nu era vorba despre o aventură trecătoare, ci despre o nouă opțiune matrimonială. Cei doi fugari au luat cu ei tot ce au găsit de valoare, aspect scuizabil, dacă ținem seama de uzanțele civilizatorilor noastre despărțiri. Dar chiar situându-ne în

Tronson al incintei de la Troia VI (1750-1300 î.Hr.), fortificație distrusă de un cutremur

mentalitatea acelor timpuri, în care nu se puneau problema liberei opțiuni a femeii, nu putem uita că Elena a fost un instrument al voinței zeilor. Încă de la naștere, ea fusese destinată a fi cauza a ceea ce avea să se numească Războiul Troiei.

Elena din Troia a fost modelul frumuseții feminine, cu toate că sunt mulți cei care consideră conceptul de frumusețe variabil, condiționat de modele și de gusturile fiecărei epoci. De fapt, după atâtea milenii, încă nu s-a ajuns la o definiție a conceptului de frumusețe. Totuși frumusețea Elenei a rezistat perfect trecerii vremii și a devenit un punct de referință obligatoriu. În aproape toate literaturile există autori ce rezolvă prezentarea eroinei lor trimițând la legenda frumuseții a Elenei.

„C'est un dur métier d'être une belle femme“ (Meserie dură să fii o femeie frumoasă), a scris Baudelaire, sintetizând, într-un vers, drama atâtor femei înzestrate de natură cu un fizic deosebit.

Mamă a opt copii

Dar frumusețea Elenei trebuie să fi fost ceva mai mult decât perfecțiunea fizică. Nu putem reduce marea sa putere de seducție la un chip plăcut, niște săni frumoși, un mijloc unduitor sau niște șolduri rotunde. Asemenea femeii au existat întotdeauna, însă nici una dintre ele n-a trezit pasiunile pe care le-a trezit Elena.

Pasiune erotică, desigur, dar nu numai. Să ne amintim că, odată învinsă Troia, Menelau, în fața prezenței Elenei, nu poate duce la bun sfârșit cruda război dăruită de-a lungul atâtor ani de război. Când el înaintea hotărât cu spada în mână, dispus să spele în sânge jignirea orgoliului său călcat în picioare – nu a onoarei, ceea ce este cu totul altceva –, Elena lasă să-i cadă mantia de crudul Menelau uită de toate jignirile, își dă seama că a luptat pentru a-și recupera soția și nu

pentru a o pierde definitiv. Frumusețea nudului Elenei a stins focul mâniei lui:

Goliciunea Elenei nu-l incită pe Menelau la o posedare coercitivă, nu este o reclamare a instinctelor lui primare, ci îi restituie umanismul, capacitatea de a iubi și de a ierta.

Se pune însă întrebarea: ce vârstă să fi avut, oare, în acel moment Elena? Mitologia nu s-a pus de acord asupra timpului care s-a scurs între răpirea Elenei și căderea Troiei. Părerea cea mai răspândită este că trecuseră zece ani, dar sunt unii care opinează că au fost douăzeci: zece ani în care coaliția greacă a întârziat să se organizeze și să acosteze flota în fața Troiei, după ce se pierduse de câteva ori pe mare, și zece ani cât a durat războiul propriu-zis.

Pe de altă parte, știm că în momentul în care a părăsit Sparta, Elena avea deja nouă ani de viață conjugală cu Menelau. Presupunând că s-ar fi căsătorit la frageda vârstă de șaisprezece ani, Elena ar fi avut în acel moment între treizeci și patruzeci de ani, ceea ce în zilele noastre nu înseamnă nimic, dar în timpurile acelea era mult, o vârstă venerabilă.

În orice caz, trupul care a muia mânia lui Menelau era cel al unei mame cu șapte sau opt copii, fapt cu atât mai meritoriu pentru posesoarea lui. În timpul sederii sale în Troia, Elena i-a

dăruit cinci copii lui Paris. Ea mai avusese unul cu Ahile, care nu rezistase frumuseții ei, văduvă la moartea lui Paris. Ceea ce înseamnă că, în plină maturitate, Elena continua să fie cea mai frumoasă femeie din lume!

Cu toții știm că există o frumusețe superficială, care nu este altceva decât o curioasă dispunere a țesuturilor, în mod inexorabil învinsă de trecerea timpului. Dar frumusețea Elenei era ceva mai profund. Această frumusețe îl cucerise pe Paris și mișcase compătimirea lui Menelau. Menelau, cel cărui i-a revenit să joace rolul cel mai puțin plăcut din poveste, se izbăvește în fața ochilor noștri prin exercițiul iertării. Devine din nou soțul îndrăgostit care fusese înainte ca, ingenuu, s-o lase pe Elena în grija lui Paris, pentru a alerga la funeraliile lui Catreu.

Iertarea lui Menelau, la urma urmelor parte interesată, n-ar fi putut să domolească mânia inspirată compatrioților săi de Elena, pe care o făceau răspunzătoare de dispariția florii tineretului grec. Neobișnuita ei frumusețe a dezarmat mulțimea înfierbântată, care în fața ei a uitat ranchiuna acumulată în toți acei ani.

Și cele mai verosimile versiuni despre sfârșitul frumoasei Elena ne-o prezintă întotdeauna alături de Menelau, venerată, ca exemplu de virtuți domestice. ■

MITOLOGICĂ

(Monoverb: 4-8)

Laurian BUTURE,
Adjud

Noaptea Sfântului Bartolomeu, „noaptea de cristal“, marea teroare din vremea Revoluției franceze sunt câteva dintre masacrele de amploare pe care istoria omenirii le-a înregistrat. Ce anume poate declanșa asemenea furii oarbe? Ce justificări își caută apoi făptașii? Cauzele sunt, cel mai adesea, multiple. Explicațiile găsite de făptuitori țin, de obicei, de religie sau ideologie. Un studiu sistematic al unor asemenea momente de furie oarbă nu s-a întreprins încă.

Dubii pulberate

Un episod puțin cunoscut îl constituie singurul caz de creștini martirizați de către un suveran evreu. El s-a petrecut în „Arabia fericită“, acea zonă unde, peste o sută de ani, avea să își înceapă activitatea creatorul celei de-a treia mari religii monoteiste, Muhammad. La 30 ianuarie 524, Mundhir, stăpânul unui principat arab situat la sud de Irakul actual, a primit o scrisoare din partea suveranului di Himyar (Yemenul de astăzi). Acesta din urmă îl informa că reușise să elimine creștinismul din regatul său.

Se pare că personajul nostru ieșea din tiparele normale. Încă de la urcarea pe tron i-a masacrat pe etiopienii creștini instalați în Capitală, Zahar, transformându-le biserica în sinagogă. Ulterior, a pornit cu o armată de 120 000 oameni spre Nadjran, marea oază din nordul regatului. După un lung asediu, i-a obligat pe locuitori să capituleze, promițându-le că le va cruța viața. Dar nu și-a respectat cuvântul. A arestat notabilitățile, le-a confiscat bunurile și a ars osemintele episcopului decedat. A dat foc apoi bisericii, cu preoți cu tot.

Eșuând în tentativele sale de a-i converti pe locuitori la iudaism, a poruncit să fie omorâți, mai întâi bărbații, apoi femeile. Relatăriile păstrate – și care, trebuie să o spunem, oferă detalii din ce în ce mai bogate pe măsură ce sunt mai îndepărtate în timp – descriu cu lux de amănunte scene teribile. Este pomenit cazul unei femei, frumoasă și bogată, căreia i s-a oferit un răgaz de gândire. În cea de a treia zi, ea a ieșit în piața mare, împreună cu fiicele ei, gătită ca pentru nuntă, și a cerut supliciu suprem. Insultat de una dintre fiice, regele a poruncit să fie strangulate, să i se toarne mamei pe gât sângele lor, apoi să fie și ea ucisă. La sfatul marilor preoți, regele din Himyar i-a iertat pe ceilalți copii, pentru a fi crescuți în religia iudaică.

În încheierea scrisorii trimise lui Mundhir, cel ce poruncise masacrul îl îndemna să procedeze la fel cu supușii săi creștini care ar fi refuzat să renunțe la credința lor.

Din alte surse aflăm că între martiri s-a aflat și un Arethas, care i-a ținut un discurs suveranului

MARTIRII

DIN NADJRAN

din Himyar despre victoria finală a creștinismului, înainte de a fi și el omorât. Sau despre un copil de trei ani, care cerea să își urmeze mama în martiriul ei, angajând o polemică cu regele ucigaș.

În epocă, masacrul a avut ecou. Aflând vestea, împăratul bizantin Justin I (518-527) și patriarhul Alexandriei l-au instigat pe regele creștin al Etiopiei, Kaleb Ella Asbeha, să reacționeze cu putere. Acesta a debarcat pe coasta Yemenului, reușind să treacă de lanțul de fier cu care regele din Himyar blocase accesul pe mare spre singurul port, lângă strâmtoarea al-Mandeb. După ce l-a ucis pe cel ce inițiasese masacrul, a construit o biserică la Zafar, chiar pe locul unde se înălțase palatul regal. A refăcut și biserica din Nadjran și a ridicat un sanctuar pe locul masacrului. În sfârșit, înainte de a se înapoia, a instalat un rege creștin. Amintirea martirilor este pomenită și astăzi de creștinii din Orientul Mijlociu. De asemenea, și Coranul face o mențiune despre episcopi.

Caracterul izolat al gestului regelui evreu din Himyar a făcut ca, încă la sfârșitul secolului XIX să existe dubii în legătură cu autenticitatea poveștii. Ulterior, s-au descoperit o serie de inscripții date în numele regelui persecutor Iosif, în care sunt menționate faptele sale. A

mai rămas în discuție doar data când s-a produs evenimentul. Unele izvoare par să indice 518, altele 523.

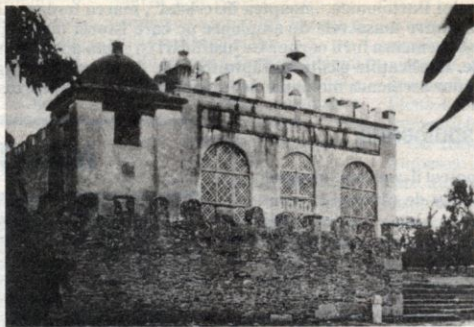
Implicațiile politice

Dar dincolo de tragismul episodului, analiza tuturor surselor care fac referire la el oferă o altă imagine a „Arabiei fericite” decât cea

cu care ne-am obișnuit. Zona nu era una a unui deșert pustiu, populat de triburi nomade războinice, fără cultură, având credințe ancestrale, monoteismul lui Muhammad fiind o noutate absolută.

Zona se găsea, de multă vreme, într-un schimb permanent și benefic cu ținuturile mesopotamiene, arameice sau evreiești. Deși separată printr-o zonă de deșert de marile centre de civilizație din Orientul Apropiat, Arabia meridională a cunoscut o evoluție asemănătoare cu acestea.

Perioada cuprinsă între sec. I și VI e.n. a fost dominată de aristocrațiile militare provenite din triburile aflate în zona muntoasă. Religiile monoteiste erau larg răspândite. Diaspora evreiască a cuprins și această zonă. În zona sudică, iudaismul fusese adoptat ca religie încă înainte de urcarea pe tron a lui Iosif. Dinastia himyarită a păstrat însă o politică echilibrată. Nici o inscripție regală de până la Iosif nu lasă să se întrevadă vreo presiune în favoarea

Catedrala creștină din Aksum, în Etiopia. Regele acestei țări, Kaleb Ella Asbeha, îndemnat de împăratul bizantin, a întreprins expediția care a readus creștinismul în Nadjran

În p. 89: inscripție a regelui creștin Abraha, suveranul regatului Himyar

iudaismului. În același timp, creștinismul s-a răspândit fără opreliști în peninsula. La mijlocul secolului IV, împăratul bizantin Constanțiu II a trimis o ambasadă din care făcea parte și un episcop, Teofil Indianul. Potrivit lui Joëlle Beaucamp, Françoise Briquel-Chatonnet și Christian Robin – trei istorici francezi care pre-

gătesc o lucrare

despre martiriul creștinilor din Nadjran și care au publicat un articol în revista *L'Histoire* – probabil că predecesorul lui Iosif era un adept al creștinismului, fiind instalat cu sprijinul creștinilor etiopieni.

La începutul secolului VI e.n., Peninsula arabică era disputată de imperiile persan și sasanid. Lupta se dădea pentru controlul căilor comerciale care asigurau comerțul cu mirodenii. În această dispută, apartenența religioasă avea valoare de supunere politică. În acest sens, iudaismul afirmat al regelui Iosif și persecutarea creștinilor aveau și semnificația refuzului influenței Imperiului bizantin și a aliatului său, Etiopia creștină. Plasând actul regelui Iosif în contextul mai larg al luptei dintre etiopieni, persani și bizantini, putem pătrunde mai bine nu numai semnificația lui, ci și faptul că „Arabia fericită” nu era un deșert. Acest lucru ne ajută să înțelegem mai bine și fenomenul apariției islamului, 100 ani mai târziu. ■

UN GÂND PE LUNĂ

„Limita cunoașterii noastre la sfârșit de secol douăzeci supune o mare parte a moștenirii noastre culturale la un test extrem. Doar cei foarte proști sau cei ce suferă multe privațiuni își mai pot permite să nu știe că documentele civilizației au fost scrise cu lacrimi și sânge, lacrimi și sânge ce nu sunt mai puțin reale pentru că au fost vărsate cu atâta vreme în urmă.”

Seamus HEANEY, poet irlandez,
laureatul Premiului Nobel pentru literatură, 1995

JOMO KENYATTA ȘI REVOLTA „MAU-MAU“

VIOREL CRUCEANU

Posesiunile coloniale engleze și franceze din Africa Neagră au cunoscut sensibile mutații pe parcursul celui de-al doilea război mondial. Ele au contribuit de o manieră decisivă la victoria metropolelor. Aportul lor nu s-a redus doar la furnizarea de materii prime, vitale purtării ostilităților, ci și la mobilizarea în lupte a sute de mii de autohtoni. Mai mult, atunci când a fost necesar, coloniile s-au constituit în spații de replieri strategice.

Așa s-a întâmplat cu „Franța liberă“ a generalului de Gaulle, ce și-a avut punctul de pornire la Brazzaville, în Congo, și a supraviețuit numai datorită resurselor din „Africa Ecuatorială Franceză“ (A.E.F.) și „Africa Occidentală Franceză“ (A.O.F.).

Aceste elemente prefigurau o inevitabilă schimbare în natura raporturilor metropolă-colonii. Actul de naștere al unei noi realități internaționale l-a reprezentat „Carta Atlanticului“ (Magazin istoric, nr. 7/1986), semnată la 14 august 1941 de președintele F.D. Roosevelt și premierul W. Churchill. Punctul trei al documentului stipula că Aliații „respectă dreptul ce are fiecare popor de a alege forma de guvernământ sub care vrea să trăiască; ei doresc să fie redată drepturile suverane și liberul exercițiu de guvernare celor care au fost privați de ele prin forță“.

Americanii au dat o valoare universală formulării, pe care au sprijinit-o cu fermitate. Poziția Washingtonului certifica un veritabil deal, care avea să probeze că imperiul colonial european nu era un monolit în peisajul istoriei umanității. Englezii și francezii au încercat, zadarnic, să confere propriile lor interpretări „Cartei Atlanticului“. Asemenea inconsecvențe au dus la declanșarea unor revolte anticolonialiste de amploare, precum cea din Kenya.

White Man Country

Situată în estul Africii, Kenya poate fi considerată drept *cazul particular* al decolonizării fostelor posesiuni engleze de pe continentul negru. Specificitatea teritoriului a fost determinată de clima sa foarte plăcută, ce a atras numeroși coloniști albi. Numărul acestora a

sporit constant de la 596 (1903), la 9 651 (1921), pentru ca, în 1948, să ajungă la 29 660¹.

¹ Kenya a fost ocupată de Marea Britanie și transformată în posesiune engleză (protektorat „Africa Răsăriteană Britanică“), la sfârșitul secolului XIX, după câteva încercări germane de anexiune. Din anul 1920 ea a devenit colonie a Coroanei britanice.

În primul deceniu de după cel de-al doilea război mondial, s-a înregistrat un adevărat exod către Kenya, populația de rasă albă atingând nivelul record de 57-700 persoane (1956).

Coloniștii au acaparat platourile – *Highlands*, devenite *White Highlands* – „frumoase și fer-

tile", locuite până atunci de cea mai însemnată populație locală, *kikuyu*. Aici ei au creat vaste plantații de cafea, tutun, zahăr, bumbac și cereale. Au defrișat păduri și au ameliorat soluri; au crescut animale, mai ales oi și struți. Au prelucrat lemnul și laptele. Prin urmare, albi se simțeau, după cum remarcă Pierre Bertaux, „ca la ei acasă, într-o țară căreia i-au transformat fizionomia”. Treptat și-a făcut loc și sentimentul durabilității, astfel încât, coloniștii și-au propus să transforme Kenya într-o *White Man Country* (țara omului alb).

Expansiunea noilor venitii s-a înfăptuit pe seama cantonării în rezervații a populației *kikuyu*. Deposedarea de pământuri a *kikuyu* a coincis cu o perioadă de avânt demografic al acestei etnii: o creștere de 1 000 000 de suflete, într-o jumătate de secol (de la 400 000 în 1904, la 1 400 000 în 1953). Or, sporul demografic era incompatibil cu silnția rezervațiilor. De aceea, s-a declanșat o acută „foame de pământ” (un agricultor african dispunea doar de 1,04 ha, comparativ cu media de 1 384 ha pentru un fermier alb), ce s-a substituit tuturor problemelor coloniei.

Implicațiile fenomenului au fost explicate de Jomo Kenyatta în cartea sa *Mount Facing Kenya*: „Răpind pământurile *kikuyu*, europeanul i-a privat nu numai de posibilitatea de a-și câștiga existența, dar și de simbolul material care unea familia și tribul. Procedând astfel, el distruge temeiurile sociale, morale și economice ale sistemului de viață al africanilor”.

În 1946, elita cultă locală a creat partidul „Kenya African Union” (K.A.U.), al cărui scop era, după cum subliniază Claude Horrut, un specialist în probleme est-africane, să facă din Kenya „un stat african condus de africani”. Președinte al partidului

a fost desemnat liderul *kikuyu* Jomo Kenyatta, cu studii de antropologie în Anglia. Deși atașat valorilor occidentale, Kenyatta era un pasionat luptător pentru libertatea țării sale. Devisa sa și a K.A.U. a devenit tocmai cuvântul „libertate”, exprimat prin varianta locală *Uhuru*.

În preajma lui Kenyatta se aflau intelectuali *kikuyu* și *luo* (a doua etnie ca mărime), cu opțiuni ideologice diferite: de la „bătrâni” naționaliști, din anii interbelici, la liberali și stângiști. În ciuda dificultăților, Kenyatta a știut să asigure echilibrul în interiorul partidului; numai că linia legalistă a formațiunii sale nu era sincronă cu cerințele imperiative ale populației *kikuyu*.

Patria copiilor

Lumea „profundă” *kikuyu* a început să se miște din 1948, odată cu manifestarea primelor nemulțumiri ale foștilor combatanți, determinate de scumpirea vieții și neplata indemnizațiilor de război. Indiferența autorităților avea să precipite declanșarea rezistenței armate *kikuyu*, cunoscută sub numele de *Mau-Mau*, „tentativa disperată (a unui popor disperat) de a schimba sistemul de în Justiție economică și socială” (cum o califică istoricul kenyan B.A. Ogot).

Revolta a căpătat contur sub imperiul *secrețului absolut*, șefii rămânând necunoscuți aderenților. Din această cauză, și astăzi încercările de a pătrunde sensurile sale rămân învăluite în mister. Opțiunea pentru *Mau-Mau* presupunea și un jurământ de fidelitate, prin care fiecare participant se angaja să promoveze „programul” mișcării: unitatea *kikuyu*, expulzarea albilor, distrugerea bisericilor creștine, ocuparea cu forță a pământurilor înstrăinate, păstrarea secretului organizației. Jurământul era

întărit cu practicarea unor sacrificii rituale (este vorba despre sacrificii animale, în special capre, destul de numeroase în estul african). Ostilitatea față de albi și ritualurile magice au conferit mișcării o tentă „xenofobă de tip messianic”.

Interesante sunt și prezumțiile privind semnificația numelui. Unii istorici îl consideră o onomatopee. Pentru alții, el a fost împrumutat de la Muntele *Mau*, aflat la nord de lacul Naivasha, sau inspirat chiar de practica jurământului, care, în limba *kikuyu*, se exprimă prin cuvântul *muma*, devenit prin corupere *mau-mau*.

Neelucidată a rămas și problema raporturilor dintre *Mau-Mau* și partidul K.A.U. Autoritățile coloniale britanice au considerat *Mau-Mau* drept „o organizație subterană a K.A.U.”. Totuși, în februarie 1951, Kenyatta a condamnat public violența, delimitându-se de asemenea practici. Încă un element ce diferenția K.A.U. de *Mau-Mau* consta în faptul că mișcarea a avut propria sa conducere: analfabetul Stanley Mathenge, „mareșalul” Dedan Kimathi și Waruhiu Itote, care, datorită cunoștințelor sale rudimentare despre marxism, în variantă chineză, și-a luat supranumele de „Generalul China”.

Date fiind legăturile de clan, conducerea K.A.U. nu putea fi însă străină, în totalitate, de acțiunile *Mau-Mau*. Formați la „Makerere College” (Uganda) sau în metropolă, intelectualii din fruntea partidului nu au aprobat calea luptei armate; ei au avut însă inspirația de a manifesta condescendență față de obiectivele *Mau-Mau*.

Care a fost reacția albilor? Coloniștii visau „să facă din Kenya patria copiilor lor” și, de la începuturile revoltei, au lansat un manifest ce poate fi rezumat în cuvintele „Suntem aici pentru

a rămâne!" Olandezul R. Buijtenhijis, care s-a aplecat cu reală pasiune asupra studierii fenomenului *Mau-Mau*, scrie că ei prezentau mișcarea ca „o maladie mentală colectivă”, iar mareașalului D. Kimathi i-au fabricat o imagine de „sălbatic crud și sângeros”.

Evenimentele se precipită din octombrie 1952. Guvernatorul Evelyn Baring, sosit la post de numai 15 zile, se pripește și introduce la 20 octombrie starea de asediu. Prima grijă a reprezentantului guvernului englez este decapitarea K.A.U.: Jomo Kenyatta și alți 98 lideri ai partidului sunt arestați. Tocmai această decizie, susțină R. Buijtenhijis, provoacă „revolta populară”, care, abia acum „s-a născut cu adevărat”. Procesul ce urmează nu dovedește o eventuală coliziune între K.A.U. și *Mau-Mau*. Cu toată insuficiența probelor, la 8 aprilie 1953, Jomo Kenyatta este condamnat la șapte ani muncă silnică, iar partidul interzis.

În pofida măsurilor excepționale, rebeliunea se extinde. Cuprinde atât disputata zonă a White Highlands, cât și Valea Riftului. Pe parcursul anului 1953, inițiativa aparține *Mau-Mau*, ce numără, la adăpostul pădurilor, 20 000 de aderanți (comparativ cu doar 2 000, în octombrie 1952). Sub impulsul lui D. Kimathi, mișcarea se organizează, combatanții fiind integrați în unități înarmate după model britanic (Kimathi luptase, timp de câteva luni, în 1941, în *East African Force*).

Kikuyu dau informații

Din primăvara lui 1954, englezii realizează o lentă, dar constantă, redresare. Prima reacție de anvergură o reprezintă operațiunea „Anvil” (Nicovallă), declanșată la 24 aprilie, la Nairobi și în împrejurimi. Curățirea zonei Capitalei de

suspecți se soldează cu arestarea a 35 000 de kikuyu; dintre aceștia, 28 000 sunt trimiși în tabere de detenție, iar 7 000 returnați în rezervație. Englezii se pot felicita, deoarece printre cei capturați se află și „Generalul China”. În paralel, se iau măsuri dure și în zonele rurale: „Iara kikuyu începe să semene cu un imens lagăr de concentrare, întreaga populație fiind reținută în sate fortificate, înconjurare cu baricade și sarmă ghimpată, din care nu se poate ieși decât o oră pe zi, sub escortă militară, pentru aprovizionare”.

Prin izolarea ținuturilor kikuyu se desființează rețelele de sprijin ale *Mau-Mau* din centrele urbane: armele, îmbrăcămintea și medicamentele nu mai pornesc spre pădure.

Urmează și o escaladare a operațiunilor militare. De la bazele britanice din Orientul Mijlociu sunt aduse tancuri, precum și bombardiere grele și ușoare. Superioritatea tehnică a englezilor se impune: din vara lui 1954, devine clar că înfrângerea este ineluctabilă.

În 1955 declinul *Mau-Mau* se accentuează: dacă în primele luni par a mai fi 7 000 de luptători, către sfârșitul anului numărul scade la doar 2 000. Din luna mai, rebeliunea trece printr-o acută criză internă, determinată de sciziunea grupului Mahenge, care provoacă un război fratricid (cu oamenii „mareșalului” D. Kimathi).

„Secretul” atotputernic începe să se destrame: combatanții sunt infiltrați cu kikuyu „convertiți” (căzuți prizonieri fără știința camarazilor), care, în schimbul vieții, acceptă să furnizeze informații britanicilor. La sfârșitul anului 1956, victoria este a acestora din urmă. După o urmărirea de 10 luni, în octombrie, principalul strateg al mișcării, „mareșalul” Dedan Kimathi, epuizat de oboseală și rănit, este capturat. Procesul ce i se intențuează, început la 19 noiembrie, se

desfășoară fără surprize, tînța fiind previzibilă: condamnarea la moarte. Preocuparea guvernului conservator, prezidat de Anthony Eden, de a da un exemplu sever anulează speranța unei clemențe, dorită chiar de unele cercuri britanice. Prin urmare, la 18 februarie 1957, Dedan Kimathi era executat prin spânzurare, în incinta închisorii centrale din Nairobi. Avea doar 37 de ani.

Bilanțul tragediei ce a răvășit Kenya între 1952-1956 impresionează. Au fost uciși europeni: 32 civili și 63 soldați; asiatici: 26 civili și 12 militari; africani: 1 800 civili, 100 de angajați autohtoni din forțele de ordine și 11 500 de combatanți *Mau-Mau*. Alți 90 000 de simpatizanți ai gherilei sunt internați în lagăre.

Războiul costă metropola considerabila sumă de 55 000 000 lire sterline.

Istoricul olandez R. Buijtenhijis apreciază că mișcarea a salvat țara de un regim al coloniștilor albi, după model sud-african sau rhodesian. Majoritatea africanșilor împărtășesc ideea că *Mau-Mau* „a accelerat ritmul decolonizării Kenyei”, deschizând drumul spre independență.

Din 1956, Kenya se îndreaptă spre o decolonizare pașnică, după modelul reformelor constituționale promovate de britanici pe întinsul imperiului lor colonial. La 12 decembrie 1963, sub conducerea lui Jomo Kenyatta (eliberat la 21 august 1961) Kenya își proclamă independența. Deși, oficial, guvernul kenyan nu-și asumă moștenirea anilor 1952-1956, R. Buijtenhijis are dreptate când socotește decolonizarea Kenyei ca pe „o victorie postumă a revoltei *Mau-Mau*”.

Întelpciunea bătrânului Kenyatta a permis o grabnică și benefică reconciliere, astfel încât, cauzele și misterele *Mau-Mau* mai prezintă interes doar pentru istorici. ■

MARILE MUZEE ALE LUMII

LONDRA (2 CUV.)		FINAI		APARTINE ITALIEI			ROMA (STATUL PAPAL)
ERĂ		DELICAT		ADVERB (ABR.)			PARIS
ST. PETERSBURG		NEW YORK		BRODERIE		STAU ÎN SALĂ!	
				ZEITĂ SUMERIANA			
				MUZEUL „ACROPOLE”			
CAPITALA AUSTRIEI			PERSONAJ MITIC ÎN COLINDE			4 LA ROMANI	
TEȘITE!						„ZIS ȘI...”	
ÎN AMANI							
UNS					AUTOMOBIL CLUB ROMÂN		
					DATA!		
			BĂT GROS (Reg.)				
			MADRID				
ÎN LASOUI				ORASEL ÎN IRAN			ORAS ITALIAN CU MUZEU EGIPTEAN
ABR. ÎN ST. NATURALE				13 DIN FUJI!			
ÎN RAMAI						A RESPECTA	PLANTĂ ERBACEE
ÎN FORMAI							
					MUZEUL NORVEGIAN DE NAVIGAȚIE		
REPRODECERE ÎN IPSOS				1997		ÎN ȚARA!	
RĂU ÎN ANGLIA				13 DIN RABATI		UED ÎN ALGERIA!	
					ARMATE		
					ÎN VECII		
ORATOR			MUZEUL „BODE” (GERMANIA)				
1/2 DIN DOUĂ!							
„A TOATE”							
				MUZEUL EGIPTEAN			

Dicționar: UTTU, LAR, ASO, HPP, NAIN, SID, SLI

Dumitru CIREAȘĂ

DIALOG CU CITITORII

RESTITUIRI

Domnul OSTAP CONSTANTIN, din Iași, ne-a trimis fotografia alăturată și un text însoțitor, din care am desprins rândurile următoare: La stăruința lui Gheorghe Asachi, domnitorul Mihail Sturdza (1834-1849) a aprobat înființarea primei instituții românești de învățământ superior, celebra Academie Mihăileană, inaugurată la data de 16 iunie 1835. În decembrie 1962, istoricul monument arhitectonic a fost demolat din motive ridicole, pentru ca pe acest loc să se construiască mai târziu un bloc oarecare. Zadarnice au fost protestele intelectuale ieșene, care s-au opus la dărâmarea clădirii unde, la 24 noiembrie 1843, Mihail Kogălniceanu a inaugurat cursul de istorie națională. În 1995, împlinindu-se 160 ani de la inaugurarea cititoriei lui vodă Mihail Sturdza, primăria municipiului Iași, împreună cu asociația ACREMIS, a luat măsura amplasării unei pietre comemorative – realizată de arhitectul N. Munteanu – pe locul unde s-a aflat lăcașul de cultură. Inaugurarea monumentului a avut loc în ziua de 16 iunie 1995, în prezența autorităților locale și a prietelui Dimitrie Sturdza, urmașul direct al cititorului.

ANIVERSARE MAGAZIN ISTORIC LA ORȘOVA

DL. prof. CONSTANTIN JUAN- PETROI, membru al Comisiei de Istorie a Orașelor din România, din Orșova, ne relatează că în cadrul evocării istorice Orșova între Orient și Occident, găzduit de salonul Bibliotecii orașenești din Orșova și organizat de primăria orașului, de Liceul „Traian I. Lalescu” și de Bibliotecă, în aprilie 1997, odată cu lansarea volumului Restituiri istorice, IV, de col. (r) Liviu Groza, au fost evocate și cele trei decenii de la apariția Magazinului istoric.

Au participat iubitorii de istorie din localitate, precum și vice-primarii din Băile Herculane, Dubova și Topleț.

De asemenea, corespondentul nostru ne scrie că a prezentat acest moment aniversar din viața revistei noastre la posturile de radio „Oltenia”, din Craiova, și „Europa Nova”, din Lugoj.

Mulțumiri și felicitări pentru aceste inițiative!

FĂCETI-VĂ LUNTRE ȘI PUNTE

DL. profesor pensionar NICOLAE DOBROVEANU, din Dumbrăveni, jud. Sibiu, după ce ne mărturisește că a predat timp de 38 ani în învățământul preuniversitar, continuă: N-am predat niciodată istoria, dar mi-a plăcut să citesc istoria. Fără a întreprinde studii speciale, am citit mii de pagini de istorie și aceasta atât din plăcerea de a citi, cât și din dorința de a mă edifica asupra unor evenimente și asupra unor personalități din istoria națională și universală. Poate că așa se și explică interesul meu pentru Magazin istoric, în care am găsit numeroase răspunsuri la problemele ce mă preocupau.

Nici nu vreau să mă gândesc că această revistă și-ar putea înceta apariția – scrie d-sa. Faceți-vă, vă rog, luntre și punte ca Magazin istoric să apară în continuare, chiar dacă va trebui să fie de 3-4 ori mai scump decât este. Și nu numai atât, faceți ca această revistă să fie mai bogată și mai interesantă decât este și să pătrundă în cele mai îndepărtate colțuri ale patriei noastre, precum și printre românii care trăiesc în afara hotarelor țării.

Aveți dreptate, domnule Dobroveanu! De altfel am reținut multe din remarcile și propunerile dv. Fiecare nou număr de revistă apărut cuprinde în el nu numai ceea ce se vede, ci și eforturile noastre permanente de a găsi acele modalități și resurse materiale pentru a asigura, lună de lună, existența Magazinului istoric. Și reușim cu sprijinul generos al donatorilor și instituțiilor care ne susțin.

SPRE SEMICENTENAR

PAUL FILIP, din București: Nu cred că se poate exprima în cuvinte ce a însemnat Magazin istoric în acești 30 ani atât pentru specialiști, cât și pentru omul de pe stradă. Câte alergături și bacșisuri date difuzorilor în acei ani negri, pentru a fi fericitul deținător al unui număr abia apărut. După 1990, revista se găsește pe piață, însă tirajul nu e suficient. Dacă nu le procuri la apariție, vii cu jalba la redacție. Oricum, e mai bine!

Ing. IOAN JEAN SCARLAT, din Ștei, jud. Bihor: În aprilie 1967, când apărea revista, eu aveam 20 de ani și începeam să strâng număr după număr. Acum revista are 30 de ani, iar eu 50. Dacă trăiesc până atunci și voi fi sănătos, promit că vă voi felicita și la semicentenarul Magazin istoric.

TINERI ATLANTIȘTI

După Adunarea Generală din noiembrie 1996 a Asociației Tratatului Atlantic de la Roma, s-a hotărât crearea centrelor sau Comitetelor tinerilor atlantiști în țările în care există Centre euro-atlantice, respectiv în cele 16 state membre N.A.T.O. și în cele 13 țări ale căror centre sunt asociate. Tinerii din Asociația Franceză pentru Comunitatea Atlantică (A.F.C.A.) au organizat între 21-23 martie 1997 la castelul Chamarande din Essonne o reuniune internațională pe tema Reflecții asupra securității europene.

Din partea tinerilor atlantiști din țara noastră a fost la Chamarande domnul Cătălin Mănescu, student la Politehnică în anul IV – Departamentul de științe ingineresti, Filiera Francofonă.

Tinerii au fost asistați în dezbaterile lor de o serie de personalități: Alfred Cahen, secretar general ATA, Gérard Scheer, directorul serviciului relații externe N.A.T.O., colonelul Jean-Luc Delon, de la Centrul de analiză al Ministerului de Afaceri Externe, generalii Lewin, Bardon și Morbieu, Dl. Patrice Van Ackere, administrator la Ministerul Apărării, Dl. Jacques Billy, fost director al Afacerilor economice N.A.T.O., François Moreau de Balasy, vice-președinte delegat, și Jean-Antoine Giansily, președintele A.F.C.A.

CONTENTS (Romanian History) P.P. Negulescu People and Institutions • D.V. Bălăţat The Saint Paraskevi • I. Bulei 1907 – The Peasants rebel • Gh.I. Brătianu Bismarck and Brătianu (II) • S. Cristescu King Carol I intended to abdicate • O. Goga 1916. Unpublished Notes (II) • Veterans recount • A. Tudor, Ş. Pavelescu Marshall Antonescu inquested in Moscow • C. Troncoţă 1941-1944. The Special Intelligence Service on the Eastern Front • I. Lăcustă In Bucharest, 50 Years Ago • D.C. Giurescu 1939-1944. The Fate of the Jews • Ş. Leibovici-Laiş Jewish Paratroopers save Allied Pilots • A. Sacerdoţeanu Notes from the Sixties (II) • M.M. Székely, E. Brătianu Everyday Life

SOMMAIRE (Histoire roumaine) P.P. Negulescu Hommes et institutions • D.V. Bălăţat La Sainte Paraskevi • I. Bulei 1907. Les paysans se soulèvent • Gh.I. Brătianu Bismarck et Brătianu (II) • S. Cristescu Le roi Carol I voulût abdiquer • O. Goga 1916. Notes inédites (II) • Les vétérans racontent • A. Tudor, Ş. Pavelescu Le maréchal Antonescu enquêté à Moscou • C. Troncoţă 1941-1944. Le Service Spécial de Renseignements sur le Front Oriental • I. Lăcustă A Bucarest, il y a 50 ans • D.C. Giurescu 1939-1944. Le sort des Juifs • Ş. Leibovici-Laiş Des parachutistes juifs sauvent des pilotes alliés • A. Sacerdoţeanu Notes des années '60 (II) • M.M. Székely, E. Brătianu La vie quotidienne

СОДЕРЖАНИЕ (Румынская история) П.П. Негулеску Люди и учреждения • Д.В. Балăţат Святая Параскева • И. Булей 1907. Восстание крестьян • Г.И. Брăтиану Бисмарк и Брăтиану (II) • С. Кристеску Король Карол I хотел отречься от престола • О. Гога 1916. Неопубликованные записки (II) • Ветераны рассказывают • А. Тудор, Ш. Павелеску Допрос маршала Антонеску в Москве • К. Тронкоţă 1941-1944. Секретные службы на восточном фронте • И. Лăкустă В Бухаресте 50 лет назад • Д. Джуреску 1939-1944. Судьба евреев • Ш. Лейбовичи-Лайш Еврейские парашютисты спасают союзных лётчиков • А. Сачердоţеану Записки 60-ых лет (II) • М.М. Секей, Е. Брăтиану Повседневная жизнь

INHALT (Rumänische Geschichte) P.P. Negulescu Menschen und Einrichtungen • D.V. Bălăţat Die heilige Paraskevi • I. Bulei 1907. Die Bauern empören sich • Gh.I. Brătianu Bismarck und Brătianu (II) • S. Cristescu König Carol I wollte abdanken • O. Goga 1916. Unveröffentlichte Aufzeichnungen (II) • Veteranen erzählen • A. Tudor, Ş. Pavelescu Marshall Antonescu im Moskauer Verhör • C. Troncoţă 1941-1944. Der Sonderdienst am Ostfront • I. Lăcustă In Bukarest, vor 50 Jahren • D.C. Giurescu 1939-1944. Das jüdische Schicksal • Ş. Leibovici-Laiş Jüdische Fallschirmjäger retteten alliierte Flieger • A. Sacerdoţeanu Aufzeichnungen aus 60-er Jahre (II) • M.M. Székely, E. Brătianu Tägliche Leben

SUMARIO (Historia română) P.P. Negulescu Hombres e instituciones • D.V. Bălăţat La Santa Paraskevi • I. Bulei 1907 – los campesinos se alzan • Gh.I. Brătianu Bismarck y Brătianu (II) • S. Cristescu El rey Carol I ha querido abdicar • O. Goga 1916. Apuntes inéditos (II) • Los veteranos cuentan • A. Tudor, Ş. Pavelescu El mariscal Antonescu sometido a una encuesta en Moscú (II) • C. Troncoţă 1941-1944. El servicio especial en el Frente del Oeste • I. Lăcustă En Bucarest, hace 50 años • D.C. Giurescu 1939-1944. La suerte de los judíos • Ş. Leibovici-Laiş Paracaidistas judíos salvan pilotos aliados • A. Sacerdoţeanu Apuntes de los años '60 (II) • M.M. Székely, E. Brătianu Vida cotidiana

magazin istoric

Apare lunar, se găseşte de vânzare la chioşcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile P.T.T.R., factorii poştali de la oraşe şi de la sate; difuzare redacţie, Constantin Muşat, telefon: 615.09.91

ABONEMENTS: RODIPET S.A., P.O. BOX 33-57

FAX +40-1-222.64.07 sau 222.64.39

telex: 11995 – Piaţa Presei Libere, nr. 1,

Sector 1, Bucureşti, România

Abonamentul pe un an – 80 dolari U.S.A.

Revista Magazin istoric poate fi găsită pe INTERNET la

<http://www.itc.ro/history/magazin.htm>

E-mail address: anuntul@matco.kappa.ro

Tiparul executat la R.A.I. – Imprimeria „Coresi” – Bucureşti

magazine critic's choice

